

ISSN 0134–6393 (Print)

ISSN 2415–8240 (Online)

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УМАНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
САДІВНИЦТВА**

засновано в 1926 р.

Частина 2
Економічні науки

**ВИПУСК
103**

Умань – 2023

УДК 63(06)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва включено до категорії Б Переліку наукових фахових видань України з економічних (051, 072, 073, 075, 076, 241, 281) та сільськогосподарських і технічних (101, 181, 201, 202, 203, 206) спеціальностей.

Збірник наукових праць Уманського НУС індексується: Index Copernicus, Google scholar, ulrichweb.serialssolutions, crossref.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – Непочатенко Олена Олександрівна, доктор економічних наук, професор, ректор Уманського національного університету садівництва, Україна

Заступник головного редактора – Мальований Михайло Іванович, доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Уманського національного університету садівництва, Україна

Члени редколегії:

Джелонек Дорота – доктор філософії, доцент кафедри менеджменту Ченстоховського політехнічного університету, Польща

Котулік Ростислав – доктор філософії, професор кафедри економіки Пряшівського університету в Пряшеві, Словаччина

Мудрак Руслан Петрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки Уманського національного університету садівництва, Україна

Матусікова Даніела – доцент кафедри туризму і готельного управління Пряшівського університету в Пряшеві, Словаччина

Штефко Роберт – доктор філософії, професор кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі управління Пряшівського університету в Пряшеві, Словаччина

Нестречук Юлія Олександрівна – доктор економічних наук, професор, декан факультету економіки і підприємництва Уманського національного університету садівництва, Україна

Новак Інна Миколаївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Уманського національного університету садівництва, Україна

Прокопчук Олена Тодорівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи і страхування Уманського національного університету садівництва, Україна

Транченко Людмила Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва, Україна

Харенко Андрій Олександрович – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу Уманського національного університету садівництва, Україна

Костецька Катерина Василівна – кандидат с.-г. наук, доцент кафедри харчових технологій Уманського національного університету садівництва, Україна (**відповідальний секретар**)

Діордієва Ірина Павлівна – кандидат с.-г. наук, доцент кафедри генетики, селекції рослин та біотехнології Уманського національного університету садівництва, Україна (**технічний секретар**)

Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва / Редкол.: О. О. Непочатенко (відп. ред.) та ін. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2023. Вип. 103. Ч. 2 : Економічні науки. 189 с.

Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва висвітлює результати наукових досліджень, проведених працівниками Уманського національного університету садівництва та інших навчальних закладів Міністерства освіти і науки України і науково-дослідних установ НААН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою Уманського НУС,
протокол № 3 від 30 листопада 2023 р.

Відповідальність за достовірність цифрового матеріалу, фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

© Уманський національний університет садівництва, 2023

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

<i>О. Т. Прокопчук</i>	ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СТРАХОВОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....	6
<i>Р. П. Мудрак, Я. А. Грабєк</i>	ГЛОБАЛЬНІ ЛАНЦЮГИ ВАРТОСТІ У ВИРОБНИЦТВІ ПРОДОВОЛЬСТВА ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ В НИХ.....	16
<i>V. S. Ulanchuk, S. Yu. Sokoliuk, O. V. Zharun, I. I. Chernega, M.A. Korotieiev, O. S. Turchiy, N. O. Blenda</i>	IMPACT OF WAR ON THE QUALITY OF PEOPLE'S LIFE.....	29
<i>О. О. Драган, К. В. Ткаченко, І. В. Артїмонова</i>	СТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ (БАНКІВСЬКИХ) ПОСЛУГ УКРАЇНИ.....	39
<i>Л. В. Барабаши, С. А. Щербань, Р. В. Куліченко</i>	РОЗВИТОК ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	49
<i>Ю. В. Улянич, М. О. Дяченко</i>	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	57
<i>С. А. Власюк, Ю. А. Цимбалюк, О. В. Пономаренко, К. О. Заярна</i>	ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	63
<i>А. А. Осїпова, З. В. Непочатенко</i>	ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА АНТИКРИЗОВЕ ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ.....	73
<i>О. В. Пономаренко</i>	СУТНІСНА ТРАНСФОРМАЦІЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	82

<i>С. В. Тимчук, Л. М. Нецадим, О. В. Джога</i>	ТОВАРОЗНАВЧІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ХАРЧОВИХ ЖИРІВ У РЕСТОРАННІЙ СПРАВІ: ВПЛИВ ЯКОСТІ ТА ВЛАСТИВОСТЕЙ ЖИРІВ НА ХАРЧОВУ ПРОДУКТИВНІСТЬ ТА СПОЖИВАЧІВ	97
<i>П. К. Бечко, С. М. Колотуха, С. А. Власюк, О. В. Пономаренко, О. А. Гавриленко</i>	РОЗВИТОК КАНАЛІВ КРЕДИТУВАННЯ ЗА УМОВ ПЕРЕХОДУ ДО ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	106
<i>О. М. Варченко, О. Ю. Гаврик, Н. О. Вернюк, О. О. Варченко</i>	ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНАЛІЗУ ФОРМУВАННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	117
<i>С. А. Власюк, Ю. А. Цимбалюк, О. В. Ролінський, О. О. Левченко</i>	ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	129
<i>В. О. Клименко</i>	ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	140
<i>Н. В. Бондаренко, Ю. В. Улянич, О. В. Пономаренко, С. М. Підпригора, І. В. Андрусішина</i>	ОСОБЛИВОСТІ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	154
<i>Б. С. Гузар, С. А. Пташник</i>	ФІНАНСОВА САМОДОСТАТНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	166
<i>Л. В. Барабаш, І. І. Савчук</i>	ЕМПІРИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ.....	174
<i>Ю. В. Улянич, Н. В. Бондаренко, Б. С. Гузар</i>	АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	180

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СТРАХОВОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

О. Т. ПРОКОПЧУК, доктор економічних наук
Уманський національний університет садівництва

Стаття присвячена розгляду особливостей цифровізації страхового бізнесу в Україні. Визначено, що новочасна практика впровадження цифрових технологій у страховому бізнесі України дуже динамічна та різноманітна. Представлене дослідження дозволило окреслити найбільш поширені способи впровадження останньої, зокрема через онлайн-оформлення страхових полісів; цифрові платформи та портали; штучний інтелект та аналітика даних; мобільні додатки та IoT; клієнтський сервіс через чат-боти; фото та відео оцінка збитків; технології віртуальної та доповненої реальності.

Доведено, що означені технологічні інновації не тільки полегшують взаємодію клієнтів із страховиками, але і покращують якість обслуговування, роблять бізнес-процеси більш прозорими та ефективними, а також допомагають страховим компаніям більш точно оцінювати та управляти ризиками.

Ключові слова: страхування, страховий бізнес, цифровізація, Інтернет, технології, інновації, комунікації, штучний інтелект

Постановка проблеми. Сучасне бізнес-середовище не може існувати без використання цифрових технологій, розвиток яких набуває все більшого значення і сприяє прогресу світової економіки. Останніми роками майже всі сектори зіткнулися із необхідністю змін, оскільки новочасні технології, інновації та моделі поведінки споживачів істотно змінили раніше стійкі бізнес-моделі.

Донедавна страхування було сектором фінансового ринку, який характеризувався тенденцією дотримання традиційних способів ведення бізнесу та повільними темпами технологічних інновацій та інформатизації. Однак нинішні виклики, спричинені пандемією COVID-19 та війною, що розпочалася в Україні 24 лютого 2022 р. створили відповідні умови для ведення бізнесу та суттєво вплинули на прогрес діджиталізації у страховому секторі. Поточні тенденції вказують на високу інноваційну активність у страховому секторі та визнання пріоритетності цифрової трансформації гравцями страхового ринку. Наразі зміни у функціонуванні цього сектору економіки відбуваються настільки швидко, що потребують рефлексії та відповідних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проникнення цифрових технологій в усі сфери життя та їх важливість для економічного розвитку зумовили значний інтерес науковців до цифровізації страхової галузі. Різні аспекти діджиталізації страхового бізнесу знайшли своє відображення в наукових працях провідних вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, ряд українських науковців досліджували окремі аспекти розвитку інтернет-

страхування: Базилевич В., Гуренко А., Гашутіна О., Дем'янчук М., Гуржий К., Моташко Т., Мальований М., Марина А., Лобова О., Приказюк Н., Пеценко М., Улянич Ю., Устенко М., Шубенко І. та інші.

Можливості використання сучасних цифрових технологій задля активізації продажів та посилення конкурентоспроможності страхових компаній досліджували у своїх працях Базилевич В., Приказюк Н., Лобова О. [1] та Шубенко І. [9]. Водночас, потребує подальшого обґрунтування доцільність впровадження й використання нових інструментів та методів страхування для управління ризиками в умовах цифрової економіки, що й зумовило вибір тематики статті.

Методика досліджень. Для наукового вирішення поставленої у статті мети використано загальнонаукові методи наукового пізнання та дослідження економічних явищ. Теоретико-методологічним базисом статті є, в основному, напрацювання вітчизняних науковців і практиків, а також зарубіжних вчених, що займаються дослідженням практики та проблематики цифровізації страхового бізнесу. У статті використовувалися наступні методи дослідження: абстрактно-логічний, порівняння, монографічний, графічний, а також наукового узагальнення.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження особливостей цифровізації страхового бізнесу в Україні.

Результати досліджень. Новочасна практика впровадження цифрових технологій у страховому бізнесі України дуже динамічна та різноманітна. Найбільш поширені способи, які використовують страхові компанії для впровадження цифрових технологій є наступними:

➤ онлайн-оформлення страхових полісів: клієнти можуть оформити страховий поліс онлайн через веб-сайт або мобільний додаток, що дозволяє швидше та зручніше отримати необхідний захист;

➤ цифрові платформи та портали: страхові компанії створюють спеціалізовані цифрові платформи, де клієнти можуть звертатися для оформлення полісів, звернення за підтримкою та відшкодуванням збитків;

➤ штучний інтелект та аналітика даних: страхові компанії використовують алгоритми машинного навчання для аналізу великих обсягів даних та оцінки ризиків, що допомагає більш точно встановлювати ціни на страхові продукти та прогнозувати можливі збитки;

➤ мобільні додатки та IoT: страхові компанії створюють мобільні додатки, які дозволяють клієнтам керувати своїми полісами, подавати заявки на збитки та взаємодіяти зі страховиками у режимі реального часу. Також використовуються з'єднані пристрої (IoT), зокрема такі як сенсори для виявлення пожеж або витоків води;

➤ клієнтський сервіс через чат-боти: багато страхових компаній впроваджують чат-боти на своїх веб-сайтах або в додатках, що допомагає клієнтам отримувати швидку відповідь на питання та запити;

➤ фото та відео оцінка збитків: замість традиційної оцінки збитків на місці події, клієнти можуть відправляти фото або відео матеріали для оцінки збитків через мобільний додаток;

➤ технології віртуальної та доповненої реальності: деякі страхові компанії використовують VR та AR для покращення процесу навчання клієнтів та агентів, а також для оцінки збитків.

Ці технологічні інновації не тільки полегшують взаємодію клієнтів із страховиками, але і покращують якість обслуговування, роблять процеси більш прозорими та ефективними, а також допомагають страховим компаніям більш точно оцінювати та управляти ризиками.

Розвиток страхових технологій можна розділити на кілька етапів. Перший, так званий «паперовий» етап, характеризувався відсутністю ознак цифровізації страхових відносин, оскільки весь процес документообігу здійснювався на папері. Другий етап означений впровадженням перших цифрових технологій, тобто базової фіксації інформації та появою автоматизованих систем. Третій етап визначається базовою цифровізацією, що полягає у реалізації страхових послуг за допомогою вебсайтів, онлайн-ових служб підтримки, цифрового маркетингу та листування з діловими партнерами електронною поштою. Четвертий етап – етап активної цифровізації, для якого характерним є використання телеметрії у страхуванні, віртуальних агентств та інтегрованих партнерських мереж.

На сучасному п'ятому етапі відбувається цифровізація страхових відносин з появою «продажів в один клік» і відмовою від паперових носіїв інформації. На даному етапі у зв'язку з необхідністю комп'ютеризації страхових продуктів, зростаючим використанням онлайн-сервісів для сплати страхових премій, застосуванням даних «*connecting things*» (підключення речей), реальним використанням «*big data*» (великих даних) і застосуванням ботів у поточному обслуговуванні страхових полісів і претензій тенденція цифровізації істотно змінить бізнес-процеси традиційних страховиків. До бізнес-процесів страховиків, які з найбільшою ймовірністю можуть бути охоплені цифровізацією, належать продажі страхових продуктів, врегулювання збитків, бухгалтерський облік та оподаткування, андеррайтинг ризиків і документообіг (рис. 1).

У світлі ситуації, що склалася, експерти прогнозують, що з 2023 року частка споживачів, які взаємодіють зі страховиками через цифрові канали, у світі майже подвоїлася, а попит на цифрові страхові послуги з боку бізнесу і споживачів стрімко зростає, і до 2025 р. прогнозується збільшення розвитку *InsurTech*, а обсяг фінансування на впровадження, за прогнозами, зростатиме. Водночас потрібна інноваційна модернізація внутрішніх бізнес-процесів страховиків, оптимізація яких дасть змогу знизити операційні витрати.

Хмарні процеси забезпечують доступ до новітніх технологій для страхового бізнесу при одночасному зниженні витрат на ведення останнього. З урахуванням цих тенденцій інвестиції в розвиток *InsurTech* зростають рік від року, про що свідчить позитивна динаміка вкладень в інновації в глобальному масштабі.

Рис. 1. Інструменти цифровізації ключових бізнес-процесів страхових компаній

Джерело: авторське узагальнення за даними джерел [1-3, 7].

Так, за підсумками 2022 р. було зафіксовано найбільше значення показників розвитку *InsurTech*: глобальні інвестиції в його фінансування склали 7,1 млрд. дол. Кількість угод у сфері *InsurTech* збільшилася до 377 (рис. 2).

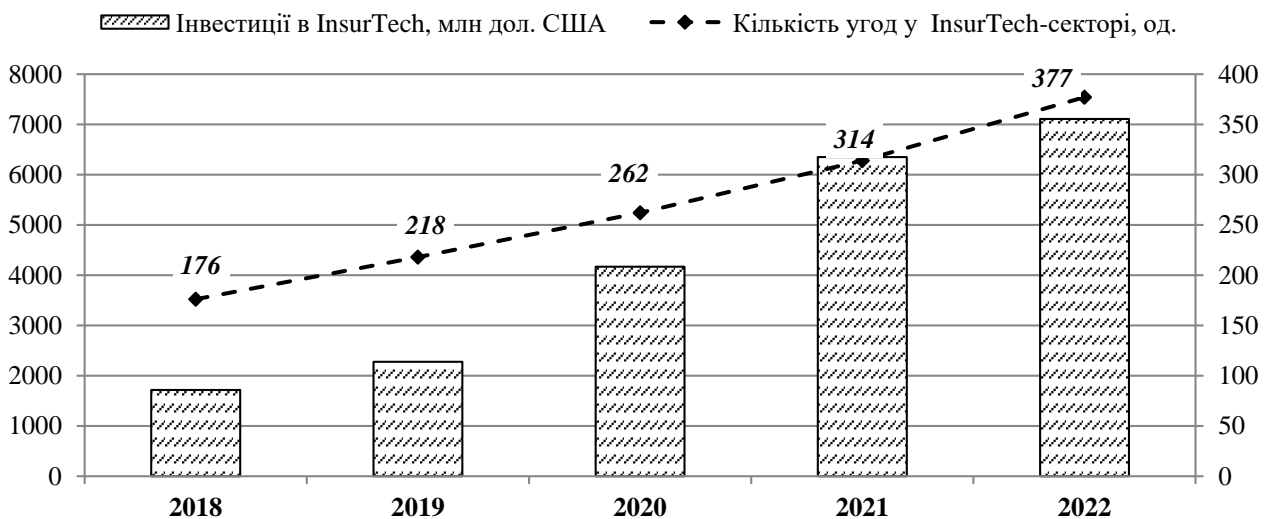

Рис. 2. Обсяги світових інвестицій та укладених угод у секторі InsurTech за 2018-2022 рр.

Джерело: розраховано та складено за даними [5-6].

Лідером із залучення інвестицій в інноваційні процеси є майнове страхування (P&C), що акумулює 53 % від загального обсягу фінансового кредитування та укладає 63 % угод. Друге місце за цими показниками посідає

індустрія особистого страхування (L&H), що зберігає високі обсяги фінансування і позитивні тенденції в освоєнні страхових технологій (рис. 3).

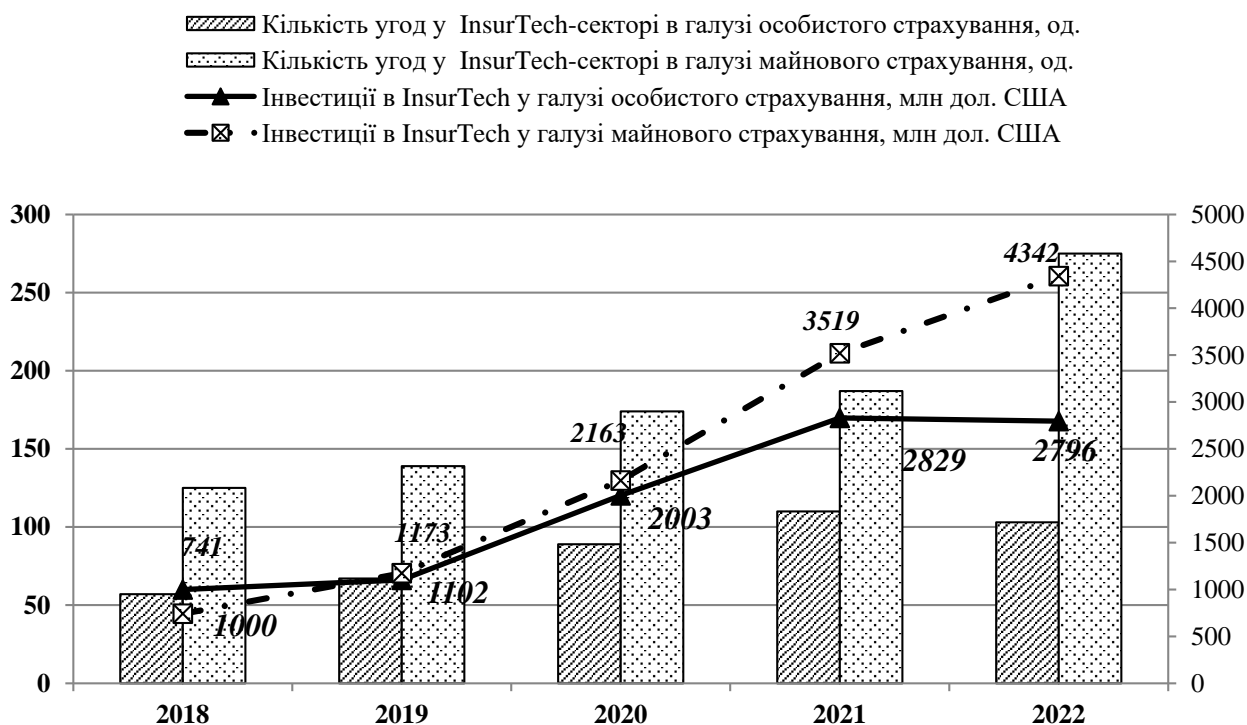

Рис. 3. Обсяги світових інвестицій та укладених угод у секторі InsurTech за галузями страхування за 2018-2022 рр.

Джерело: розраховано та складено за даними [8, 9].

На думку експертів, галузь L&H, безумовно, приваблива для інвесторів, з огляду на накопичені у 2018–2022 рр. в *InsurTech*-розробках 12,1 млрд дол. США. Тож варто зазначити, що 2022 р. – це час, коли визнається важливість і роль цифрових технологій у страховій галузі, вектор цифровізації страхового бізнесу визнається цінним, а глобальні інвестиції в розвиток *InsurTech* перебувають на найвищому рівні.

Наразі Інтернет займає значну частку на всіх етапах продажу страхових послуг, у видачі та обслуговуванні страхових полісів і врегулюванні страхових випадків. На сьогодні ключовими страховими послугами, що реалізуються через онлайн-канал на страховому ринку, є поліси страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ (рис. 4), «Зелена картка» (рис. 5), страхування водного транспорту, додаткове медичне страхування та страхування подорожуючих.

З даних рис. 4 видно, що з кожним роком частка електронних угод з ОСЦПВ укладених через онлайн-канали стрімко зростає. Якщо ще у 2018 р. частка таких угод у загальній структурі укладених угод даного виду страхування була зовсім мізерною – майже 2 %, то у 2022 р. вони склали третину.

Ринок міжнародного страхування «Зелена картка» в Україні у 2022 р. суттєво зріс – таке зростання відбулося на 60,3 % порівняно з 2021 р.

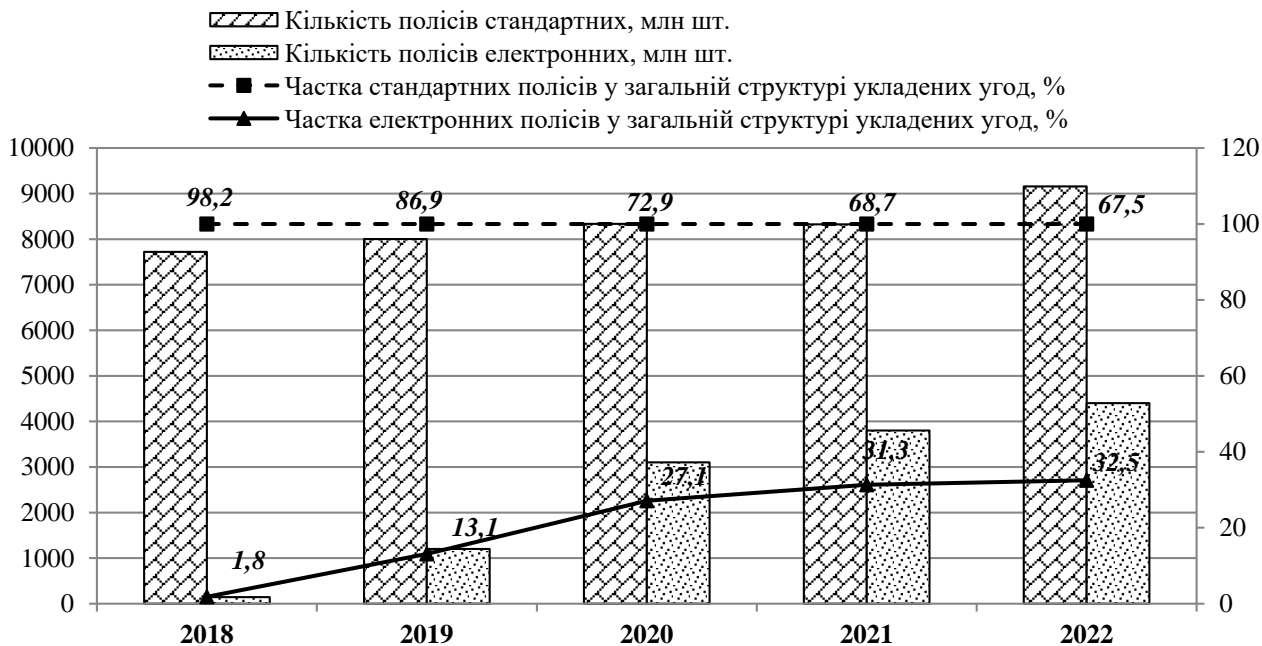

Рис. 4. Укладені угоди з ОСЦПВ за 2018-2022 рр.

Розраховано та складено за даними <https://forinsurer.com>.

Рис. 5. Укладені угоди з цивільної відповідальності автовласників за кордоном «Зелена картка» за 2018-2022 рр.

Джерело: розраховано та складено за даними <https://forinsurer.com>.

У 2022 р. кількість договорів страхування цивільної відповідальності автовласників за кордоном «Зелена картка» більше ніж в два рази (+110 %) перевищила показник відповідного періоду 2021 р., склавши 1,2 млн шт. Це найбільший показник за останні 5 р. (2018–2022 рр.). Слід зауважити, що з 1 вересня 2022 р. кожна з 12 страхових компаній-повних членів МТСБУ надає можливість автовласникам укладати міжнародний страховий сертифікат в електронному вигляді. У 2022 р. було укладено 94 тис. електронних договорів

«Зелена картка», що становить 58 % від загальної кількості за цей період. Тобто переважна більшість угод страхування цивільної відповідальності автовласників за кордоном «Зелена картка» (майже 60 %) у 2022 р. укладалася через онлайн-канали.

Нині спостерігається перехід від масової стандартизації страхових продуктів до індивідуального підходу в частині кожного клієнта. Цифрові технології, що мають відношення до персоналізації страхових пропозицій страховиків, включають великі дані (*BigData*), Інтернет речей (*IoT*), штучний інтелект, технологію блокчейн та *RegTech*.

Технологія великих даних (*BigData*) – це обробка великих структурованих або неструктурованих масивів даних за допомогою спеціальних засобів автоматизації для статистики, аналізу, прогнозування та прийняття рішень. У страхуванні вона може використовуватися для накопичення статичних даних та коефіцієнтної інформації про страхові випадки. Технологія також дозволяє швидко приймати та обробляти заявки страхувальників, виявляти шахрайство, аналізувати масиви даних страховиків та надавати клієнтам персоналізовані страхові послуги. Технологія блокчейн допоможе усунути незаконні контракти, подвійні платежі, дублікати заявок та незаконні виплати.

У світі з'явилася нова фінансова технологія, яка може оптимізувати весь бізнес-процес – це *RegTech*. Її можна використовувати в страховому секторі для управління ризиками та дотримання регуляторних норм. Її використовують для ідентифікації клієнтів, виявлення шахрайства, автоматизації процедур та формування звітів для страхових компаній.

Штучний інтелект використовується на різних етапах укладання договору страхування. Методи штучного інтелекту можуть бути використані для виявлення шахрайської поведінки страхувальника при прийомі страхових заявок, для прозорого представлення розрахунків для визначення розміру відшкодування в разі настання страхового випадку, для продовження договору за відсутності страхового випадку, для вибору найбільш підходящого методу оцінки ризиків серед існуючих методів і для розробки нових методів оцінки ризиків, а також для розробки нових тарифних класів. Штучний інтелект також може визначати ефективні канали продажу страхових продуктів.

Страховики вже використовують ШІ у вигляді чат-ботів, щоб допомогти страхувальникам отримати страхові виплати та завершити оформлення страхових полісів. Технології Інтернету речей у страхуванні дозволяють проводити індивідуальну оцінку ризиків, реєструвати страхові події, оцінювати збитки та отримувати нові дані з телематичних та інших пристроїв. Інтернет речей є важливим рушієм створення даних. Такі дані можуть надати страховикам цінну інформацію, покращити їхню здатність прогнозувати та запобігати ризикам, а також забезпечити ширше страхове покриття. За останні кілька років Інтернет речей став однією із найсуттєвіших технологій XXI століття. Завдяки недорогим обчисленням, хмарним обчисленням, великим даним, аналітиці та мобільним технологіям фізичні об'єкти тепер можуть обмінюватися та збирати дані з мінімальним втручанням людини. Різноманітність і вплив перших послуг

із запобігання ризикам на основі Інтернету речей демонструють величезний потенціал страхової галузі. Концепція «Інтернету речей» має три основні складові: 1) підвищення обізнаності про поточні рівні ризиків; 2) пропозиція зміни поведінки; 3) заохочення зміни поведінки.

У 2022 р. інвестиції в стартапи InsurTech були майже на половину нижче рекордного рівня за 2021 р. У той же час, глобальні інвестиції в сектор InsurTech зменшилися близько на 80 % [8–9]. Тому складна та неоднозначна ситуація в країні впливає на всі сфери життя. Процес діджиталізації вже давно визначив загальну структуру страхових послуг, але в епоху скорочення витрат виникає потреба у впровадженні гнучких страхових платформ, які гарантують інтенсивний розвиток компаній.

На відміну від автоматизації, цифрова трансформація часто базується на інноваційних бізнес-ідеях, які вносять якісні зміни в бізнес-моделі та бізнес-процеси і реалізуються в рамках певної стратегії. На жаль, події, що мали місце в Україні 24 лютого 2022 р. суттєво сповільнили розвиток інвестицій та інновацій не тільки в економіці в цілому, але й на фінансовому та страховому ринках зокрема. Основними мотивами, що спонукають страховиків пропонувати онлайн-послуги, є потреба у зниженні витрат, розширенні географічного покриття та диверсифікації ризиків. Іншим важливим фактором є простота та зручність придбання страхових продуктів онлайн.

Висновки. Наразі вплив цифрових технологій на страховий ринок, у тому числі на інтернетизацію та діджиталізацію страхової діяльності надзвичайно великий. Водночас цифровізація страхової діяльності супроводжуватиметься вираженими інноваціями, пов'язаними з підвищенням ефективності страхової діяльності, розробкою нових програм страхування, конвергенцією комерційного та взаємного страхування та іншими явищами. Глобальний тренд цифрової трансформації бізнесу змушує по-новому подивитися на традиційні підходи та методологію, зокрема на управління бізнес-процесами. Цифрова трансформація, на відміну від автоматизації, як правило, базується на інноваційних бізнес-ідеях, що викликають якісні трансформації моделі бізнесу й бізнес-процесів та провадиться в рамках певної стратегії.

Зростаюче поширення цифрових технологій стає все більш важливим і ключовим фактором не лише для фінансових ринків, а й для національної економіки в цілому. Фінансові компанії можуть застосовувати новочасні технології як для розробки нових страхових продуктів, так і для підвищення ефективності виконання регуляторних вимог в частині мінімізації страхових ризиків. Діджиталізація є однією із глобальних тенденцій розвитку сучасних фінансових ринків. Хоча український ринок страхових послуг вважається найбільш консервативним серед секторів фінансового ринку, він все більше з року в рік вдається до використання цифрових технологій.

Література:

1. Базилевич В. Д., Приказюк Н. В., Лобова О. М. Цифровізація у забезпеченні конкурентних переваг страхових компаній. *Економіка та держава*. 2020. № 2. С. 15–20.

2. Марина А., Пеценко М. Страховий ринок України в умовах війни. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 5 (05). С. 44–51. <https://doi.org/10.32782/dees>.

3. Моташко Т. М. Розвиток світового ринку страхування в умовах діджиталізації. *Економіка*. 2019. № 5 (182). URL: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/182-5/3>.

4. Мальований М. І., Прокопчук О. Т., Улянич Ю. В. Інформаційні технології в інноваційній діяльності страхового ринку України. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. Вип. 96. Частина друга: Економічні науки. 2020. С. 103–115. DOI 10.31395/2415-8240-2020-96-2-103-115.

5. Приказюк Н., Моташко Т. Роль інтернету в реалізації страхових послуг. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2014. № 3 (156). С. 45–51.

6. Прокопчук О. Т. Розвиток українського ринку страхових послуг в контексті забезпечення економічної безпеки країни. *Збірник праць Уманського національного університету садівництва*. 2019. Вип. 94. Ч. 2: Економічні науки. С. 69-85. DOI 10.31395/2415-8240-2019-94-2-69-85.

7. Прокопчук О. Т., Улянич Ю. В., Пташник С. А., Бутко Н. В. Ключові аспекти Інтернет-страхування. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2020. Частина 2. Економічні науки. Випуск 97. С. 64–74. DOI 10.31395/2415-8240-2020-97-2-64-74.

8. Прокопчук О. Т. Комунікації у страховому менеджменті. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2021. Вип. 99. Частина 2. Економічні науки. С. 211–222. DOI 10.31395/2415-8240-2021-99-2-211-222.

9. Устенко М., Руських А. Діджиталізація: основа конкурентоспроможності підприємства в реаліях цифрової економіки. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. № 68. С. 181–192.

10. Шубенко І. А. Тенденції діджиталізації на страховому ринку України. *Бізнес Інформ*. 2020. № 2. С. 273–279. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-273-279>.

References:

1. Bazylevych, V. D., Prykaziuk, N. V., Lobova, O. M. (2020). Digitalization in ensuring the competitive advantages of insurance companies. *Economy and state*, 2020, no. 2, pp. 15–20. (in Ukrainian).

2. Maryna, A., Petsenko, M. (2023). Insurance market of Ukraine in the conditions of war. *Digital Economy and Economic Security*, 2023, no. 5 (05), pp. 44–51. <https://doi.org/10.32782/dees.5-7>.

3. Motashko, T. M. (2019). Development of the world insurance market in conditions of digitization. *Economy*, 2019, no. 5 (182). URL: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/182-5/3>. (in Ukrainian).

4. Malyovany, M. I., Prokopchuk, O. T., Ulyanich, Yu. V. (2020). Information technologies in the innovative activity of the insurance market of Ukraine. *Collection of scientific works of the Uman National University of Horticulture*, 2020, no. 96, pp. 103–115. DOI 10.31395/2415-8240-2020-96-2-103-115. (in Ukrainian).

5. Prikaziuk, N., Motashko, T. (2014). The role of the Internet in the realization of insurance services. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 2014, no. 3 (156), pp. 45–51. (in Ukrainian).

6. Prokopchuk, O. T. (2019). The development of the Ukrainian market of insurance services in the context of ensuring the economic security of the country. *Proceedings of the Uman National University of Horticulture*, 2019, no. 94, pp. 69–85. DOI 10.31395/2415-8240-2019-94-2-69-85. (in Ukrainian).
7. Prokopchuk, O. T., Ulyanich, Yu. V., Ptashnyk, S. A., Butko, N. V. (2020). Key aspects of Internet shaking. *Collection of scientific works of the Uman National University of Horticulture*, 2020, no. 97, pp. 64–74. DOI 10.31395/2415-8240-2020-97-2-64-74. (in Ukrainian).
8. Prokopchuk, O. T. (2021). Communications in insurance management. *Collection of scientific works of the Uman National University of Horticulture*, 2021, issue 99, pp. 211–222. DOI 10.31395/2415-8240-2021-99-2-211-222. (in Ukrainian).
9. Ustenko, M., Ruskikh, A. (2019). Digitization: the basis of enterprise competitiveness in the realities of the digital economy. *Herald of the economy of transport and industry*, 2019, no. 68, pp. 181–192. (in Ukrainian).
10. Shubenko, I. A. (2020). Digitization trends in the insurance market of Ukraine. *Business Inform*, 2020, no. 2, pp. 273–279. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-273-279>. (in Ukrainian).

Annotation

Prokopchuk O. T.

Features of Insurance Business Digitalization in Ukraine

The article focuses on the peculiarities of digitalization of the insurance business in Ukraine. It is determined that the modern practice of introducing digital technologies in the insurance business of Ukraine is very dynamic and diverse. The study made it possible to outline the most common ways of implementing the latter, in particular, through online insurance policy issuance; digital platforms and portals; artificial intelligence and data analytics; mobile applications and IoT; customer service through chatbots; photo and video loss assessment; virtual and augmented reality technologies.

It has been proven that these technological innovations not only facilitate customer interaction with insurers, but also improve the quality of service, make business processes more transparent and efficient, and help insurance companies to more accurately assess and manage risks.

Today, the impact of digital technologies on the insurance market, including the internetization and digitalization of insurance activities, is extremely high. At the same time, the digitalization of insurance activities will be accompanied by pronounced innovations related to improving the efficiency of insurance activities, developing new insurance programs, convergence of commercial and mutual insurance, and other phenomena. The global trend of digital business transformation is forcing a fresh look at traditional approaches and methodologies, including business process management.

Digital transformation, unlike automation, is usually based on innovative business ideas that cause qualitative changes in the business model and business processes and is carried out within a certain strategy. The growing proliferation of digital technologies is becoming increasingly important and a key factor not only for financial markets but also for the national economy as a whole. Financial companies can use modern technologies both to develop new insurance products and to improve the efficiency of meeting regulatory requirements in terms of minimizing insurance risks. Digitalization is one of the global trends in the development of modern financial

markets. Although the Ukrainian insurance market is considered to be the most conservative among financial market sectors, it is increasingly resorting to the use of digital technologies year after year.

Key words: insurance, insurance business, digitalization, Internet, technology, innovation, communications, artificial intelligence

УДК: 339.9:330.143.2:338.43(477)

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-103-2-16-29

ГЛОБАЛЬНІ ЛАНЦЮГИ ВАРТОСТІ У ВИРОБНИЦТВІ ПРОДОВОЛЬСТВА ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ В НИХ

Р. П. МУДРАК, доктор економічних наук

Я. А. ГРАБЕК, викладач-стажист

Уманський національний університет садівництва

В статті досліджується суть глобальних ланцюгів вартості, причини їх утворення та особливості сучасного розвитку. Проведено аналіз місця України в системі глобальних ланцюгів вартості продовольства. Встановлено, що в умовах сучасного міжнародного поділу праці українська економіка займає переважно сировинну нішу, експортуючи сировину. Робиться висновок, що наслідком цього є втрата доданої вартості та недоотримання доходу.

Ключові слова: ланцюг вартості, виробництво продовольства, експорт, імпорт, сировина, готова продукція, додана вартість, ціна

Постановка проблеми. У розвитку світової економіки простежуються стійкі причинно-наслідкові зв'язки або, як їх ще називають, закономірності, дія яких спрямовує суспільне виробництво на зростання продуктивності праці за рахунок поглиблення її поділу. Власне, економічна глобалізація є не що інше, як нова якість міжнародного поділу праці – закріплення за окремими країнами або регіонами їх ролі у глобальному виробництві. Економічно розвинуті країни зосереджують на своїх територіях виробництво переважно високотехнологічної та наукоємної продукції з гранично високою часткою доданої вартості, що є однією із головних причин їх багатства. Бідні країни є постачальниками дешевої робочої сили, природних ресурсів, а також надають власні території для розміщення екологічнозатратного виробництва. В результаті, вони виробляють продукцію з найнижчою часткою доданої вартості, що є однією із головних причин їх бідності. У країнах, що розвиваються, в тому числі в Україні, в залежності від рівня розвитку національного виробництва функціонують комбіновані моделі рентної та високотехнологічної економіки. Взаємодія трьох груп країн формує глобальні ланцюги постачання.

Якщо економічний статус розвинутих країн є відносно сталим, то у випадку країн, що розвиваються немає жодних гарантій, що усі вони зможуть забезпечити успішні перетворення і приєднатися до групи розвинутих. Таке зауваження

особливо стосується України, яка балансує на межі остаточного скочування у статус рентної економіки – економіки, що функціонує за рахунок хижацької експлуатації власних природних ресурсів. В системі глобального поділу праці така країна сприймається, як бідний відсталий постачальник сировини – продукції з найнижчою часткою доданої вартості. Актуальність таких ризиків особливо очевидна на прикладі вітчизняного агропродовольчого виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зважаючи на те, що трансформація традиційних та формування нових глобальних ланцюгів вартості є суттю нинішнього етапу економічної глобалізації, до даної теми прикута увага багатьох закордонних та вітчизняних дослідників.

Як відмічає Генеральний директор ЮНІДО (Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку) Йонг Л.: «Глобальні ланцюги доданої вартості (ГЛДВ) відіграють усе важливішу роль у виробництві та торгівлі на міжнародних ринках. Сьогодні понад половина виробленої продукції - це проміжний товар, призначений для подальшої переробки в інших країнах. Вартість імпортованих товарів у експорті також зростає. Багато виробничих і сервісних фірм, які безпосередньо не залучені до міжнародної торгівлі, долучаються до глобальних ланцюгів доданої вартості побічно, як постачальники для фірм, задіяних у цих ланцюгах. ГЛДВ, що відкривають можливості доступу до міжнародних ринків, запровадження нових технологій і дотримання міжнародних стандартів виробництва, мають величезне значення для перспектив всеохоплюючого та сталого промислового розвитку...» [1, с. 5].

Досліджуючи проблему зменшення вразливості економічного суверенітету національного виробництва, спричинену глобальними ланцюгами вартості, Геральт П. зауважує: «Глобальні ланцюги створення вартості є результатом міжнародного розподілу виробничих процесів на основі кількох різних, але взаємозалежних і широко задокументованих тенденцій:

- «вертикальна» дезінтеграція ланцюгів створення вартості зі збільшенням фрагментації їх складових завдань, від концепції до післяпродажного обслуговування;

- підвищена спеціалізація на конкретних завданнях певними агентами та територіями, що сприяє географічній дисперсії та іноді призводить до концентрації певних процесів в одній частині світу;

- збільшення міжнародного обміну проміжними товарами та послугами, зокрема у формі внутрішньофірмової торгівлі;

- збільшення частки послуг, задіяних у виробництві промислової продукції (транспорт, логістика, страхування)» [2, с. 9].

За визначення Наг Б., глобальний ланцюг вартості – це поділ виробничого процесу між країнами під час якого фірми спеціалізуються на конкретному завданні та етапах виробництва, а не на виробництві усього продукту [3, с. 4].

Більш розширене трактування глобального ланцюга вартості пропонують Кеніг П. і Антрас П.: «Глобальні ланцюги створення вартості визначаються, як серія етапів у виробництві продукту чи послуги, що продаються споживачам, причому кожен етап додає вартість, і принаймні два етапи виробляються в різних

країнах... Іноземна додана вартість може бути включена у виробництво в різних формах: сировина, напівфабрикати або завдання...» [4].

В контексті нашого дослідження важливий висновок ми знаходимо у Мауш К., Холла Е. і Хамблор К.: «Втручання в ланцюг доданої вартості стали для міжнародних організацій розвитку ключовими інструментами зменшення бідності та стимулювання економічного зростання» [5]. Аналогічний підхід пропонують Фармері А. К., Брюера Т. Д. та Фаррелла П. Вчені деталізують, що ланцюги створення вартості є ключовими шляхами в продовольчих системах і є важливим центром аналізу та політичного втручання [6].

Враховуючи безпрецедентний рівень відкритості економіки України, глобальні ланцюги вартості є популярним напрямом досліджень і вітчизняних вчених. Так, Дугінець Г. В. визначає ланцюг вартості, як вертикальну послідовність виробничих процесів (тобто процес додавання вартості), які забезпечують постачання, споживання та обслуговування певного товару або послуги, адаптуючи дане визначення до міжнародного контексту суспільного виробництва [7, с. 75].

Розширене трактування глобальних ланцюгів вартості пропонують Кизим М. О., Крамарев Г. В., Іванова О. Ю. та Хаустова В. Є.: «Об'єднання різних підприємств з різних країн у скоординовану мережу, де всі стадії, починаючи від проектування, виробництва, маркетингу, дистрибуції та закінчуючи післяпродажним обслуговуванням, побудовані в рамках ланцюга доданої вартості. Таким чином, основою глобальних ланцюгів доданої вартості є міжнародні виробничі ланцюги» [8].

Павловська І. Г., Хаустова В. Є. і Губарева І. О. вважають, що глобальні ланцюги створення вартості являють собою фрагментацію виробничих процесів на кілька етапів, які виробляються в різних країнах і з'єднані між собою сервісними зв'язками, що призводить до появи не обмежених територіями окремих держав виробничих систем різного ступеня складності [9].

Грушко В. і Ковчар Р. пропонують чотири напрями сучасної інтерпретації глобальних ланцюгів вартості:

- глобальні ланцюги вартості, як сукупність заходів, необхідних для руху продукту чи послуги від концепції, через різні етапи виробництва та постачання, до кінцевих споживачів;

- глобальні ланцюги вартості, як глобальні виробничі та ресурсні мережі у вигляді послідовно взаємопов'язаних і взаємозалежних видів діяльності, які необхідні для створення товару чи послуги, починаючи із задуму, включаючи різні стадії виробництва, і закінчуючи доставкою до кінцевого споживача та обслуговуванням після продажу із подальшою утилізацією або переробкою;

- глобальні ланцюги вартості, як механізми, що дають змогу виробникам, переробникам, покупцям, продавцям і споживачам, розділеним у часі та просторі, поступово підвищувати додану вартість продуктів і послуг під час їхнього переходу від однієї ланки до наступної;

- глобальні ланцюги вартості, як циклічне явище, що інтегрує функції підтримки навколишнього середовища, екологічні норми та правила, а також

учасників ринку в процесі екологізації глобальних ланцюгів вартості, що трансформує звичайний, лінійний погляд на ланцюги доданої вартості на циклічний системний погляд [10].

Черкас Н. І., Чех М. М. і Василиця О. Б. відмічають, що активне залучення країн, які розвиваються у глобальні ланцюги вартості, сприяє їх соціально-економічному розвитку та модернізації, оскільки безпосередньо забезпечує надходження прямих іноземних інвестицій, трансфер технологій, створення робочих місць і підвищення кваліфікації працівників [11]. Однак, вчені застерігають, що у коротко- та середньотерміновій перспективах формується позитивний ефект, проте у віддаленій перспективі часто виникає «пастка середнього доходу» [11]. А також у них викликає обґрунтований сумнів, що саме лише приєднання до глобальних мереж підвищує міжнародну конкурентоспроможність [11]. В даному контексті Шевчук В. О і Черкас Н. І. слушно зауважують: «...Важливо уникати поглиблення сировинної спеціалізації, зокрема в аграрному секторі, або стимулювання експорту за допомогою заниженого обмінного курсу в решті секторів, включно з низькотехнологічними виробництвами... На багатьох прикладах доведено, що експорт у межах глобальних ланцюгів вартості не забезпечує ні автоматичного ускладнення продукції (upgrading), ні гарантованого доступу до всіх видів діяльності, які є необхідними для успішної конкуренції на зарубіжних ринках» [12].

Для того, щоб країна/компанія не заблокували себе на етапі постачальника сировини, необхідно домагатися розвитку у глобальному ланцюгові вартості. На це вказує Миценко В.: «Розвитком у глобальних ланцюгах створення вартості є перехід компанії на вигідніші позиції у ланцюгу вартості... Розвиток... визначається як здатність виробляти якісніше та ефективно, використовуючи просунуті технології та експертні навички. У центрі уваги більшості наукових праць із проблематики розвитку всередині глобальних ланцюгів створення вартості перебуває ступінь технологічного ускладнення процесів виробництва, особливо рівня генерування доданої вартості...» [13].

Отже, як бачимо проблема ефективного включення національних товаровиробників у глобальні ланцюги вартості, їх розвиток та перехід на етапи, де зосереджені виробництва вищої частки доданої вартості, є відкритою та потребує подальшої розробки. Насамперед це стосується вітчизняного виробництва продовольчої продукції.

Методика досліджень. Методологічною та теоретичною основами дослідження є економічна теорія, наукові розробки закордонних та вітчизняних вчених із проблем глобальних ланцюгів вартості, агропродовольчого виробництва тощо. У процесі дослідження використовувалися такі методи: абстрактно-логічний, емпіричний, рядів динаміки, середніх величин та ін.

Результати досліджень. Економіка України з року в рік поглиблює інтеграцію із світовою економікою. Про це свідчить динаміка фактичних значень показника «відкритість економіки».

В макроекономіці, як науці, відкритою вважається економіка, що має господарські зв'язки з інституційним сектором «закордон»: транскордонний рух товарів і послуг, капіталу та робочої сили.

В методиці оцінки ступеня відкритості є велика кількість показників [14]. Проте, найбільшого поширення отримав показник «відношення обсягів зовнішньоторговельного обороту до ВВП» [15, 16]. Підтвердженням доцільності саме такого підходу є Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [17]. Зокрема, для вимірювання рівня зовнішньоекономічної безпеки пропонується перелік показників, на першому місці серед яких стоїть «відкритість економіки, %». Тут же вказано формулу для його розрахунку:

Відкритість економіки = (Обсяг експорту товарів та послуг, млн. доларів США + обсяг імпорту товарів та послуг, млн. доларів США) x середній курс гривні до долара США) / ВВП, млн. гривень (1) [17].

Порогові значення показника наступні:

- критичний – 100 %;
- небезпечний – 95 %;
- незадовільний – 90 %;
- задовільний – 85 %;
- оптимальний – 75 % [17].

Як свідчать дані табл. 1, Україна має майже абсолютний рівень відкритості національної економіки. Отже, вона є активною учасницею глобальних ланцюгів вартості.

Табл. 1. Вихідні дані для розрахунку рівня відкритості економіки України*

Показник	Рік					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Валовий внутрішній продукт, млрд. грн.	2385,4	2981,2	3560,3	3977,2	4222,0	5450,8
Експорт товарів і послуг, млрд. грн.	1176,0	1434,7	1610,5	1639,9	1639,1	2217,9
Імпорт товарів і послуг, млрд. грн.	1341,1	1666,8	1921,3	1959,9	1702,9	2289,9
Рівень відкритості економіки, %	105,5	104,0	99,2	90,5	79,2	82,7

*Примітка: розраховано авторами за даними [18]

Наступним є питання – яке місце займає Україна на світовому ринку продовольства? На нього може бути дві відповіді:

- 1) Україна є нетто-імпортером продовольства;
- 2) Україна є нетто-експортером продовольства.

Для того, щоб з'ясувати, яка відповідь є правильною необхідно відслідкувати фактичні значення обсягів агропродовольчого експорту та імпорту за попередній період. На нашу думку, в якості попереднього необхідно брати

період, починаючи з 2008 р. – року коли Україна членом СОТ. Як видно з даних табл. 2, Україна є нетто-експортером агропродовольчої продукції.

Табл. 2. Експорт, імпорт та сальдо торгівлі України агропродовольчою продукцією, млрд. дол.*

Показник	В середньому за період, років				
	2008–2010	2011–2013	2014–2016	2017–2019	2020–2022
Експорт	10,1	15,9	15,5	19,5	24,4
Імпорт	5,7	7,4	4,5	5,0	6,8
Сальдо	4,4	8,6	11,0	14,5	17,7

*Примітка: розраховано авторами за даними [19]

Причому, як бачимо (рис. 1), тенденція зростання позитивного сальдо такої торгівлі має високий рівень стійкості – $r = 0,971$.

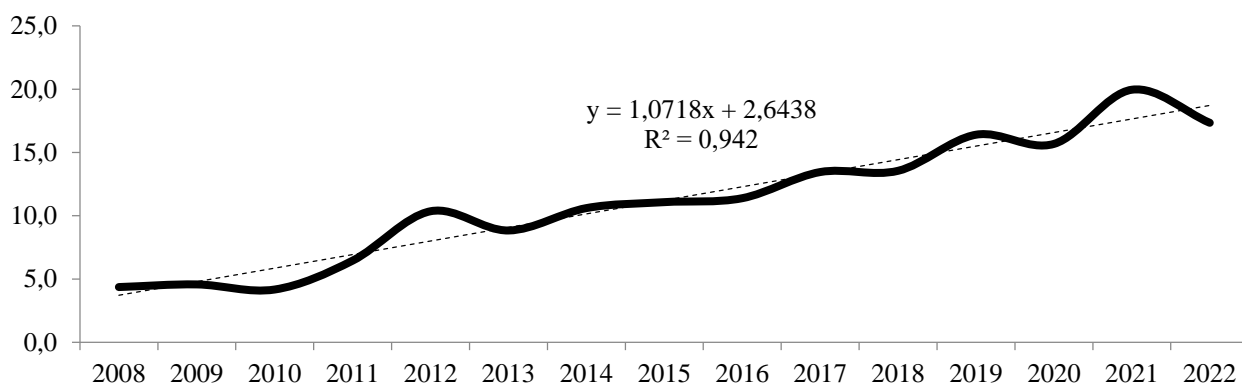

Рис. 1. Сальдо торгівлі України агропродовольчою продукцією, млрд. дол.*

*Примітка: побудовано авторами за даними [19]

Показово, що навіть в 2022 р., не зважаючи на повномасштабне військове вторгнення росії та блокування чорноморських транспортних коридорів, обсяги відповідного експорту склали 23,4 млрд. дол. Це на 15,6 % менше, ніж в 2021 р., проте на 5,6 % більше, ніж у доковідному (пандемія COVID-19) 2019 р. Важливо і те, що на фоні хронічно-від'ємного зовнішньоторговельного сальдо України (табл. 1), її агропродовольчий сектор забезпечує стабільно-додатний чистий експорт.

Наступний крок дослідження – з'ясування експортної спеціалізації агропродовольчого сектору економіки країни за критерієм ступеня обробки продукції, що продається на світовому ринку. В даному контексті важливо зауважити, що трьома найважливішими ланками глобального ланцюга вартості у виробництві продовольства є:

› I ланка або початок ланцюга – виробництво сільськогосподарської сировини: зерно, насіння та плоди олійних культур, свіжі плоди рослин, цукрова тростина, жива худоба тощо;

› II ланка – первинна обробка сільськогосподарської сировини: туші та напівтуші тварин (м'ясо охолоджене або м'ясо глибокої заморозки), цукор-сирець, молочні вершки, сухе молоко, жир-сирець, виноматеріали тощо;

› III ланка – готова до споживання їжа.

Зрозуміло, що найнижча частка доданої вартості знаходиться на початку ланцюга – в сільськогосподарській сировині, найвища – у готовій до споживання їжі. Отже, експортну спеціалізацію можна визначити за часткою в структурі експорту відповідної продукції:

- сировини;
- харчових напівфабрикатів та готової їжі.

До харчових напівфабрикатів відносяться усі види агропродовольчої продукції, яку можна споживати у сирому вигляді або довести до стану готової їжі в побутових умовах: охолоджене та заморожене м'ясо, яйця, охолоджена та заморожена риба, свіжі (сушені, в'ялені) плоди, коренеплоди, горіхи, борошно, крупи, макарони, жири тваринного та рослинного походження і т.д.

Для відповідного групування агропродовольчої продукції, використаємо український класифікатор товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД):

1) сировина:

- 01 живі тварини;
- 06 живі рослини та продукти квітництва;
- 10 зернові культури;
- 12 насіння і плоди олійних культур;
- 13 камеді, смоли;
- 14 інші продукти рослинного походження;

2) харчові напівфабрикати і готова їжа:

- 02 м'ясо та харчові субпродукти;
- 03 риба і ракоподібні;
- 04 молоко та молочні продукти, яйця; мед;
- 05 інші продукти тваринного походження;
- 07 овочі, коренеплоди;
- 08 їстівні плоди і горіхи; цитрусові;
- 09 кава, чай, прянощі;
- 11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості;
- III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження;
- IV. Готові харчові продукти [19].

Експортну спеціалізацію аграрного сектору економіки України пропонуємо оцінювати за допомогою показника «коефіцієнт експортної спеціалізації»:

$$C_{ES} = \frac{\sum E_{sfr+rm}}{\sum E_{frm}} (2),$$

де: $\sum E_{sfr+rm}$ – вартісна величина експорту харчових напівфабрикатів та готової їжі;

$\sum E_{frm}$ – вартісна величина експорту продовольчої сировини.

Якщо $C_{ES} > 1$, то експортна спеціалізація аграрного сектору економіки України – це постачання на глобальний продовольчий ринок напівфабрикатів та готової до споживання їжі.

Якщо $C_{ES} < 1$, то експортна спеціалізація аграрного сектору економіки України – це постачання на глобальний продовольчий ринок продовольчої сировини.

Отже, глобальна спеціалізація аграрного сектору економіки України змінювалася впродовж аналізованого періоду – із постачальника напівфабрикатів та готової до споживання їжі, він поступово перетворюється на постачання продовольчої сировини (табл. 3).

Табл. 3. Визначення коефіцієнта експортної спеціалізації аграрного сектору економіки України*

Показник	В середньому за період, років				
	2008– 2010	2011– 2013	2014– 2016	2017– 2019	2020– 2022
Експорт сировини, млрд. дол. США	4,4	7,4	7,9	10,1	13,1
Експорт харчових напівфабрикатів та готової їжі, млрд. дол.	5,7	8,5	7,6	9,4	11,4
<i>Коефіцієнт експортної спеціалізації</i>	<i>1,3</i>	<i>1,1</i>	<i>1,0</i>	<i>0,9</i>	<i>0,9</i>

*Примітка: розраховано авторами за даними [19]

Це погіршення умов торгівлі, оскільки Україна збільшує торгівлю продукцією з найнижчою часткою доданої вартості. В глобальному продовольчому ланцюгові така продукція має найнижчу ціну. По мірі зростання ступеня обробки на кожному наступному етапі ланцюга, споживна цінність продукту зростає – це головна причина збільшення цінової надбавки за одинцю продукції (рис. 2).

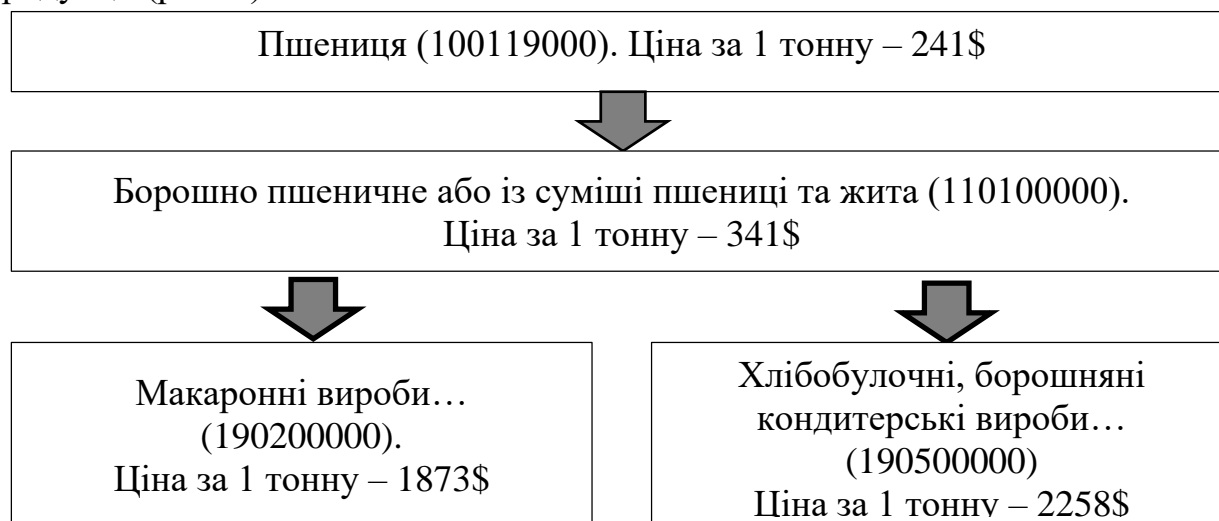

Рис. 2. Ескалація експортних цін української агропродовольчої продукції по мірі просування ланцюгом вартості від сировини до готової їжі в 2021р.*

*Примітка: побудовано авторами за даними [20]

Нажаль, посилення сировинної орієнтації українського агропродовольчого експорту демонструє відносно стійку динаміку – $r = 0,684$ (рис. 3).

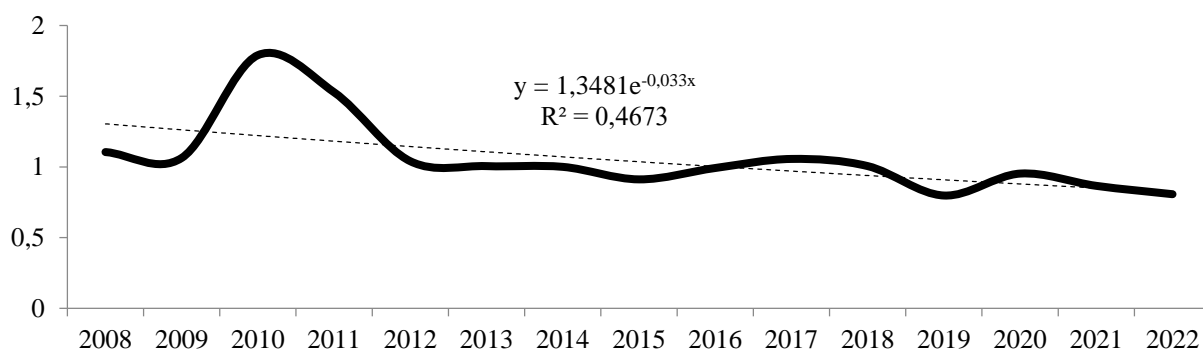

Рис. 3. Динаміка фактичних значень коефіцієнта експортної спеціалізації аграрного сектору економіки України в 2008-2022рр.*

*Примітка: побудовано авторами за даними [19]

Важливо також звернути увагу на саму структуру сировинного експорту (табл. 4).

Табл. 4. Товарна структура українського експорту продовольчої сировини, %*

Продукція (УКТ ЗЕД)	В середньому за період, років				
	2008–2010	2011–2013	2014–2016	2017–2019	2020–2022
10 зернові культури	72,8	75,4	79,1	77,2	78,8
12 насіння і плоди олійних рослин	26,9	24,2	19,9	21,9	20,5
Інші види продукції	0,27	0,41	1,05	0,92	0,67

*Примітка: розраховано авторами за даними [19]

Впродовж усього досліджуваного періоду лише дві товарні групи – 10 зернові культури та 12 насіння і плоди олійних рослин, забезпечували понад 99 % валютної виручки. Це суттєво посилює ризики не лише у вітчизняному сільському господарстві, але й у всій економіці, які залежать від стабільності надходження доходів від продажу закордонному сектору дуже обмеженого переліку продукції. Така економічна проблема дістала назву «голландська хвороба» [21]. Адже має місце невинувато вузька експортна сировинна спеціалізація. Погіршення кон'юнктури на відповідних сегментах глобального ринку, несприятливі погодні умови і т.д. ставлять під загрозу стабільність стратегічно важливого сектору економіки. Що, зрештою, і сталося в результаті блокування чорноморських транспортних коридорів російськими агресорами.

Вирішення виявленої проблеми передбачає:

- 1) прикладання зусиль для розвитку у глобальному ланцюгові вартості. Для цього Україна має розширювати свою присутність у таких сегментах глобального продовольчого ринку, як харчові напівфабрикати і готова їжа;
- 2) підвищення ємності внутрішнього продовольчого ринку.

Для того, щоб обидва підходи були реалізовані необхідно забезпечити суттєве підвищення внутрішнього продовольчого попиту та стимулювання розвитку вітчизняної харчової промисловості

Висновки: 1) Україна має високий рівень відкритості національної економіки, тому вона є активною учасницею глобальних ланцюгів вартості;

2) Україна є нетто-експортером агропродовольчої продукції. Тенденція зростання позитивного сальдо зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією має високий рівень стійкості;

3) для визначення експортної спеціалізації аграрного сектору економіки України доцільно використовувати показник «коефіцієнт експортної спеціалізації». Він визначається, як відношення вартісної величини експорту харчових напівфабрикатів та готової їжі до вартісної величини експорту продовольчої сировини;

4) глобальна спеціалізація аграрного сектору економіки України змінювалася впродовж 2008–2022 рр. – із постачальника напівфабрикатів та готової до споживання їжі, він поступово перетворюється на постачання продовольчої сировини. Це погіршення умов торгівлі, що зумовлює недоотримання доходів, оскільки Україна збільшує торгівлю продукцією з найнижчою часткою доданої вартості. Посилення сировинної орієнтації українського агропродовольчого експорту демонструє відносно стійку динаміку;

5) в структурі сировинного експорту дві товарні групи – 10 зернові культури та 12 насіння і плоди олійних рослин, забезпечують понад 99% валютної виручки. Це суттєво посилює ризики «голландської хвороби» економіки України;

6) для підвищення доходів від участі у міжнародній торгівлі продовольством, Україна має покращити своє місце у відповідних глобальних ланцюгах вартості. Для вирішення даної проблеми необхідно забезпечити стимулювання розвитку вітчизняної харчової промисловості.

Література:

1. Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку. *Глобальні ланцюги доданої вартості. Підтримка всеохоплюючого та сталого промислового розвитку з боку ЮНІДО*, 2015 (переклад з англійської). 70 с. Режим доступу: <https://mautic.appau.org.ua/asset/140:global-value-chains-ukrpdf>

2. Hérault P. Strengthening Sovereignty in the Era of Global Value Chains. *Études de l'Ifri*. Ifri. 2021, December. 42 p. Режим доступу: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/herault_global_value_chains_2021.pdf.

3. Nag B. Understanding Global Value Chains and Trade in Value Added. *Capacity building workshop trade and trade policy analysis for the post COVID-19 recovery*. ESCAP, ADB, OECD, 2021. 40p. Режим доступу: <https://www.google.com/search?q=capacity+building+workshop+trade+and+trade+policy+analysis+for+the+post+covid-19+recovery&oq=capacity+building+workshop+trade+and+trade+policy+analysis+for+the+post+covid->

19+recovery&gs_lcrp=egzjahjvbwuybggaeeyodibcdeyotvqmg03qaiasaia&sourceid=chrome&ie=utf-8.

4. Koenig P., Antràs P. The importance of Global value chains in International Trade and their consequences for Trade Policy. *Policy brief*. 2023. Режим доступу: <https://www.parisschoolofeconomics.eu/IMG/pdf/note3-chaire-mondialisation-antras-koenig.pdf>.

5. Mausch K., Hall A., Hambloch C. Colliding paradigms and trade-offs: Agri-food systems and value chain interventions. *Global Food Security*. 2020. Vol. 26. 100439. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100439>.

6. Farmery A. K., Brewer T. D., Farrell P., Kottage H., Reeve E., Thow A. M., Andrew N. L. Conceptualising value chain research to integrate multiple food system elements. *Global Food Security*. 2021. Vol. 28. 100500. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100500>.

7. Дугінець Г. В. *Глобальні ланцюги вартості : монографія*. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2018. 412 с.

8. Кизим М. О., Крамарев Г. В., Іванова О. Ю., Хаустова В. Є. Теоретичні засади розвитку глобальних ланцюгів створення вартості. *Бізнес Інформ*. 2018. №12. С. 39–50.

9. Павловська І. Г., Хаустова В. Є., Губарева І. О. Вимірювання участі країн у глобальних ланцюгах створення вартості. *Академічний огляд*. 2022. № 2(57). С. 50–58. DOI: 10.32342/2074-5354-2022-2-57-4.

10. Грушко В., Ковчар Р. Сучасне розуміння глобальних ланцюгів вартості. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. № 1 (69). С. 9–14. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-9-14>.

11. Черкас Н. І., Чех М. М., Василиця О. Б. Економічна модернізація у глобальних ланцюгах вартості. *Бізнес Інформ*. 2018. № 10. С. 45–50.

12. Шевчук В. О., Черкас Н.І. Вплив структури зовнішньої торгівлі України на економічне зростання в контексті залучення до глобальних ланцюгів вартості. *Економіка України*. 2019. № 2(687). С. 22–36.

13. Миценко В. Систематизація теоретичних підходів до поняття «глобальні ланцюги створення вартості». *Галицький економічний вісник*. 2023. № 1(80). С. 144–153. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.01.144

14. Gräbner C., Heimberger Ph., Kapeller Jakob, Springholz F. Understanding economic openness: a review of existing measures. *Review of World Economics*. 2021. № 157. P. 87–120. <https://doi.org/10.1007/s10290-020-00391-1>.

15. Keman H. Economic openness. *Britannica*. Режим доступу: <https://www.britannica.com/money/topic/economic-openness>

16. Openness index. *Wikipedia*. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Openness_index

17. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29 жовтня 2013р. № 1277. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

18. State Statistics Service of Ukraine (2023). *Commodity pattern of foreign trade of Ukraine*. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/tsztt/arh_tsztt2023_u.html

19. Зовнішня торгівля окремими видами товарів за країнами світу у 2021 році [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/e_iovt/ei_12_2021.zip

20. State Statistics Service of Ukraine (2023). Foreign trade of certain types of goods by countries of the world in 2021. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/e_iovt/ei_12_2021.zip

21. Corden W. M., Neary J. P. Booming Sector and De-Industrialization in a Small Open Economy. *Economic Journal*. 1982. Vol. 92. № 368. P. 825–848.

References:

1. UNIDO (2015). *Global Value Chains. Support towards Inclusive and Sustainable Industrial Development*. Retrieved from <https://mautic.appau.org.ua/asset/140:global-value-chains-ukrpdf>. (in Ukrainian).

2. Hérault, P. (2021). Strengthening Sovereignty in the Era of Global Value Chains. *Études de l'Ifri*. Ifri., December. Retrieved from https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/herault_global_value_chains_2021.pdf.

3. Nag, B. (2021). Understanding Global Value Chains and Trade in Value Added. *Capacity building workshop trade and trade policy analysis for the post COVID-19 recovery*. ESCAP, ADB, OECD. Retrieved from https://www.google.com/search?q=capacity+building+workshop+trade+and+trade+policy+analysis+for+the+post+covid-19+recovery&oq=capacity+building+workshop+trade+and+trade+policy+analysis+for+the+post+covid-19+recovery&gs_lcrp=egzjahjvbwuybggaeuyodibcdeyotvqmgo3qaiasaia&sourceid=chrome&ie=utf-8.

4. Koenig, P., Antràs, P. (2023). The importance of Global value chains in International Trade and their consequences for Trade Policy. *Policy brief, 2023*. Retrieved from <https://www.parisschoolofeconomics.eu/IMG/pdf/note3-chaire-mondialisation-antras-koenig.pdf>.

5. Mausch, K., Hall, A., Hambloch, C. (2020). Colliding paradigms and trade-offs: Agri-food systems and value chain interventions. *Global Food Security*, 2020, no. 26, 100439. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100439>.

6. Farmery, A. K., Brewer, T. D., Farrell, P., Kottage, H., Reeve, E., Thow, A. M., Andrew, N. L. (2021). Conceptualising value chain research to integrate multiple food system elements. *Global Food Security*, 2021, no. 28, 100500. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100500>.

7. Duginets, G. (2018). *Global value chains*. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics. 412 p.

8. Kyzym, M. O., Kramarev, H. V., Ivanova, O. Yu., Khaustova, V. Ye. (2018). The Theoretical Foundations of the Development of Global Value Chains. *Business Inform*, 2018, no. 12, pp. 39–50. (in Ukrainian).

9. Pavlovska, I., Khaustova, V., Hubarieva, I. (2022). Measuring the participation of countries in global value chain. *Academy review*, 2022, no. 2(57), pp. 50–58. DOI: 10.32342/2074-5354-2022-2-57-4. (in Ukrainian).

10. Hrushko, V., Kovchar, R. (2023). Contemporary interpretation of global value chains. *Scientific Notes of the University «KROK»*, 2023, no. 1(69), pp. 9–14. DOI: 10.31732/2663-2209-2022-69-9-14. (in Ukrainian).

11. Cherkas, N. I., Chekh, M. M., Vasylytsia O. B. (2018). The Economic Modernization in the Global Value Chains. *Business Inform*, 2018, no. 10, pp. 45–50. (in Ukrainian).

12. Shevchuk, V., Cherkas, N. (2019). Influence of Ukraine's foreign trade structure on economic growth in context of involvement in global value chains. *Economy of Ukraine*, 2019, no. 2(687), pp. 22–36. (in Ukrainian).

13. Mytsenko, V. (2023). Systematization of theoretical approaches to the concept of global value chains. *Galician economic journal*, 2023, no. 1 (80), pp. 144–153. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.01.144. (in Ukrainian).

14. Gräbner, C., Heimberger, Ph., Kapeller, J., Springholz F. (2021). Understanding economic openness: a review of existing measures. *Review of World Economics*, 2021, no. 157, pp. 87–120. <https://doi.org/10.1007/s10290-020-00391-1>.

15. Keman, H. Economic openness. *Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/money/topic/economic-openness>.

16. Openness index. *Wikipedia*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Openness_index.

17. Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine No. 1277 «On the approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine». (2013, October). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>. (in Ukrainian).

18. State Statistics Service of Ukraine (2023). Gross domestic product by final use categories. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/arh_vvpzkkv_u.htm. (in Ukrainian).

19. State Statistics Service of Ukraine (2023). Commodity pattern of foreign trade of Ukraine. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/tsztt/arh_tsztt2023_u.html. (in Ukrainian).

20. State Statistics Service of Ukraine (2023). Foreign trade of certain types of goods by countries of the world in 2021. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/e_iovt/ei_12_2021.zip. (in Ukrainian).

21. Corden, W. M., Neary, J. P. (1982). Booming Sector and De-Industrialization in a Small Open Economy. *Economic Journal*, 1982, vol. 92, no. 368, pp. 825–848.

Annotation

Mudrak R., Grabek Ya.

Global value chains in food production and the place of Ukraine in them

The problem of effective inclusion of national product manufacturers in global value chains, their development and transition to stages where production of a higher share of added value is concentrated, is open and needs further development. First, this concerns the domestic production of food products. Ukraine has a high level of openness of the national economy, which is why it is an active participant in global value chains. Ukraine is a net exporter of agro-food products. The trend of growth in the positive balance of foreign trade in agro-food products has a high level of stability.

To determine the export specialization of the agricultural sector of the economy of Ukraine, it is advisable to use the indicator «export specialization coefficient». It is defined, as the ratio of the value of the export of semi-finished food products and ready-made food to the value of the export of food raw materials. If its value is greater than one, then the export specialization of the agricultural sector of the Ukrainian economy is the supply of semi-finished and ready-to-eat food to the global food market. If the

value is less than one, then the export specialization of the agricultural sector of the Ukrainian economy is the supply of food raw materials to the global food market.

The global specialization of the agricultural sector of the Ukrainian economy changed during 2008–2022 – from a supplier of semi-finished products and ready-to-eat food, it is gradually turning into a supplier of food raw materials. This is a deterioration in terms of trade and lack of income, as Ukraine increases trade in products with the lowest share of added value. The strengthening of the raw material orientation of Ukrainian agro-food exports demonstrates relatively stable dynamics.

In the structure of raw material exports, two product groups – 10 grain crops and 12 seeds and fruits of oil plants, provide more than 99 % of foreign exchange earnings. This significantly increases the risks of the «Dutch disease» of the Ukrainian economy. To increase revenues from participation in international food trade, Ukraine needs to improve its place in relevant global value chains. To solve this problem, it is necessary to provide stimulation of the development of the domestic food industry.

Key words: value chain, food production, export, import, raw materials, finished products, added value, price.

УДК: 330.59(477)

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-103-2-29-39

IMPACT OF WAR ON THE QUALITY OF PEOPLE'S LIFE

V. ULANCHUK, *doctor of economics, professor*

S. SOKOLYUK, *doctor of economics, professor*

O. ZHARUN, *PhD in Economics*

I. CHERNEGA, *doctor of economics, professor*

M. KOROTIEIEV, *PhD in Economics*

O. TUPCHIIY, *PhD in Economics*

N. BLENDА, *PhD in Economics*

Uman National University of Horticulture

У статті досліджено розвиток, сутність, складові та оцінку якості життя населення України. Розглянуто розвиток визначення поняття на різних етапах розвитку людства. Досліджено фактори, що формують концепцію якості життя. Проаналізовано існуючі методики та підходи до оцінки якості життя населення. Проведено оцінку якості життя населення України за сферами життєдіяльності суспільства за відповідними показниками. Визначено основні проблеми підвищення якості життя.

Ключові слова: *якість життя, рівень життя, індекс людського розвитку, бідність, межа бідності, оцінка якості життя населення, аналіз показників, методи оцінки, оцінка навколишнього середовища.*

In the modern world, the state of the economy of any country in the world is indicated, first of all, by the level and quality of life of the local population. Indicators of the quality of life of the population are the most important indicators of assessing

the real socio-economic consequences of the changes and the degree of social tension in society. Improving the quality of life of the population is the most important strategic task of the development of society at this stage, which determined the relevance of the topic of this scientific study.

The importance of research, analysis and assessment of the quality of life of the population has become even more important in the conditions in which our state is at the moment. Ukraine has been living in a full-scale war for several months, which caused the full transition of our state's economy to a war economy. The level of unemployment has increased significantly, social tension has worsened, and a budget deficit has arisen. A significant contribution to the stabilization of the economic situation is the assistance of international financial institutions, but even this is not enough. It is already clear that restoring the indicators of the quality of life of the population to the level that was before the war will be very difficult and will take more than one year. However, the experience of other states that have survived military conflicts proves that it is quite real.

Analysis of recent research and publications. As in all developing countries, the theoretical and methodological foundations of the quality of life have been the subject of research by domestic scientists for many years (V. Bakirov, V. Krasnomovets, E. Libanova, O. Melnychenko, A. Pashkov, F. Uzunov, T. Fertikova [1–3, 5, 8]). The scientific works of these scientists prove that attention to the quality of life of the population only increases over time, and Ukrainian scientists do not stand aside from its problems. In the scientific works of the mentioned scientists, the theoretical foundations of the formation of the concept of quality of life, its research in modern conditions, proposals for the creation of a unified evaluation system, the relationship of quality of life with all spheres of human activity and its influence on life processes, and trends of possible development in modern conditions were studied.

The international community remains highly interested in quality of life and related issues. A large number of foreign scientists and international organizations are studying this issue in dynamics and offer possible ways to solve the problems that arise. Since the concept of quality of life is complex and includes a large number of fields, the number of interdisciplinary studies is increasing.

Despite the existence of a large number of studies on the quality of life at the world level, the importance of its study in the context of the Ukrainian state is of great relevance. Since there is no single approach to defining the concept and its components, there is also no single method of solving all existing problems. Increasing the attention of researchers will make it possible to qualitatively identify all parameters that need improvement and to identify clear strategies for the development of state policy in this direction.

Research methodology. To successfully achieve the goal, the following research methods were used: analysis, abstraction, generalization, induction, explanation, classification, analogy, comparison, graphic.

Research results. The process of assessing the quality of life of the population is very complex and closely related to many areas of human life. When studying it, one should analyze the system of indicators that are chosen for the assessment and other

indicators that are informative for determining the level of the population's quality of life. In the process of assessing the quality of life of the population, two approaches with different purposes are usually used. In one case, the evaluation is carried out for comparisons with other states, and in the other – for decision-making at the state

When studying the quality of life of the population, the current state of the state economy should be taken into account. In July 2022, the National Bank of Ukraine published the Inflation Report, the publication of which was previously suspended due to uncertainty in the economic situation of our country. The level of uncertainty remained high, but it has significantly decreased compared to the state at the beginning of the full-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine. This document is the first official forecast of economic development during a full-scale war. According to research data, it is noticeable that the economy is beginning to recover, and according to experts' forecasts, it will return to stable growth in the coming years [5].

The level of inflation is growing rapidly, because the price of energy carriers has increased significantly, but it is expected to slow down from next year. There have also been changes in the labor market, it has begun to revive, but currently there are more people looking for work than vacancies.

With the beginning of the full-scale invasion, the economy of Ukraine was in a state of shock. Many large enterprises were forced to stop their work, because some of them are located in the territories that were temporarily occupied. A certain part of the enterprises was physically destroyed. Due to the blockade of the Black Sea, the export level of the main group of goods deteriorated. All this led to a decrease in investment in the economy. A large part of the population was forced to leave abroad, thereby reducing the demand for goods and services within the state. Another part of the population reduced spending on essential goods and services. Despite all the difficulties, the government implemented a number of measures to support the economy. Taxes were reduced, financial assistance was provided to forcibly displaced persons and entrepreneurs. The National Bank implemented measures to fix the national currency in order to keep the level of inflation under control [1].

Undoubtedly, the war led to a rapid decline of the economy and its complete transition to the military direction. On the other hand, entrepreneurs and ordinary people began to adapt to the conditions that arose. A large number of enterprises moved to safer areas of the state from areas where hostilities were taking place. Despite all the dangers, the farmers ensured that the sowing was carried out. The state was able to settle the issue of grain export, thereby increasing the budget. The export of Ukrainian products abroad is increasing every week, cooperation with new partner countries is being established. A large part of the population that was forced to leave Ukraine has already returned. However, we should not expect a rapid recovery of the economy yet [2].

We were analyzing individual indicators that characterize the standard of living of the population of Ukraine. During the research period, the dynamics of the main indicators of the material well-being of the population indicate their growth. During 2018–2021, Ukraine observed a positive trend in improving the level of material support of households.

According to the data of the State Statistics Service of Ukraine, the nominal average monthly salary calculated for one full-time employee in 2022 compared to 2021 increased by only 4% and amounted to UAH 14,577, which significantly exceeded the minimum standards and guarantees that were in effect in 2022, in particular: 2.22 times the amount of the minimum wage (6,550 UAH) (Table 1).

Table 1. Average monthly salary, pensions, their ratios with state minimum standards and guarantees for 2018-2022 [4]

Years	Average monthly salary, UAH	Average monthly pension, UAH	Minimum salary, UAH	Minimum pension, UAH	Ratio of average and minimum salary, times	Ratio of average and minimum pension, times
2018	8865	2479,2	3723	1435	2,38	3,58
2019	10497	2465,7	4173	1640	2,52	4,26
2020	11591	3083	4723	1706,3	2,45	3,76
2021	14014	3507,3	6041,7	1852,3	2,32	4,0
2022	14577	3991,5	6550	1980,5	2,22	3.65

However, for 2018–2021, a significant increase in the average monthly salary (by 58.1 %) and the minimum salary (by 62.3 %) can be observed. It is worth noting that the ratio of the average and minimum wages and the average and minimum pension for the period was characterized by significant fluctuations, which is due to the different intensity of growth of these socio-economic indicators.

During the period, the average pension grew unevenly and less intensively than the average monthly salary; in 2021, the average amount of the pension increased by 1.14 times (the average amount of wages – by 1.21 times). At the same time, the growth rate of the minimum pension for 2018–2022 was 1.38 times, and the minimum wage was 1.76 times, respectively, which indicates an unbalanced relationship between important indicators of the standard of living of the population of Ukraine.

Growth rates of important socio-economic indicators testify to the consistency of state policy in meeting the needs of the population of Ukraine. Thus, the largest increase in the average salary was observed in 2021. (20.9 %), the smallest in 2022 – 4 %, which is related to the war in Ukraine. A similar situation is typical for the growth of the average pension and, accordingly, the highest increase in 2021 – 13.8 %, the lowest in 2019 – 0.99 %. The dynamics of the growth of the minimum wage and the minimum pension are identical, which indicates compliance with the principle of anticipating the growth of wages compared to pension provision.

The dynamics of the ratio of the average monthly salary to the average amount of the pension indicates the uneven dynamics of the proportions of the main economic parameters for the able-bodied and the unable-to-work population.

To assess the financial situation of the population of Ukraine, it is necessary to analyze information on the country as a whole, as well as on individual types of households. This approach will contribute to the systematic analysis of the standard of living of the population, will reveal the peculiarities of the formation of material goods

of different households of Ukraine according to the socio-demographic composition and socio-economic status, will help to clarify the trends in the development of their standard of living.

Data from a sample survey of the living conditions of households in Ukraine during 2018–2021 revealed a significant increase in the level of aggregate resources and expenditures of the population. In particular, in 2021, total resources exceeded the indicators of 2018 by almost 1.5 times, and accordingly, the level of total costs increased by 1.1 times. The largest increase in total resources of the population was in 2019, the growth rate was 22.4 %, and the amount of total expenses, on the contrary, decreased by 1 %. In general, during the period, on average, total resources increased by 13.9 %, total costs – by 4.4 % (Table 2).

Table 2. Dynamics of aggregate resources and expenses of households for 2018-2021 [4]

Years	Aggregate resources		Cumulative costs	
	UAH month	growth rate	UAH month	growth rate
2018	9904.1	x	9778.2	x
2019	12118.5	22.4	9670.2	-1.0
2020	12432.3	2.6	9523.6	-2.0
2021	14490.6	16.6	11243.4	16.1
In average	–	13.9	–	4.4

Consequently, the growth of the population’s incomes was ahead of the growth of expenses, which indicates the stabilization of the processes of formation of the population’s incomes.

To find out the level of material well-being of the population of Ukraine, it is advisable to consider the structure of household incomes (Table 3).

Table 3. Structure of total household incomes of Ukraine for 2018-2021, % [4]

Type of income	2018	2019	2020	2021
Pay	54.5	57.3	58.3	59.8
Income from entrepreneurial activity and self-employment	6	6.5	5.8	5.7
Revenues from the sale of rural areas products	2.5	2.4	2.2	2.5
Pensions, scholarships, benefits and subsidies	23.1	20.3	21.2	20.2
Monetary assistance from relatives, other persons and other monetary income	7	6.6	6.8	6.1
The cost of consumed products obtained from a personal subsidiary farm	3.8	3.6	3.3	3.0
Other income	3.1	3.3	2.4	2.7

The analysis of the income structure for 2018–2021 revealed that labor income remains the main source of aggregate income of Ukrainian households. During the period, their share constantly grew and exceeded 70 % of all total household incomes, which is evidence of their importance as the main factor in improving the well-being of the population. Labor income is formed taking into account wages of employees and income from entrepreneurial, individual activities.

An important element of labor income is the remuneration of employees. During the period, the specific weight of the remuneration of employees constantly increased. In particular, its share increased by 5.3 %, and in 2021 it amounted to 59.8 %. Another significant source of income generation is social transfers, the share of which has slightly decreased from 23.1 to 20.2 %. In recent years, the structural changes in monetary assistance from relatives have slowed somewhat (by 0.9 %).

It is worth noting that the share of wages in the structure of household income differs significantly, depending on the type of settlement and type of household. Thus, the specific weight of wages in the income structure of households in large cities is 16.8 % higher than its share in households in rural areas (Table 4). It is logical that the share of wages in the income structure of households with children exceeds its level in households without children. In 2021, the specific weight of wages in the structure of total income of households with children was 71.9 %, in households without children – 54.1 %.

Thus, during the studied period, there is a stable increase in the specific weight of wages and social transfers in the structure of total household incomes of Ukraine. In addition to the above, there was a trend towards a decrease in income from business activities, the share of monetary assistance from relatives, the specific weight of benefits and subsidies. Also, in 2021, there was a decrease in the share of income from the sale of agricultural products, which in a certain way indicates an improvement in the material wealth of the population.

The dynamics of the cost of the grocery basket and its comparison with the main social standards is an indicator of the material well-being of the country's population, which indicates the quality of income of various social groups. Calculation data based on a sample survey of the living conditions of households indicate that the cost of the grocery basket has a tendency of stable growth.

According to the data in Table 5, we can note that the rate of growth of the cost of the food basket indicates the existence of a stable trend compared to the dynamics of the increase in real wages of the population. It is positive that, starting from 2020, the rate of growth of real wages exceeds the growth of the value of the food basket, which indicates an increase in the purchasing power of the population. However, in 2022, there is a decline in the growth rate of real wages relative to the value of the food basket due to a significant increase in inflation, the situation has significantly worsened compared to 2019.

Table 4. The structure of total incomes by type of households in Ukraine for 2018-2021, % [4]

Type of income	Type of settlement			Type of household	
	big city	small town	country-side	household with children	household without children
2018					
Pay	67.8	61	50.2	70.2	52.6
Income from entrepreneurial activity and self-employment	6.5	8.2	6	8.1	5.6
Revenues from the sale of rural areas. products	0	0.8	7.3	2	2.6
Income from property	0	0.6	4.7	0.8	2.1
Pensions, scholarships, benefits and subsidies	18.7	22.4	23.2	10.9	30.2
Monetary assistance from relatives, other persons and other monetary income	5.1	4.3	4.2	5	4.3
The cost of consumed products obtained from a personal subsidiary farm	-	-	-	-	-
Other income	1.9	2.7	4.4	3	2.6
2021					
Pay	69.5	62.3	52.7	71.9	54.1
Income from entrepreneurial activity and self-employment	6.8	6.6	6.3	8.3	5
Revenues from the sale of rural areas. products	0	0.3	7.6	2.4	2.1
Income from property	0.3	0.5	5.3	1.2	2.4
Pensions, scholarships, benefits and subsidies	18	23.2	21.6	9.4	30.9
Monetary assistance from relatives, other persons and other monetary income	3.5	3.9	2.9	3.4	3.4
The cost of consumed products obtained from a personal subsidiary farm	-	-	-	-	-
Other income	1.9	3.2	3.6	6.8	2.1

In order to carry out a detailed survey of the population's standard of living, it is necessary to assess the purchasing power of various socio-economic groups, in particular, employees and people of retirement age, which will make it possible to draw comprehensive conclusions about their material well-being.

Table 5. Indicators of the dynamics of the cost of the grocery basket per month per person and real wages

Indexes	2018	2019	2020	2021	2022
The cost of a grocery basket, UAH.	1781.1	2027.0	2189.0	2393.0	3250.0
Growth rate of the cost of the grocery basket, %	-	13.8	8	9.3	35.8
The growth rate of the value of the real salary, %	-	24.6	9.7	9.9	-9.6

Data on the ratio of the average monthly salary and the average pension to the value of the grocery basket for 2018–2022 are shown in Table 6.

Table 6. Comparative characteristics of the cost of the grocery basket in relation to the main indicators of the material well-being of the population of Ukraine for 2018-2022 [4]

Years	The cost of a grocery basket, UAH	Average monthly salary, UAH	The average amount of pension, UAH	Purchasing power, times	
				average monthly salary	average pension
2018	1781.1	8865	2479.2	4.98	1.39
2019	2027.0	10497	2465.7	5.18	1.22
2020	2189.0	11591	3083.0	5.30	1.41
2021	2393.0	14014	3507.3	5.86	1.46
2022	3250.0	14577	3991.5	4.48	1.23

The highest purchasing power is characterized by the average monthly salary of employees. The assessment of the dynamics of the purchasing power of the population for 2018–2021 revealed a tendency towards its growth among the working population and persons of retirement age. However, today its level is insufficient, in 2022 the average salary could buy 4.48 grocery baskets, in 2018 – 4.98 grocery baskets.

A negative trend is observed regarding the purchasing power of the average pension. In particular, the average pension in 2018 could buy 1.39 grocery baskets, in 2022 – only 1.23 grocery baskets. Consequently, the purchasing power of the pension decreased, although, starting from 2020 to 2021, its power increased insignificantly.

The quality of life of the population is a very complex concept and covers a large number of spheres of human life. The process of increasing or maintaining it is extremely important for every state. State activity in this area should be aimed not only at supporting the population with a low level of social security. These measures should also affect the better-off part of the population. State policy should include the

provision of economic development, the maximum involvement of the state's labor potential in the activity, and, accordingly, the improvement of the labor market situation [8]. Despite the fact that Ukraine is gradually increasing its place in international rankings of the quality of life, a small part of the population is able to benefit from the benefits of economic growth. Unfortunately, for many years there has been a situation in our state in which the more affluent accumulate wealth at an accelerated pace, while the less financially secure people do not experience any change.

Conclusions. Evaluating the situation more broadly, it becomes clear that Ukraine has undergone significant changes in the political sphere and in its role on the international arena over the past decades. Since 2014, it has intensified even more, because with the illegal annexation of the territories of Ukraine by Russia, a large number of people appeared in our country, who at one point lost everything they had. Forced migrants had to start life anew in completely new places, look for work, housing, and a clearly defined social status. It is obvious that it is necessary to consider methods of improving the quality of life of the population in this context, taking into account possible options for the development of events after the end of hostilities on the territory of our state. In the context of military intervention, the task is to better understand the human consequences of armed conflict. The impact of the traumatic events of the war can reduce the quality of life of the population for many years, even after the end of actual hostilities on the territory of the state.

Література:

1. Бакіров В. С. та ін. Якість життя населення пострадянських країн у соціологічному вимірі. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. 216 с.
2. Лібанова Е. М. та ін. Вимірювання якості життя в Україні: аналітична доповідь. Київ, 2013. 50 с.
3. Мельниченко О. А. Підвищення рівня та якості життя населення: механізм державного регулювання: монографія. Харків: Вид-во ХарРІНАДУ «Магістр», 2008. 232 с.
4. Статистичний щорічник України 2022р. Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm (дата звернення 25.10.2023).
5. Узунов Ф. В. Визначення понять і компонентний склад оцінки рівня та якості життя населення регіонів України. *Економіка розвитку*. 2003. № 4 (28). С. 20–24.
6. Україна майбутнього – погляд з 2030 року. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/24/684560/>(дата звернення 25.10.2023).
7. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ. / за ред. В. М. Ворони, М. О. Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України, 2021. 620 с.
8. Фертікова Т. М. Дослідження динаміки добробуту населення України. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2020. № 1(3). Том 2. С. 339–340.

References:

1. Bakirov, V. S. et al. (2008). The quality of life of the population of post-Soviet countries in the sociological dimension. Kharkiv: KhNU named after

V. N. Karazina, 2008. 216 p. (in Ukrainian).

2. Libanova, E. M. et al. (2013). Measuring the quality of life in Ukraine: an analytical report. Kyiv, 2013. 50 p. (in Ukrainian).

3. Melnychenko, O. A. (2008). Raising the level and quality of life of the population: the mechanism of state regulation: monograph. Kharkiv: KharRINADU Publishing House "Master", 2008. 232 p. (in Ukrainian).

4. Statistical Yearbook of Ukraine 2022 URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm (access date 10/25/2023).

5. Uzunov, F. V. (2023). Definition of concepts and component composition of assessment of the level and quality of life of the population of the regions of Ukraine. *Development economics*, 2023, no. 4, pp. 20–24. (in Ukrainian).

6. Ukraine of the future - a view from 2030. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/24/684560/> (date of application 10/25/2023).

7. Ukrainian society: monitoring of social changes. 30 YEARS OF INDEPENDENCE. / edited by V. M. Vorony, M. O. Shulgy. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2021. 620 p. (in Ukrainian).

8. Fertikova, T. M. (2020). Study of the dynamics of the well-being of the population of Ukraine. *Bulletin of the International Nobel Economic Forum*, 2020, no. 1(3), pp. 339–340. (in Ukrainian).

Annotation

Ulanchuk V., Sokolyuk S., Zharun O., Korotieiev M., Chernega I., Tupchiy O., Blenda N.

Impact of war on the quality of people's life

During the thirty years of Ukraine's independence, before the start of a full-scale war, multidirectional processes were observed in the economy and society, however, the quality of life of the population gradually increased, which in different periods was manifested both through the expansion of consumer capabilities of households, the development of social and information and communication infrastructure, and the improvement of access to information and new technologies, as well as through the formation of civil society and democratic institutions. Positive changes in the level and quality of life of the population, which were launched in the three years before the coronavirus pandemic, managed to acquire the character of resilience, since in 2021 key indicators not only stopped the annual decline, but also continued the three-year growth trend.

However, due to the war, by the end of 2022, a significant drop in incomes and an increase in the scale of poverty are expected, which will inevitably lead to a decrease in the quality of life of the population for a long period. The war changed almost all aspects of people's lives - the labor market, the infrastructure of settlements, the health care system, the field of education, turning some of the developed cities of Ukraine into deserted territories, destroying a unique ecosystem and causing irreparable damage to the environment for many decades to come. Systemic negative factors of deterioration of the quality of life of the country's population became the lack of a sense of security; narrowing of sources of income and reduction of their purchasing power due to price increases, primarily for essential goods; problems with the supply of electricity, water and heat; the general deterioration of housing

conditions and the growth of overpopulation in the western regions, the limitation of the availability of quality medical services and other social services, etc.

Today, it is still too early to talk about the final assessments of the impact of the war on the quality of life of the population of Ukraine, because military operations continue, the scale of losses is increasing every day, and people's lives are being destroyed. However, it is already necessary to raise the problem of overcoming the consequences of the war at the scientific level, and not only from the standpoint of post-war recovery, but also considering the prospects of achieving high standards of people's quality of life in the shortest time frame. Therefore, this article is devoted to the analysis of the key components of the quality of life of the population, which should be the focus of society's attention in the first periods of post-war revival.

Key words: *quality of life, standard of living, Human Development Index, poverty, poverty line, assessment of the quality of life of the population, analysis of indicators, assessment methods, assessment of the environment.*

УДК: 368.89: 336.7

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-103-2-39-49

СТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ (БАНКІВСЬКИХ) ПОСЛУГ УКРАЇНИ

О. О. ДРАГАН, кандидат економічних наук

К. В. ТКАЧЕНКО, кандидат економічних наук

І. В. АРТІМОНОВА, кандидат економічних наук

Білоцерківський національний аграрний університет

Стаття присвячена дослідженню страхування ризиків на ринку фінансових послуг на основі аналізу ретроспективних тенденцій поширення страхування ризиків на ринку фінансових послуг та обґрунтуванню перспектив відповідно до новацій чинного законодавства. Здійснено аналіз показників розвитку страхового ринку у 2012–2022 рр. та визначено не належний рівень поширеності страхування ризиків на ринку фінансових послуг. Узагальнено положення законодавчих актів, що набудуть чинності у 2024 р. та розроблено матрицю взаємозв'язків між фінансовими послугами та класами страхуванням.

Ключові слова: *страхування, фінансові ризики, фінансові послуги, ринок фінансових послуг*

Постановка проблеми. Ринок фінансових послуг України зазнає множинних трансформаційних змін. Основою таких трансформацій стала зміна інституційного регулятора з переданням регуляторних повноважень Національному банку України та прийняття змін до законодавства у напрямі гармонізації з ЄС. На січень 2024 р. заплановано набуття чинності нової редакції Закону України «Про страхування» від 18.11.2021 № 1909-IX [1], набуття чинності Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 № 1953-IX [2], набуття чинності змін до Закону України «Про

фінансовий лізинг» від 04.02.2021 № 1201-ІХ, а також інших нормативно-правових актів у частині регулювання ринку фінансових послуг. Іншим напрямом трансформаційних змін ринку фінансових послуг стало зменшення учасників ринку фінансових послуг через воєнні події та скорочення попиту на фінансові послуги від населення та суб'єктів господарювання, з початку 2022 р. по перший квартал 2023 р. кількість комерційних банків зменшилася на 6, страхових компаній – 33, в тому числі компанії зі страхування життя – 1, кредитних спілок – 121, ломбардів – 90, фінансових компаній – 253 [3]. Таким чином, перед Україною постають виклики не лише повоєнного відновлення житлового фонду та майна суб'єктів господарювання, інфраструктури та економічної активності, а й відновлення активності на ринку фінансових послуг у контексті набуття чинності оновлених вимог чинного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика страхування фінансових ризиків, що виникають на ринку фінансових послуг досліджували вітчизняні та іноземні дослідники. Теоретичним основам та концептуальним положенням страхування фінансових ризиків присвячені праці Бондаренко Є. [4], Панченко О. [5]. Особливості страхування ризиків фінансово-кредитних установ як інструменту страхового захисту як позичальника, так і кредитора на прикладі України та США досліджував Павленко О. [6]. Громова А., Яковенко К. присвятили свою публікацію дослідженню стану та особливостей розвитку страхування фінансових ризиків в Україні [7]. Також вчені досліджували окремі аспекти страхування на ринку фінансових послуг, а саме страхування банківських послуг на основі розвитку взаємодії банків та страхових компаній (bancassurance) (Бонфім Д. і Сантос Ж. [8], Павленко О., Дуброва Н. [9], Кравченко Т., Колеснікова О., Тигранян В. [10], Шірінян Л. [11] та ін.[12–13], факторингу Волосович С. [14], операцій з цінними паперами Михальчишина Л. [15]. Проведені дослідження присвячені іноземному досвіду чи вітчизняній ретроспективі страхування фінансових ризиків і фінансових послуг, тому актуальним є дослідження такого виду страхування з позиції новацій чинного законодавства та нових викликів розвитку ринку фінансових послуг.

Метою статті є дослідження страхування ризиків на ринку фінансових послуг на основі аналізу ретроспективних тенденцій поширення страхування ризиків на ринку фінансових послуг та обґрунтування перспектив відповідно до новацій чинного законодавства.

Методика досліджень. Теоретичною основою дослідження страхування ризиків на ринку фінансових послуг стали наукові дослідження іноземних та вітчизняних вчених. Особливу увагу приділено опрацюванню чинного та перспективного законодавства, оскільки з січня 2024 р. передбачено суттєві зміни надання фінансових послуг, в тому числі страхування ризиків за такими послугами. Використано загальнонаукові методи дослідження: діалектичний, аналізу та синтезу, а також статистичний метод для аналізу динаміки показників страхового ринку України. Інформаційно-емпіричною основою дослідження стали регуляторів ринку фінансових послуг (Національний банк України [3],

Нацкомфінпослуг, а також результати досліджень та висновків, отриманих безпосередньо авторами.

Результати досліджень. Ринок фінансових послуг України має свою внутрішню структуру, яка складається з учасників ринку фінансових послуг (фінансові установи та посередники), споживачів фінансових послуг, інституційного регулятора тощо. За чинним законодавством (Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III), фінансові послуги – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, - і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [16]. Оскільки фінансові послуги з передбачають операції з фінансовими активами за участі різних фізичних та юридичних осіб, операції на різні терміни та врахування різних фінансових, юридичних, організаційних умов, то такі операції супроводжуються ризиками.

На ринку фінансових послуг застосовують такі види страхування: страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту), страхування інвестицій, страхування фінансових ризиків, страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій, страхування фінансової відповідальності, життя і здоров'я тимчасового адміністратора, ліквідатора фінансової установи та працівників центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику, які визначені ним для вирішення питань щодо участі держави у капіталізації банку. За даними рис. 1, можна визначити коливання валових надходжень страхових платежів за напрямками страхування ризиків на ринку фінансових послуг України.

Рис. 1. Динаміка валових надходжень страхових платежів (премій, внесків) на страховому ринку України, млн грн

Джерело: побудовано за даними Національного банку України, Нацкомфінпослуг України [3]

Сукупні валові надходження страхових платежів за досліджуваними видами страхування становили 2884 млн грн у 2012 р., 5243 млн грн у 2013 р., 5225 млн

грн у 2014 р., 3994 млн грн у 2015 р., 4185 млн грн у 2016 р., 6028 млн грн у 2017 р., 6307 млн грн у 2018 р., 5556 млн грн у 2019 р., 3391 млн грн у 2020 р., 2630 млн грн у 2021 р., 1112 млн грн у 2022 р.

Таким чином, у довгостроковій динаміці відбувалося коливання напрямів зміни динаміки, що змінювалися зростанням (2013 р.), відносною сталістю (2013–2014 рр.), зменшенням (2015 р.), зростанням (2016–2018 рр.). У середньостроковій динаміці (2020–2022 рр., табл. 1) відбувалося зменшення надходження страхових платежів (премій, внесків) за страхуванням ризиків на ринку фінансових послуг, однак частка на страховому ринку коливалася від 7,5 % у 2020 р., 5,3 % у 2021 р. до 2,8 % у 2022 р., тобто частка страхових платежів від страхування ризиків на ринку фінансових послуг зменшилася майже у три рази за три роки. За підсумками 2022 р., частка страхових платежів (премій, внесків) за страхуванням ризиків на ринку фінансових послуг поступалася страхуванню цивільної відповідальності власників транспортних засобів (за внутрішніми договорами – 17,5 %, за міжнародними договорами – 10,2 %), наземного транспорту (крім залізничного) – 22,8 %, медичному страхуванню (безперервне страхування здоров'я) – 13,9 %, страхуванню майна – 4,8 % тощо.

Детальний аналіз показників страхування ризиків на ринку фінансових послуг України у середньостроковій перспективі (табл. 1) та вказує на найбільшу поширеність страхування фінансових ризиків з тенденцією до зменшення страхових платежів (премій, внесків) та кількості укладених договорів страхування. Страхування кредитів та страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій не реалізовувало наявний потенціал, оскільки окремі операції з кредитування не передбачають страхування, в т. ч. відповідальності позичальника за непогашення кредиту.

У подальшому розвитку страхування ризиків на ринку фінансових послуг зацікавлені різні його учасники з урахуванням потреб повоєнного відновлення економіки. Павленко О. вважає, що «кредитні установи зацікавлені у наданні їм гарантій щодо майнової відповідальності страховика за несвоєчасне або не у повному обсязі погашення заборгованості страхувальника. У свою чергу страхувальник, укладаючи договір кредитного страхування, повинен мати впевненість у здатності страховика розрахуватися з кредитором у разі неплатоспроможності страхувальника» [6, с. 148].

На нашу думку, у подальшому розвитку страхування ризиків на ринку фінансових послуг зацікавлені надавачі фінансових послуг частині мінімізації ризиків неповернення тимчасово залучених коштів позичальниками, сплати ними відсотків за користування; споживачі фінансових послуг – в частині мінімізації ризиків неповернення тимчасово залучених коштів банками, кредитними спілками, емітентами цінних паперів тощо; страхові компанії – в частині активізації страхового ринку, збільшення страхових премій та фінансового потенціалу страховиків; держава – в частині покращення фінансової стабільності на ринку фінансових послуг через наявний страховий захист фінансових послуг та фінансових активів, покращення фінансової інклюзії в суспільстві.

Табл. 1. Показники страхування ризиків на ринку фінансових послуг України

Показники	Види страхування			
	кредитів (у т. ч. відповідальності позичальника за непогашення кредиту)	інвестицій	фінансових ризиків	виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій
2020				
Валові надходження страхових платежів (премій, внесків), млн грн	350,87	0,03	3020,87	19,08
Кількість договорів страхування	1 310	14	4 633 705	12 611
Максимальна страхова сума за окремим об'єктом страхування (за окремою застрахованою особою), млн грн	1040,92	0,64	9343,25	37,47
Страхові виплати/ відшкодування, млн грн	217,28	0,00	1018,59	0,00
Кількість страхових випадків, за якими прийнято рішення про здійснення страхових виплат/відшкодувань	956	0	33 225	0
Загальний обсяг відповідальності, млн грн	18344,76	2,61	591939,63	22498,98
2021				
Валові надходження страхових платежів (премій, внесків), млн грн	110,26	0,08	2494,32	25,57
Кількість договорів страхування	428	20	4 951 505	21 193
Максимальна страхова сума за окремим об'єктом страхування (за окремою застрахованою особою), млн грн	1136,694	1,278	8489,17	142,75
Страхові виплати/ відшкодування, млн грн	31,84	0,00	470,79	0,00
Кількість страхових випадків, за якими прийнято рішення про здійснення страхових виплат/відшкодувань	1 307	0	26 907	0
Загальний обсяг відповідальності, млн грн	10319,46	7,05	650883,34	24500,98
2022				
Валові надходження страхових платежів (премій, внесків), млн грн	18,14	0,03	1077,39	16,73
Кількість договорів страхування	176	8	3 893 195	7 183
Максимальна страхова сума за окремим об'єктом страхування (за окремою застрахованою особою), млн грн	199,003	1,000	8285,54	8,50
Страхові виплати/ відшкодування, млн грн	55,88	0,00	498,81	0,25
Кількість страхових випадків, за якими прийнято рішення про здійснення страхових виплат/відшкодувань	21	0	6 162	1
Загальний обсяг відповідальності, млн грн	5236,95	8,36	529879,38	13147,39

Джерело: побудовано за даними Національного банку України [3]

Новації законодавства (Закон України «Про страхування» від 18.11.2021 № 1909-IX [1], Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 № 1953-IX [2]) зумовлюють перегляд організаційних засад страхування на ринку фінансових послуг, оскільки внесено зміни до переліку фінансових послуг та внесено зміни до класифікації видів страхування із формуванням 23 класів. Стаття 4 Закону України «Про страхування» від 18.11.2021 № 1909-IX визначає 23 класи страхування, з яких на ринку фінансових послуг актуальними є клас 14 (страхування кредитів); клас 15 (страхування поруки (гарантії)); клас 16 (страхування інших фінансових ризиків (крім визначених класами 14, 15)).

Національним банком України розроблено у 2023 р. лише проєкт Положення про характеристики та класифікаційні ознаки класів страхування, особливості здійснення діяльності зі страхування та укладання договорів за класами страхування, тому для формування таксономії страхування ризиків на ринку фінансових послуг використаємо підходи Директиви 138/2009/ЕС (Solvency II Directive) [17]. Клас 14 передбачає страхування кредитів за напрямками: неплатоспроможність (загальна), експортні кредити, кредити на виплат, іпотека, сільськогосподарські кредити. Клас 15 передбачає страхування поруки (гарантії) як прямої, так і опосередкованої. Клас 16 передбачає страхування недостатнього доходу, втрати пільг, продовження строку дії зобов'язань із загальних витрат, втрати ринкової вартості, втрати орендної плати або доходів, інших неторговельних фінансових витрат, інших фінансових витрат.

Враховуючи новації законодавства (Закон України «Про страхування» від 18.11.2021 № 1909-IX, Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 № 1953-IX) для потреб страхування ризиків на ринку фінансових послуг дало можливість сформувати наступну матрицю (таблиця 2). Перспективи розвитку страхування ризиків на ринку фінансових послуг України полягають у досягненні синергетичного ефекту для ринку фінансових послуг. Оскільки, фінансові установи (комерційні банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, факторингові компанії, компанії, що надають послуги на ринку цінних паперів) та страхові компанії будуть отримувати додаткові фінансові та нефінансові переваги від співпраці. Погоджуємося з дослідниками (Кравченко Т., Колеснікова О., Тигранян В.) про необхідність підвищення якості страхових та банківських послуг, розроблення нових методів і форм страхування банківських продуктів [10, с. 78]. Страхові компанії напрямок страхування ризиків на ринку фінансових послуг України повинні розглядати як перспективний та розробляти нові страхові продукти, наприклад, страхування розміщення коштів у кредитних спілках, страхування розміщення коштів фізичних осіб у комерційних банках понад державне гарантування вкладів, страхування розміщення коштів у комерційних банках з використанням сертифікатів та інших боргових інструментів тощо.

Табл. 2. Страхування ризиків на ринку фінансових послуг після січня 2024 р.

Види фінансових послуг	Клас 14 – страхування кредитів	Клас 15 – страхування поруки (гарантії)	Клас 16 – страхування інших фінансових ризиків (крім визначених класами 14, 15)
Страхування			
Надання коштів та банківських металів у кредит	+		
Залучення коштів та банківських металів, що підлягають поверненню			+
Фінансовий лізинг			+
Факторинг			+
Надання гарантій		+	
Торгівля валютними цінностями			+
Фінансові платіжні послуги			+
Фінансові послуги, що надаються в межах професійної діяльності на ринках капіталу			+

Джерело: складено за даними Закону України «Про страхування» від 18.11.2021 № 1909-IX [1], Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 № 1953-IX [2]

Висновки. Проведене дослідження дає можливість зробити висновок про недостатнє використання потенціалу страхування ризиків на ринку фінансових (банківських) послуг та його зменшення у середньостроковій динаміці, оскільки кількість страхових премій, укладених страхових договорів та інші показники зменшуються. Запропоновано адаптувати страхові продукти страхових компаній України відповідно до Закону України «Про страхування» від 18.11.2021 № 1909-IX, Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 № 1953-IX, що сприятимуть досягненню синергетичного ефекту для ринку фінансових послуг. Оскільки, фінансові установи (комерційні банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, факторингові компанії, компанії, що надають послуги на ринку цінних паперів), страхові компанії, споживачі фінансових послуг, держава будуть отримувати додаткові фінансові та нефінансові переваги.

Література:

1. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 06.08.2023).
2. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14.12.2021 № 1953-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> (дата звернення: 06.08.2023).
3. Показники діяльності страхових компаній. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6>. (дата звернення: 03.08.2023).
4. Бондаренко Є. К. Сутність страхування фінансових ризиків та його особливості в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2016. Вип. 18(1). С. 150-153.
5. Панченко О. Понятійно-категоріальні засади страхування фінансових ризиків. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. Вип. 2(18). С. 236–244. DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-236-244
6. Павленко О. П. Страхування ризиків фінансово-кредитних установ як домінуючого елементу ринку фінансових послуг. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 143–149.
7. Громова А., Яковенко К. Особливості страхування фінансових ризиків в Україні. *Молодий вчений*. 2018. №5 (57). С. 285–288.
8. Bonfim D., Santos J. A. C. The importance of deposit insurance credibility. *Journal of Banking & Finance*. 2023. Vol. 154. P. 1–14 <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2023.106916>.
9. Павленко О. П., Дуброва Н. П. Страхування банківських ризиків як складова фінансового забезпечення в умовах інтеграції. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 9 (5). С. 186–190.
10. Кравченко Т. Д., Колеснікова О. П., Тигранян В. С. Напрями розвитку страхування банківських ризиків в Україні. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. 3(2). С. 73–78. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-3-31>.
11. Конкурентоспроможність страхового ринку України в умовах активізації глобалізаційних процесів: колективна монографія / за матеріалами праць наукової групи і науковою редакцією д-ра екон. наук, проф. Л. В. Шіринян. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 404 с.
12. Yiming Ch., Shangmei Zh., Haijun Y., Jiang H., Fei H., Jiang W. An Analysis of the Factors that Influence the Adoption and Design of Deposit Insurance System. *Management Review*. 2019. Vol. 31(11). P. 44–59.
13. Yiming Ch., Shangmei Zh., Haijun Y., Jiang H., Fei H. Determinants of Deposit Insurance Coverage. *Prague Economic Papers, Prague University of Economics and Business*. 2018. Vol. 2018(5). P. 588–605. DOI: 10.18267/j.pap.676.
14. Волосович С. Страхування ризиків факторингу. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2012. № 4. С. 24–34.
15. Михальчишина Л. Г. Страхування відповідальності учасників ринку цінних паперів. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 4. С. 24–32.
16. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 № 2664-III. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення: 07.08.2023).

17. Директива Європейського Парламенту і Ради 2009/138/ЄС від 25 листопада 2009 року про започаткування та ведення діяльності у сфері страхування та перестраховування. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_039-09?find=1&text=%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81#n2702 (дата звернення: 07.08.2023).

References:

1. On insurance: Law of Ukraine on November 18, 2021 № 1909-IX. Available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (Accessed August 06, 2023).
2. On financial services and financial companies: Law of Ukraine on December 14, 2021 № 1953-IX. Available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> (Accessed August 06, 2023).
3. Performance indicators of insurance companies. Available at <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6> (Accessed August 03, 2023).
4. Bondarenko, E. K. (2016). The essence of financial risk insurance and its features in Ukraine. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Ser. : Economic sciences*, 2016, vol. 18(1), pp. 150–153. (in Ukrainian).
5. Panchenko, O. (2019). Conceptual-categorical foundations of financial risk insurance. *Problems and prospects of the economy and management*, 2019, no. 2(18), pp. 236–244 DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-236-244. (in Ukrainian).
6. Pavlenko, O. P. (2016). Insurance risk financial institutions as the dominant elements of the market financial services. *Young scientist*, 2016, vol. 3, pp. 143–149. (in Ukrainian).
7. Gromova A. E., Yakovenko K. A. (2018). Features of insurance of financial risks in Ukraine. *Young scientist*, 2018, vol. 5 (57), pp. 285–288. (in Ukrainian).
8. Bonfim, D., Santos, J. A. C. (2023). The importance of deposit insurance credibility. *Journal of Banking & Finance*, 2023, vol. 154, pp. 1–14 <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2023.106916>.
9. Pavlenko, O. P., Dubrova, N. P. (2014). Insurance of bank risks as making the financial providing in the conditions of integration. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, 2014, vol. 9(5), pp. 186–190 (in Ukrainian).
10. Kravchenko T., Kolesnikova O., Tigranyan V. (2020). Directions of development of insurance of bank risks are in Ukraine. *Problems of the systemic approach in economics*, 2020, vol. 3 (2), pp. 73–78. <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-3-31>. (in Ukrainian).
11. Shirinyan, L. V. et al. (2020). Competitiveness of the insurance market of Ukraine under the conditions of intensification of globalization processes: a collective monograph. Kyiv: Lira-K Publishing House, 2020. 404 p. (in Ukrainian).
12. Yiming, Ch., Shangmei, Zh., Haijun, Y., Jiang, H., Fei, H., Jiang, W. (2019). An Analysis of the Factors that Influence the Adoption and Design of Deposit Insurance System. *Management Review*, 2019, vol. 31(11), pp. 44–59.
13. Yiming, Ch., Shangmei, Zh., Haijun, Y., Jiang, H., Fei, H. (2018). Determinants of Deposit Insurance Coverage. *Prague Economic Papers, Prague University of Economics and Business*, 2018, vol. 2018(5), pp. 588–605. DOI: 10.18267/j.pep.676
14. Volosovych, S. (2012). Insurance of factoring risks. *Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics*, 2012, no. 4, pp. 24–34 (in Ukrainian).

15. Mykhalchyshyn, L. G. (2016) Liability insurance of securities market participants. *Economics. Finances. Management: topical issues of science and practice*, 2016, no. 4, pp. 24–32 (in Ukrainian).

16. On financial services and state regulation of financial services markets: Law of Ukraine on July 12, 2001 № 2664-III. Available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (Accessed August 07, 2023).

17. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II). Available at https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_039-09?find=1&text=%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81#n2702 (Accessed August 07, 2023).

Annotation

Drahan O. O., Tkachenko K. V., Artimonova I. V.

Insurance of risks on the financial (banking) services market of Ukraine

Introduction. *The financial services market of Ukraine is undergoing multiple transformational changes, which determines the need to change approaches to risk insurance. Ukraine faces challenges not only of the post-war restoration of the housing stock and property of business entities, infrastructure and economic activity, but also the restoration of activity on the financial services market in the context of the entry into force of the updated requirements of the current legislation.*

The purpose of the article *is the research of risk insurance in the market of financial services based on the analysis of retrospective trends in the spread of risk insurance in the market of financial services and the justification of prospects in accordance with the innovations of the current legislation.*

Research methodology. *General scientific methods of research are used: dialectical, analysis and synthesis, as well as statistical methods for analyzing the dynamics of indicators of the insurance market of Ukraine. Special attention is paid to the development of current and prospective legislation, since significant changes in the provision of financial services, including risk insurance for such services, are foreseen from January 2024.*

The results. *In the financial services market of Ukraine, the following types of insurance are used in the long-term dynamics: credit insurance (including the borrower's liability for loan default), investment insurance, financial risk insurance, insurance of issued guarantees (sureties) and accepted guarantees. An analysis of statistical data on risk insurance indicators on the financial services market in 2012–2022 was carried out. Provisions of legislative acts that will enter into force in 2024 were summarized (Law of Ukraine "On Insurance" dated 11/18/2021 No. 1909-IX, Law of Ukraine "On Financial Services and Financial Companies" dated 14.12.2021 No. 1953-IX) and developed a matrix of relationships between types of financial services (provision of funds and bank metals on credit, attraction of funds and bank metals subject to return, financial leasing, factoring, provision of guarantees, trading in currency values, financial payment services, financial services provided within the scope of professional activity on the capital markets) and insurance classes (class 14 – credit insurance, class 15 – surety insurance (guarantees), class 16 – insurance of other financial risks (except those defined by classes 14, 15)).*

Conclusions. *It was concluded that the potential of risk insurance in the market of financial (banking) services is underutilized and its decrease in the medium-term dynamics, as the number of insurance premiums, concluded insurance contracts and other indicators are decreasing. It is proposed to adapt the insurance products of insurance companies of Ukraine in accordance with the Law of Ukraine "On Insurance" dated 18.11.2021 No. 1909-IX, the Law of Ukraine "On Financial Services and Financial Companies" dated 14.12.2021 No. 1953-IX. This will contribute to achieving a synergistic effect for the financial services market. Because financial institutions (commercial banks, credit unions, pawnshops, leasing companies, factoring companies, companies providing services in the securities market), insurance companies, consumers of financial services, the state will receive additional financial and non-financial advantages.*

Key words: *insurance, financial risks, financial services, financial services market.*

УДК: 336.2 (477)

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-103-2-49-56

РОЗВИТОК ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Л. В. БАРАБАШ, кандидат економічних наук

С. А. ЩЕРБАНЬ, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Р. В. КУЛІЧЕНКО, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

Оподаткування доходів фізичних осіб протягом усього періоду незалежності України залишається одним з основних джерел доходів бюджетів різних рівнів. Відповідно, воно зазнало значних змін у процесі розбудови податкової системи держави. І саме тому доцільно прослідкувати цей генезис у порівнянні.

Ключові слова: *прибутковий податок, податок на доходи фізичних осіб, податкова система України, етапи розвитку податкової системи України, еволюція оподаткування доходів фізичних осіб.*

Постановка проблеми. Податок на доходи фізичних осіб – одна з базових складових податкових систем сучасного світу – фактично є одним з перших елементів оподаткування. Еволюційний розвиток розуміння сутності та підходів до трактування даного сегменту оподаткування сформував основу сучасного виміру податку на доходи фізичних осіб, а також до варіативності підходів його реалізації.

Перші кроки до розуміння сутності оподаткування доходів фізичних осіб були зроблені А. Смітом, який наголошував, що в основі об'єкта оподаткування має бути виключно дохід, а не соціальний статус платника чи його професійна

зайнятість, а сам податок повинен бути прогресивним. Розвиваючи дану тематику, П. Буагільбер (1646–1714 рр.) зауважував, що важливими також є загальність і пропорційність стягнення, акцентуючи тим самим увагу на розширенні кола платників. На противагу попереднім дослідникам, Ф. Кене у статті «Податки» (1757 р.) вважав за доцільне провадження оподаткування доходів фізичних осіб за пропорційним методом який і називав справедливим [1, с. 98–102]. Нині, в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови, питання функціонування податку на доходи фізичних осіб має враховувати всі одержані раніше результати напрацювань, а також орієнтуватися на запити суспільства та фінансово-економічні особливості країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зосереджуючись на особливостях функціонування податку на доходи фізичних осіб в контексті розвитку податкової системи України, науковці та практики висвітлюють різні позиції щодо даного питання. Так, зокрема, М. Волощук, І. Матьола, Т. Карабін й О. Білаш вважають, що саме податок на доходи фізичних осіб реалізовує в податковій системі України регулюючу функцію, оскільки «значно впливає на рівень і структуру доходів населення, його платоспроможний попит» [2, с. 39].

Концентруючись на вагомості податку на доходи фізичних осіб у сучасній податковій системі України, Л. Юрчишена зазначає: «Значущість податку на доходи фізичних осіб зумовлена тим, що він: безпосередньо зачіпає інтереси всіх без винятку верств економічно активного населення країни; один з основних податків, який дозволяє максимально реалізувати основні принципи оподаткування: справедливість і рівномірність розподілу податкового тягаря; дозволяє змінювати розмір кінцевих доходів населення без зміни відповідності між результатами праці та її оплатою; впливає на структуру кінцевих доходів населення, а отже, і на структуру потреб населення; дає можливість обкладати доходи, які отримуються з різних джерел» [2, с. 39].

Вивчаючи можливості податку на доходи фізичних осіб як регулятора соціально-економічного розвитку України, Т. Тучак й А. Колокольна вважають, що «... система оподаткування фізичних осіб України в сучасних умовах не використовується в повному обсязі як регулятор соціально-економічних процесів, перетворившись на фіскальний інструмент, що забезпечує зростання податкових надходжень до державного та місцевого бюджетів в умовах політико-економічної нестабільності» [3]. Підтримують думку попередніх дослідників і Швець Ю. та Бахметова Я., зосереджуючи увагу на тому, що сучасна система оподаткування доходів фізичних осіб «... не цілком справляється із виконанням своїх функцій щодо проведення загального оподаткування, фіскальної достатності, рівності платників» [4, с. 771].

Таким чином, можемо відзначити доволі негативні реалії функціонування податку на доходи фізичних осіб у сучасному вимірі податкової системи України. Проте причини означеного, безперечно, варто шукати в основах будови

діючої моделі. Що закладалися на початку формування української державності та податкової системи як окремої фінансової інституції.

Методика досліджень. Під час проведення дослідження використовувалися наступні методи: історичний – для з'ясування часового лагу періодів розвитку податкової системи України; аналітичний – в процесі розгляду змін податкового законодавства як щодо розвитку податкової системи, так і відносно змін у функціонуванні оподаткування доходів фізичних осіб; структурно-генетичний – в процесі вибудовування етапів розвитку податкової системи України та податку на доходи фізичних осіб в її контексті.

Результати досліджень. Загалом класичне трактування реалізації податку на доходи фізичних осіб з позиції фінансової науки має на увазі домінування справедливості оподаткування та прогресивного підходу в справлянні податку. Причому перша стосується як охоплення кола платників, так і видів і переліку оподатковуваних доходів, а от другий має на меті забезпечення рівномірного розподілу податкового навантаження на платників з різними обсягами доходів.

Сучасне оподаткування доходів фізичних осіб в Україні формувалося, фактично, протягом років незалежності. І хоча принцип справедливості був зазначений серед базових умов провадження оподаткування доходів фізичних осіб, його реалізація на практиці носила виключно декларативний характер.

У розвитку податкової системи України можна виділити сім етапів (рис. 1). Перший етап умовно можна охарактеризувати як період відокремлення від радянської податкової системи, що, в цілому, не відзначився особливими реформістськими умовами, оскільки відбулося лише формальне документування нової державності, без розробки автентичної податкової системи, з урахуванням вимог економічного середовища та можливостей і потенціалу регіонів країни і держави в цілому.

З другого по шостий етапи спостерігаємо декілька етапів реформ, спрямованих, перш за все, на скорочення кількості податків, однак без зміни прерогатив оподаткування: домінуючими залишаються фіскальна спрямованість, податкова зарегульованість і пропорційність. З позитивних моментів – впровадження спеціального режиму оподаткування для підприємницької діяльності, імплементація Податкового кодексу України, переорієнтація податкової служби з контролюючого на дорадчий орган.

Останній, сьомий етап розвитку податкової системи України можна охарактеризувати як період «гарячого реформування», оскільки рішення про зміни приймаються в доволі швидкому темпі та мають на меті не лише посилити регулюючу функцію податків, а й реальними заходами сприяти зменшенню рівня податкового навантаження й утриманню фінансово-економічної системи на максимально можливому рівні фінансової спроможності.

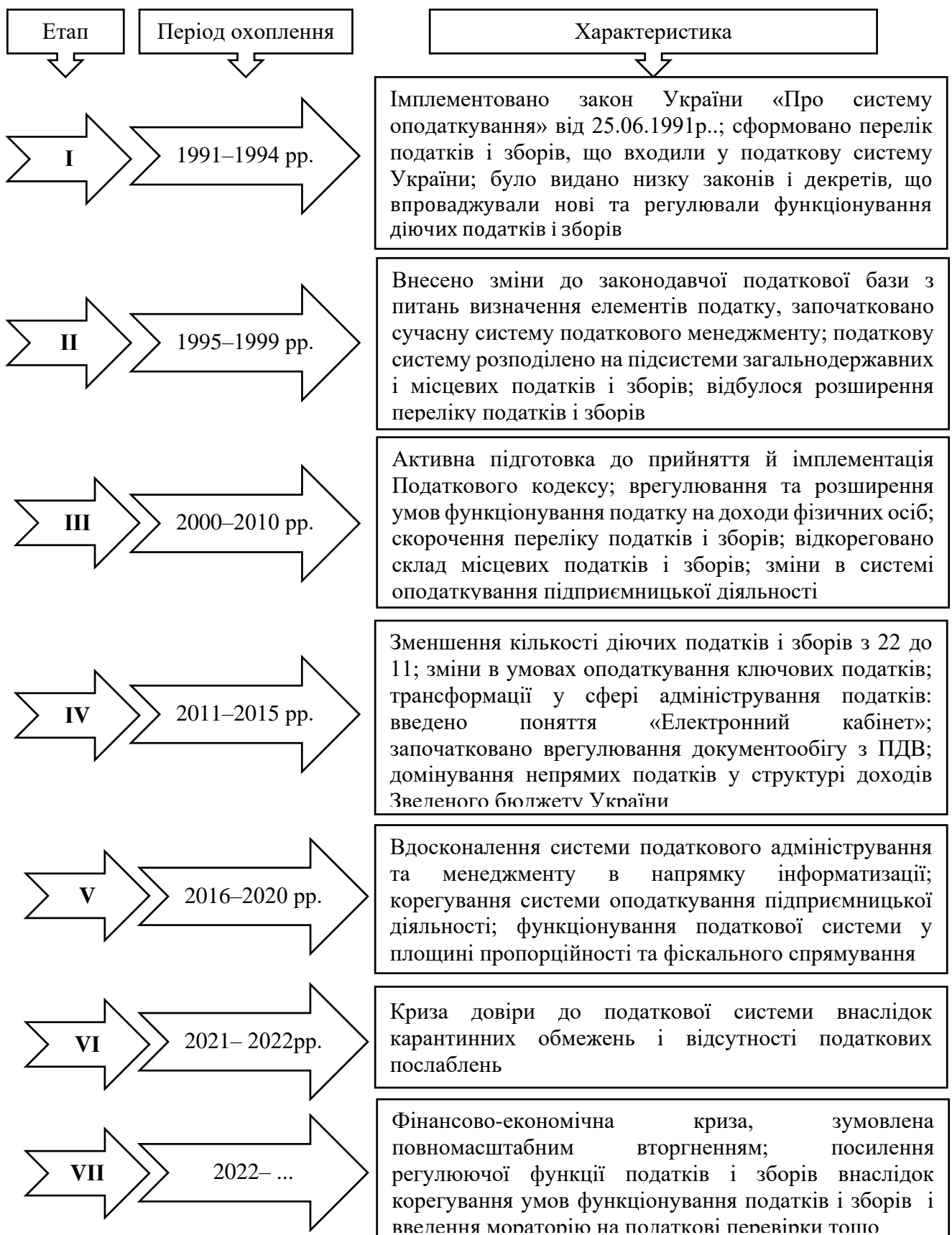

Рис. 1. Етапи розвитку податкової системи України

В контексті розвитку податкової системи України значних трансформацій зазнав і податок на доходи фізичних осіб (рис. 2).

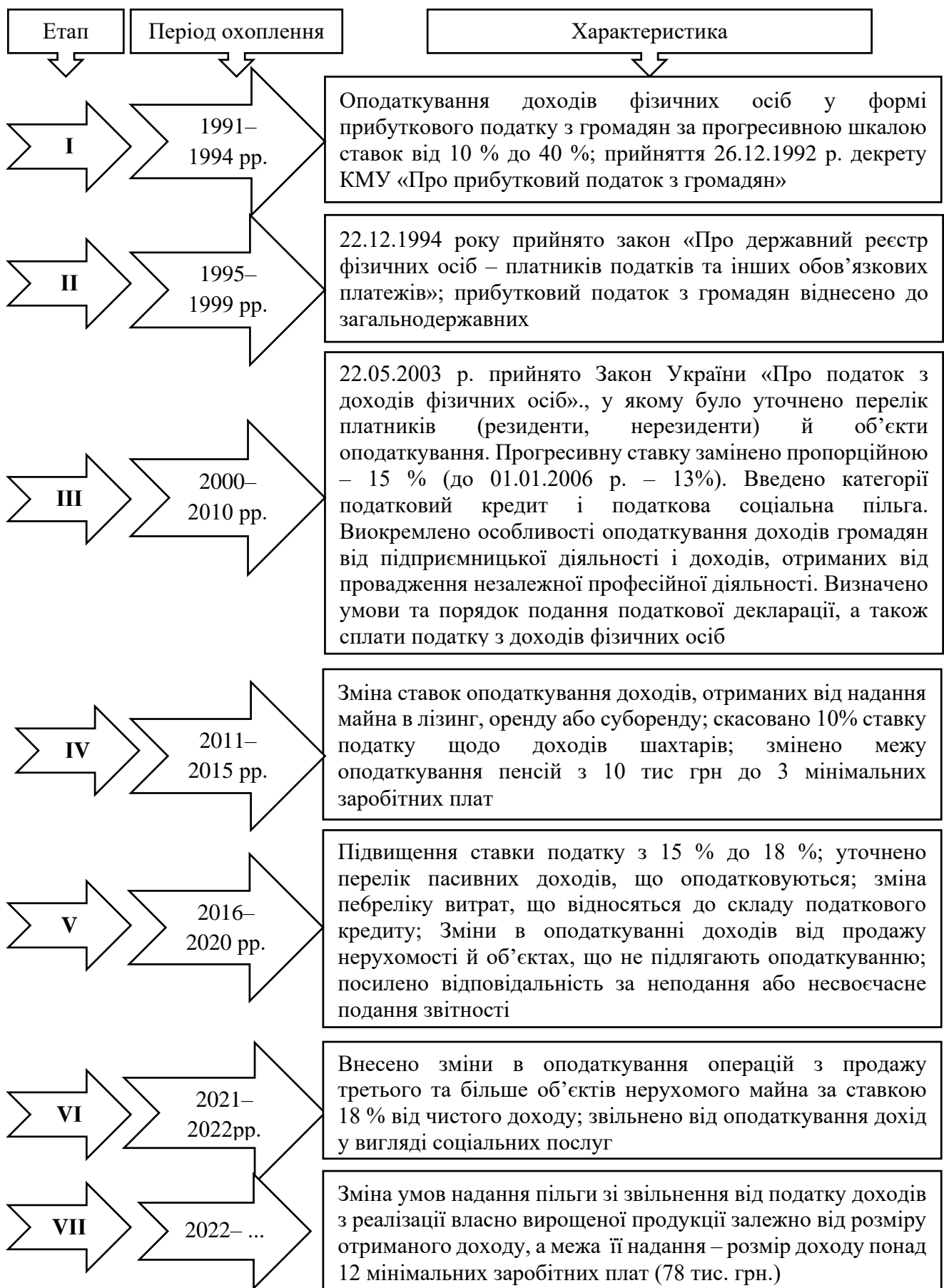

Рис. 2. Еволюція податку на доходи фізичних осіб в контексті розвитку податкової системи України

На початку свого функціонування, з прийняттям декрету Кабінету Міністрів України [6], його характерною ознакою була прогресивність оподаткування. Шкала ставок податку налічувала 6 щаблів і варіювалася від звільнення від оподаткування, якщо дохід був нижчим за неоподатковуваний мінімум (17 грн) до 40 % від суми, що перевищувала десятикратний розмір неоподаткованого мінімуму [7]. Таким чином забезпечувалася не лише дієвість такої соціальної норми, як неоподатковуваний мінімум, а й реалізовувався принцип справедливості в оподаткуванні.

Прийняття у 2003 р. закону «Про податок з доходів фізичних осіб кардинально змінили підходи в оподаткуванні доходів фізичних осіб». Загальносвітова тенденція пропорційності оподаткування, як такого, що є справедливим відносно можливості реалізуватися кожній особі в одержанні доходів, знайшла втілення у плоскій шкалі податку з доходів фізичних осіб на рівні 15 % (на час перехідного періоду – 13 %), а згодом була задекларована і в Податковому кодексі, щоправда вже зі збільшеною ставкою – 18 %. Однак вже під час VI етапу розвитку податкової системи України, що виокремлений необхідністю зміни пріоритетів оподаткування внаслідок пост пандемічних кризових явищ, стає зрозумілим, що пропорційна шкала не відповідає часу/, коли платник має відсувати вищий рівень підтримки від держави. І донині ця думка лише укріплюється і спонукає діяти в бік прогресивної шкали ставок податку та посилення справедливості в оподаткуванні доходів фізичних осіб.

Пропорційна шкала оподаткування доходів фізичних осіб сформувала цілу низку негативних наслідків, властивих даному сектору податкової системи України наразі. До них, зокрема, варто віднести відсутність гнучкості та здатності оперативно реагувати на фінансово-економічні виклики; низький рівень податкової культури та доволі високий рівень обсягів приховуваних доходів; схильність платників до приховування доходів.

Висновки. Розвиток податкової системи України здійснювався протягом 7 етапів, кожен з яких ознаменувався певними вагомими кроками та реформами. Аналогічний генезис пройшло й оподаткування доходів фізичних осіб. І базовими цілями обох протягом понад 30 років функціонування стали фіскальна орієнтованість й ігнорування базових регулятивних цілей. Як наслідок – ані податкова система, ані система оподаткування доходів фізичних осіб виявилися нездатними реагувати на серйозні фінансово-економічні виклики, зокрема, спричинені наслідками тривалих карантинних обмежень і повномасштабним військовим вторгненням на територію України.

Література:

1. Задорожня Л. В. Еволюція вчення про податки. *Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету*. 2009. Вип. 72. Ч. 2 : Економіка. С. 97–103.
2. Волощук М. Г., Матьола І. І., Карабін Т. О., Білаш О. В. Становлення та розвиток податкової системи України: монографія. Ужгород: Видавництво Олександрів Гаркуші, 2021. 172 с.

3. Тучак Т., Колокольна А. Цілі ефективного оподаткування доходів фізичних осіб як справедливого регулятора соціально-економічного розвитку країни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-68>. Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2081/2009>.
4. Швець Ю., Бахметова Я. Оподаткування доходів фізичних осіб: проблеми та перспективи в Україні та ЄС. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 771–775.
5. Про систему оподаткування: закон України № 1251 від 25.06.1991. Верховна Рада України: законодавство України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12#Text> (дата звернення 27.11.2023).
6. Про прибутковий податок з громадян: декрет Кабінету Міністрів України № 13-92 від 26.12.1992. Верховна Рада України: законодавство України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-92#Text> (дата звернення 27.11.2023).
7. Огляд змін прибуткового податку в Україні з 1992 року. ІАС консультант. 30.04.1998. Режим доступу: <http://parusconsultant.com/?doc=0067776436> (дата звернення 27.11.2023).
8. Податковий кодекс України: закон України № 2755 від 02.12.2010. Верховна Рада України: законодавство України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 27.11.2023).
9. Податок на доходи фізичних осіб у 2020-му: зміни в оподаткуванні. Головне управління ДПС у Дніпропетровській області. Режим доступу: <https://dp.tax.gov.ua/media-ark/local-news/427468.html> (дата звернення 27.11.2023).

References:

1. Zadorozhnyia, L. V. (2009). Evolution of the doctrine of taxes. *Collection of scientific works of the Uman State Agrarian University*, 2009, vol. 72, part 2: Economy, pp. 97–103. (in Ukrainian).
2. Voloshchuk, M. G., Matyola, I. I., Karabin, T. O., Bilash, O. V. (2021). Formation and development of the tax system of Ukraine. Uzhhorod: Oleksandra Harkush Publishing House, 2021. 172 p. (in Ukrainian).
3. Tuchak, T., Kolokolna, A. (2022). The goals of effective taxation of the income of individuals as a fair regulator of the socio-economic development of the country. *Economy and society*, 2022, issue 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-68>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2081/2009>. (in Ukrainian).
4. Shvets, Yu., Bakhmetova, Ya. (2017). Income taxation of individuals: problems and prospects in Ukraine and the EU. *Global and national economic problems*, 2017, issue 17, pp. 771–775. (in Ukrainian).
5. On the taxation system: Law of Ukraine No. 1251 of June 25, 1991. Verkhovna Rada of Ukraine: legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12#Text> (date of application 11/27/2023).
6. On income tax for citizens: decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 13-92 dated 12.26.1992. Verkhovna Rada of Ukraine: legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-92#Text> (access date 11/27/2023).
7. Review of changes in income tax in Ukraine since 1992. IAS consultant. 30.04.1998. URL: <http://parusconsultant.com/?doc=0067776436> (access date 11/27/2023).

8. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine №. 2755 dated 02.12.2010. Verkhovna Rada of Ukraine: legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (access date 11/27/2023).
9. Personal income tax in 2020: changes in taxation. Main Department of DPS in Dnipropetrovsk region. URL: <https://dp.tax.gov.ua/media-ark/local-news/427468.html> (access date 11/27/2023).

Annotation

Barabash L. V., Shcherban S. A., Kulichenko R. V.

Development of personal income taxation in the context of evolution of the tax system of Ukraine

Personal income taxation is one of the oldest segments of taxation. The classics of financial science substantiated various approaches to its functioning: as a means of collecting funds on the basis of progressive rates with disregard for the social status of the payer (A. Smith), by means of general taxation in order to increase the number of payers (P. Boisguilbert), by the proportional method to ensure equal conditions for all payers (F. Kene). And it was the proportional mechanism of personal income tax collection that gained popularity in the late twentieth century.

In Ukraine, the personal income tax has been developing in sync with the development of the country's tax system over seven stages of its development. The first stage, which lasted from 1991 to 1994, saw the separation of Ukraine's tax system from the post-Soviet economic space by the adoption of the Law of Ukraine "On the Taxation System". At that time, income taxation was carried out by levying income tax at progressive rates within the provisions of the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Income Tax from Citizens". During the second stage of development of the tax system (1995–1999), the personal income tax was included in the list of national taxes, and the foundations for its administration were laid and the State Register of Individual Taxpayers was established as part of the tax's functioning.

Between 2000 and 2010, the tax system was actively preparing for the implementation of the Tax Code, and the personal income tax was replaced by the personal income tax by the adoption of the law of the same name. There was also a shift from a progressive to a proportional tax rate scale. Over the next decade, during which two stages of tax system development were implemented, the main features of which were the reduction of the number of taxes and the formation of a tax management system, including in the electronic dimension, the personal income tax was amended by increasing the rate from 15 % to 18 %, clarifying the list of taxable income and categories of taxpayers.

The last two stages of the tax system's development – the sixth (2021–2022) and the seventh (2022 to the present day) – have been distinguished due to complex but different types of financial and economic preconditions that lead to rapid changes in taxation in the direction of strengthening the regulatory function of taxes. As for the personal income tax, only clarifying adjustments to the tax bases are being made within this segment. However, the necessary preconditions for the transition from a proportional to a progressive tax scale already exist.

Key words: *income tax, personal income tax, tax system of Ukraine, stages of development of the tax system of Ukraine, evolution of personal income taxation.*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Ю. В. УЛЯНИЧ, кандидат економічних наук

М. О. ДЯЧЕНКО, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

У статті досліджено теоретичні основи інформаційних технологій у фінансово-господарської діяльності підприємств. Встановлено компоненти інформаційної системи. Досліджено поняття інформаційних технологій. Встановлено мету інформаційних технологій. Розглянуто основні принципи інформаційних технологій. Виокремлено переваги та недоліки використання інформаційних систем і технологій у роботі підприємства

***Ключові слова:** інформаційні технології, інформаційна система, інформаційне забезпечення, інформаційне середовище, підприємство.*

Постановка проблеми. Ефективність фінансово-господарської діяльності будь якого підприємства значною мірою залежить від якості інформаційного забезпечення, адже наявність своєчасної та достовірної економічної інформації поряд із матеріальними, трудовими та фінансовими ресурсами є однією із найважливіших передумов успішної діяльності.

Використання сучасних інформаційних систем і технологій у сфері управління підприємством дає можливість оперативніше забезпечувати підприємство необхідною економічною інформацією, раціоналізувати механізми її обробки та систематизації. Тож, питання сучасного розвитку інформаційних технологій фінансово-господарської діяльності підприємств є актуальним та потребує поглибленого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі не існує єдиного загальноприйнятого визначення дефініції «інформаційна система». Так, згідно з визначенням, що подане у Державному Стандарті України (ДСТУ), інформаційна система – це система, яка організовує накопичення і маніпулювання інформацією щодо проблемної сфери.

Н. Г. Георгіаді розглядає інформаційну систему як сукупність різних видів інформації, суб'єктів інформаційної діяльності, інформаційних технологій та зв'язків між ними [1]. Колектив авторів, очолюваний Г. А. Титоренко, під економічною інформаційною системою розуміють внутрішні та зовнішні потоки інформації, які циркулюють як в прямому, так і в зворотному напрямках, а також сукупність методів, засобів і фахівців, які беруть участь у переробленні інформації та прийнятті управлінських рішень [2, с. 13]. Як вважає С. Мельниченко, при застосуванні інформаційних технологій необхідно

визначитися з їх вкладом у процес управління суб'єктами господарювання. Можна виокремити три аспекти інформаційних технологій: інтегральна складова частини продукту; функція забезпечення виробничого процесу (автоматизація виробництва); організаційний інструмент для створення віртуальних форм підприємства [3, с. 19–20]

Методика досліджень. При дослідженні теоретичних аспектів інформаційних систем та технологій використано системний метод. При дослідженні найпопулярніших інформаційних технологій використано метод аналізу. За допомогою абстрактно-логічного методу – обґрунтовано і викладено висновки та пропозиції стосовно впровадження інформаційних технологій в сучасних умовах.

Результати дослідження. В основі інформаційних систем лежать інформаційні моделі, які описують та регламентують інформаційні потоки в управлінні за допомогою певних алгоритмів і процедур фіксування й оброблення інформації. З технічної точки зору інформаційна система може бути визначена як набір взаємозалежних елементів, які збирають, обробляють, зберігають і розподіляють інформацію з метою підтримки процесу прийняття управлінських рішень та забезпечення механізму управління організацією в цілому.

Компонентами інформаційної системи є база даних, концептуальна схема й інформаційний процесор, які утворюють разом систему зберігання і маніпулювання даними [4]. Із поняттям «інформаційні системи» тісно пов'язаний термін «інформаційні технології». Інформаційна система є основним середовищем для функціонування інформаційної технології. Під інформаційними технологіями розуміють сукупність методів збору, зберігання, передачі, обробки та виведення інформації, які об'єднані в єдиний процес для вирішення певних завдань на основі застосування технічних засобів, характерних для певного рівня розвитку науки і техніки.

Тобто, інформаційна технологія є більш ширшим поняттям, що відображає сучасні уявлення про процеси перетворення інформації в інформаційному суспільстві. Нині є думка про інформаційну систему як про систему, що реалізується лише за допомогою комп'ютерної техніки. Незважаючи на те, що на даний момент часу підприємства здебільшого використовують інформаційні технології на базі комп'ютерних рішень, інформаційні системи можуть функціонувати як із застосуванням технічних засобів, так і без них.

Усі інформаційні технології мають ґрунтуватися на однакових принципах. Найважливішими серед них є:

1. Зручність виконання операцій для користувача.
2. Мінімальні витрати ручної праці, пов'язані з обробкою інформації.
3. Можливість перевірки повноти та коректності розрахунків на ЕОМ.
4. Мінімальні витрати часу при потребі поновити інформацію в разі її втрати (коли навмисне чи ненавмисне пошкоджено або знищено інформацію).

5. Забезпечення захисту інформації від несанкціонованого доступу. Інформаційні технології в своєму розвитку пройшли кілька етапів – від ручної інформаційної технології до комп'ютерної [5].

Таким чином, автоматизована інформаційна технологія складається з технічних пристроїв, частіше за все комп'ютерів, комунікаційної техніки, засобів організаційної техніки, програмного забезпечення, організаційно-методичних матеріалів, персоналу, об'єднаних у технологічний ланцюжок. Цей ланцюжок забезпечує збір, передачу, накопичення, зберігання, обробку, використання і поширення інформації. Якщо розглядати весь життєвий цикл інформаційної системи, то під автоматизованими інформаційними технологіями розуміють сукупність методологій і технологій проектування інформаційних систем, базових програмних, апаратних і комунікаційних платформ, що забезпечують весь життєвий цикл інформаційних систем та їх окремих компонентів від проектування до утилізації.

Мета будь-якої інформаційної технології – отримати потрібну інформацію необхідної якості на заданому носії. При цьому існують обмеження на вартість обробки даних, трудомісткість процесів використання інформаційного ресурсу, надійність та оперативність процесу обробки інформації, якість інформації, що отримується. Сучасні інформаційні технології уможливають створення єдиного інформаційного середовища, фізичною основою якого є інтегровані комп'ютерні мережі та системи зв'язку, що дає змогу супроводжувати та координувати і технологічні процеси, і ділову діяльність будь-якої організації. Такий підхід передбачає технічну, організаційну та методологічну інтеграцію таких базових напрямів управлінської діяльності, як виробничий, організаційний, маркетинговий, фінансовий, бухгалтерський, кадровий та проектно-конструкторський.

Отже, інформаційні технології і системи охоплюють весь суспільний простір та всі сфери економіки. Інформаційною технологією можна назвати систему, яка виконує функції збір інформації, її зберігання, оброблення та передача користувачам для прийняття рішень, прогнозування, обліку, контролю, регулювання та ін. Жодне підприємство не може обійтись без сучасних комп'ютерних інформаційних технологій для обліку, аналізу та контролю своїх господарських операцій. Проте, слід відзначити, що поряд з перевагами використання інформаційних систем і технологій на підприємствах різних галузей існують й недоліки [6, с. 25], (табл. 1).

Ефективне застосування інформаційно-технічних систем управління, що дозволяють оптимально організувати внутрішні бізнес-процеси на підприємстві і отримувати оперативну інформацію для прийняття обґрунтованих управлінських рішень є автоматизація обліково-аналітичного процесу до якого прагнуть всі керівники. Інформаційні технології використовується як при плануванні, так і при безпосередньому управлінні підрозділами або ж співробітниками безпосередньо.

В основі інформаційної системи підприємства повинен бути такий програмний продукт, який максимально відповідає вимогам щодо організації ефективного документообігу та інформаційного обміну.

Табл. 1. Переваги та недоліки використання інформаційних систем і технологій у роботі підприємства

Переваги	Недоліки
Програмний продукт автоматизації обліку можливо швидко ввести в експлуатацію, а при зміні масштабів діяльності підприємства, підходів до управління чи організації облікових робіт	Безперервне зростання кіберзлочинності (95 % фінансове шахрайство та крадіжки і 5 % шпіонаж)
Переналаштувати з мінімальними затратами часу та фінансових ресурсів	
Усі облікові дані реєструються та зберігаються в єдиній інформаційній базі	Статичність, оновлення техніки, навчання персоналу, висока ціна
Швидкий доступ до інформації для прийняття управлінських рішень	
Широкі можливості для планування діяльності	Залежність від всесвітньої мережі Інтернет
Можливість постійного ведення оперативного контролю	
Сучасний ергономічний інтерфейс автоматизованих програм обліку забезпечує доступність засвоєння інформації та високу швидкість роботи для фахівців	Постійна необхідність адаптації до сучасних вимог часу
Можливість доступу до інформації через мережу Інтернет	

Інформаційні системи зазнають суттєвих змін упродовж усього періоду свого існування, а процес їхньої еволюції нерозривно пов'язаний із розвитком інформаційних технологій і нових моделей корпоративного бізнесу. Інформаційні системи, які застосовуються на сучасних підприємствах, повинні відповідати критеріям мінімальної вартості обладнання і програмного забезпечення, максимальної простоти використання, гнучкості, захисту та безпеки даних, сумісності нової технології з уже наявним обладнанням і програмним забезпеченням.

Висновки. Ефективне управління підприємством, у першу чергу, залежить від використання інформаційних технологій, які забезпечують його своєчасною, об'єктивною і точною інформацією. Сучасна інформаційна система повинна створюватися як складова частина підприємства, що включає бізнес-архітектуру, персонал та інформаційні технології.

Впровадження та ефективне використання інформаційних систем і сучасних технологій у сфері управління підприємством стає його реальною конкурентною перевагою, адже забезпечує інтеграцію і зв'язок підприємства із зовнішнім середовищем, сприяє оперативнішому збору та раціональнішому механізму обробки і систематизації економічної інформації, скорочує час реагування на зовнішні зміни, забезпечує своєчасне отримання більш ефективніших варіантів

вирішення управлінських задач, підвищує рівень продуктивності праці, зменшує операційні та управлінські витрати, сприяє формуванню оптимальної стратегії розвитку підприємства в умовах конкурентного швидкозмінного ринкового середовища, підвищує рівень ефективності управлінських рішень за рахунок доступу керівників усіх рівнів до єдиної інформаційної бази тощо.

Література:

1. Three scenarios of Ukrainian IT industry. Режим доступу: <https://112.international/opinion/three-scenarios-of-ukrainian-it-industry10078.html>. (дата звернення: 09.10.2023).

2. Зануда А. Бізнес під час війни: яку підтримку запропонував уряд та як виживає бізнес. BBC. 2022. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60757453>. (дата звернення: 02.09.2023р.).

3. Мельниченко С. Інформаційні технології в управлінні суб'єктами туристичної діяльності. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2010. № 2. С. 131–143.

4. Ukraine's IT industry is a driving force in the country's resurgent economy. URL : <https://ukraineinvest.com/sectors/it>. (дата звернення: 02.11.2023).

5. Михайлик О. Застосування економіко-математичного моделювання для діагностики фінансового стану підприємства. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. С. 21–30.

6. Денисенко М. П., Колосся І. В. Інформаційне забезпечення ефективного управління підприємством. *Економіка та держава*. 2010. № 7. С. 19–25.

References:

1. Three scenarios of Ukrainian IT industry. URL : <https://112.international/opinion/three-scenarios-of-ukrainian-it-industry10078.html>. (access date 09.10.2023). (in Ukrainian).

2. Zanuda, A. (2022). Business during the war: what support did the government offer and how does business survive. BBC. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60757453> (in Ukrainian).(access date: 02.09.2023). (in Ukrainian).

3. Melnychenko, S. (2010). Information technologies in the management of subjects of tourist activity. *Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics*, 2010, no. 2, pp. 131–143. (in Ukrainian). (in Ukrainian).

4. Ukraine's IT industry is a driving force in the country's resurgent economy. URL : <https://ukraineinvest.com/sectors/it>. (access date 02.11.2023). (in Ukrainian).

5. Mikhaylik, O. (2023) Application of economic and mathematical modeling for diagnostics of the financial state of the enterprise. *Economy and society*, 2023, no. 47, pp. 21–30. (in Ukrainian).

6. Denisenko, M. P., Kolossya, I. (2010). In Information provision of effective enterprise management. *Economy and the state*, 2010, no. 7, pp. 19–25. (in Ukrainian).

Annotation

Ulyanich Yu. V., Dyachenko M. O.

Theoretical basics of information technologies of the financial and economic activities of enterprises

The article examines the theoretical foundations of information technologies in the financial and economic activities of enterprises. Information system components are installed. The concept of information technologies has been studied. The goal of information technology is established. The main principles of information technologies are considered. The advantages and disadvantages of using information systems and technologies in the work of the enterprise are highlighted. The goal of any information technology is to obtain necessary information of the required quality on a given medium. At the same time, there are limitations on the cost of data processing, the complexity of the processes of using information resource, the reliability and efficiency of the information processing process, the quality of the information received.

Modern information technologies make it possible to create a unified information environment, the physical basis of which is integrated computer networks and communication systems, which makes it possible to monitor and coordinate technological processes and business activities of any organization. This approach involves technical, organizational, and methodological integration of such basic areas of management as production, organization, marketing, finance, accounting, personnel, and design. Information technologies and systems cover the entire public space and all spheres of the economy. Information technology can be called a system that performs the functions of information collection, its storage, processing and transmission to users for decision-making, forecasting, accounting, control, regulation, etc. Effective management of the enterprise, first of all, depends on the use of information technologies that provide it with timely, objective and accurate information. A modern information system should be created as an integral part of the enterprise, which includes business architecture, personnel and information technologies.

Key words: *information technologies, information system, information support, information environment, enterprise.*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

С. А. ВЛАСЮК, кандидат економічних наук

Ю. А. ЦИМБАЛЮК, кандидат економічних наук

О. В. ПОНОМАРЕНКО, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

К. О. ЗАЯРНА, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Уманський національний університет садівництва

Розглянуто та охарактеризовано функціонування страхового ринку України, наведено перелік видів страхування у сфері сільськогосподарського виробництва та відповідний перелік послуг, якими можуть скористатися товаровиробники задля мінімізації ризиків. Запропоновано для розвитку агрострахування в Україні розширити державну підтримку для сільськогосподарських підприємств.

***Ключові слова:** аграрне страхування, сільськогосподарські ризики, ринок страхування, мінімізація ризиків, аграрний сектор.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах одним із способів мінімізації ризиків та механізмом захисту інтересів суб'єктів господарювання виступає страхування сільськогосподарської продукції, в тому числі з державною підтримкою за рахунок механізму субсидування. З початком повномасштабного вторгнення від 24.02.2022, війна продовжує впливати на функціонування аграрного страхування України шляхом внесення змін у роботу механізму. Дослідження даної тематики зумовлене нинішніми військовими діями на території України, що несе за собою небезпеку фермерів, замінування земель, знищення майна аграріїв без змоги їх відшкодування.

Аналіз останніх досліджень. Питання розвитку страхового ринку та особливостей діяльності компаній у сфері агрострахування висвітлюють в працях науковців, які мають вагомий внесок у напрацювання щодо аналізу функціонування аграрного страхування в Україні. Зокрема, Барабаш Л. В. [1], Бечко П. К. [2], Бондаренко Н. В. [2, 3], Власюк С. А. [1, 2], Клеріні Г. В. [4], Мальований М. І. [3], Непочатенко О. О. [3], Пономаренко О. В. [4, 8], Прокопчук О. Т. [3, 9], Пташник С. А. [6], Ролінський О. В. [6], Статівка А. М. [5], Татаріна Т. В. [7], Улянич Ю. В. [6, 9] та ін. Проводячи дане дослідження, слід зазначити, що ситуація на ринку аграрного страхування зазнає постійних змін, тому потребує постійних та систематичний аналіз для забезпечення ефективного розвитку та стратегії подальшого удосконалення.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою виступають напрацювання та дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців у секторі страхування. У процесі роботи використовувалися такі методи як: методи

порівняльного аналізу та спостереження – при дослідженні практики реалізації аграрного страхування сільгоспвиробників України; метод моделювання – використано при розробці напрямів удосконалення агрострахування на основі світового досвіду; використано SWOT-аналіз – метод оцінки сильних та слабких сторін з метою визначення сильних та слабких сторін, перспектив та загроз розвитку системи агрострахування в Україні.

Метою дослідження є вивчення та аналіз розвитку аграрного страхування як одного з основних інструментів управління ризиками в аграрному секторі, дослідження функціонування аграрного страхування в Україні під впливом повномасштабного вторгнення, проведення аналізу змін в діяльності та обґрунтування теоретико-методичних засад щодо напрямів розвитку ринку аграрного страхування у сучасних умовах.

Результати досліджень. Аграрний сектор в економіці загалом постійно пов'язаний з високими ризиками, тобто природно-кліматичними умовами, станом та кількістю врожаю, політичною ситуацією в країні тощо. В цьому контексті аграрне страхування є одним з найефективніших інструментів мінімізації впливу на ефективність функціонування сільськогосподарських товаровиробників. Страховий захист покликаний забезпечити безперервність, збалансованість та стабільність розвитку агробізнесу на сільськогосподарських ринках [9]. Ринок страхування України характеризується досить широким переліком видів та послуг страхування у сфері сільськогосподарського виробництва, якими можуть скористатися товаровиробники задля мінімізації ризиків [10].

Уряд України та страхові компанії активно співпрацюють для сприяння розвитку сегменту агрострахування. Відповідно до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», державна підтримка аграрного страхування здійснюється у формі відшкодування у розмірі до 60 % від здійсненої страхової виплати, нарахованого за договорами страхування у порядку, визначеному Законом [11].

Державна підтримка є досить важливою у цій сфері, адже аграрні інституції є вразливими до поточної ситуації. На жаль, за статистикою, лише трохи більше 5 % українських сільськогосподарських земель застраховано. Порівнюючи український ринок з міжнародними ринками, ми бачимо, що лідером у сфері агрострахування є США, де застраховано 90 % сільськогосподарських угідь. Однак, навіть за наявності державної підтримки та схем страхування, нинішня військова ситуація вимагає певного коригування. [12].

З початком повномасштабного вторгнення аграрний сектор зіткнувся з рядом проблем: окупація значної частини територій; перешкоди для сівби; обстріл та спалювання полів із незібраним врожаєм. Тому введення воєнного стану значною мірою вплинуло на функціонування агрострахування в Україні. На ринку аграрного страхування також мають місце форс– мажорні обставини, тому війна зазвичай стоїть на першому місці у цьому списку [13].

Настання форс – мажорних обставин може бути підставою для звільнення страховика від відповідальності за невиконання страхового відшкодування, якщо існує причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажорними обставинами та невиконанням страховиком своїх зобов'язань. Таким чином, страховик не може відмовити у виплаті страхового відшкодування лише тому, що в Україні введено воєнний стан [14]. Отже, у складний для економіки час держава намагається налагоджувати ринок страхування, зберігати стабільність його функціонування, надаючи державну підтримку аграріям стосовно страхування.

Страхування в сільському господарстві є надзвичайно важливим інструментом для захисту сільськогосподарських підприємств від різних ризиків. Україна має розвинений ринок аграрного страхування, але все ще залишається простір для подальшого розвитку.

В Україні функціонує достатня кількість страхових компаній, що пропонують послуги з агрострахування, але існує значна різниця між лідерами і компаніями на нижчих позиціях, що вказує на необхідність більшої конкуренції та розвитку на ринку агрострахування. Відповідно до даних FORINSURER за 1 квартал 2023 року, до 10-ки лідерів якого увійшли: «Оранта», «PZU Україна», «Арсенал Страхування», «СГ ТАС», «УНІВЕРСАЛЬНА», «ГАРДІАН», «Брокбізнес», «Саламандра», «Перша» та «Альфа-гарант» (рис. 1).

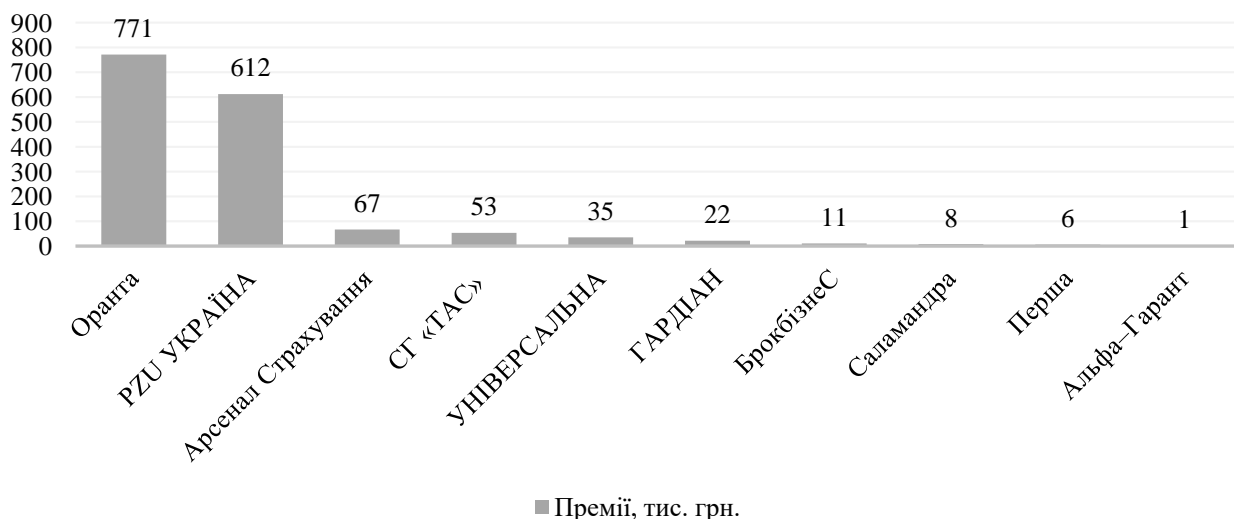

Рис. 1. Страхові компанії, що надають послуги з агрострахування [15]

Аналізуючи рейтинг страхових компаній із добровільного страхування, варто відмітити, що лідером рейтингу стала така страхова компанія, як «Оранта», яка має 771 тис. грн премій. Останню сходинку займає компанія «Альфа-Гарант» з показником 1 тис. грн премій. Різниця між 10-ю та першою сходинками складає 770 тис. грн.

В Україні на січень 2022 року у сфері звичайного аграрного страхування працювало менше 10 страхових компаній, незважаючи на те, що більше 40 страхових компаній мають ліцензію на здійснення цього виду страхування. З початком воєнного стану аграрії працюють у складних умовах при постійних ризиках і, відповідно, аби забезпечити безпеку своєму врожаю та майну, вони обирають ті страхові компанії, умови яких є найвигіднішими (табл. 1).

Табл. 1. Рейтинг страхових компаній із добровільного страхування сільгосппродукції за 1 півріччя 2023 року [16]

Страхова компанія	Сума страхових платежів, тис. грн.	Сума страхових виплат, тис. грн.	Структура страхових витрат, %
PZU УКРАЇНА	7 454	3 230	21,25
ARX	4 877	600	3,95
ОРАНТА	1 547	415	2,73
ЕТАЛОН	1 265	10 367	68,21
УНІВЕРСАЛЬНА	410	557	3,67
UPSK	297	10	0,07
КРАЇНА	193	–	–
ІНГО	168	–	–
ТАС СГ	111	10	0,07
АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	67	–	–
ГАРДІАН	39	–	–
БРОКБІЗНЕС	23	–	–
АЛЬФА-ГАРАНТ	9	8	0,05
ПЕРША	9	–	–
САЛАМАНДРА	8	–	–
	16 476	15 198	100

Серед страхових компаній, які пропонують послуги агрострахування лідером є ПрАТ «СК «PZU Україна». У I півріччі 2023 року вона уклала договорів на суму 7454 тис. грн та відповідно були здійснені виплати на суму 3230 тис. грн. Аналізуючи дані таблиці варто відмітити, що до за досліджуваний період рівень витрат лише однієї компанії становив більше 50 %, зокрема «ЕТАЛОН». Згідно з даними, є й такі компанії, котрі за перші 6 місяців 2023 року не здійснювали страхових виплат. Це такі компанії як «КРАЇНА», «ІНГО», «АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ», «ГАРДІАН», «БРОКБІЗНЕС», «ПЕРША» та «САЛАМАНДРА».

Важливою передумовою аграрного страхування є міжнародний досвід, окремі елементи якого необхідно адаптувати до вітчизняної практики, особливо щодо державної підтримки. Наразі світова економіка витрачає близько 3 % річного ВВП на страхування кліматичних ризиків. Аналізуючи світовий ринок агрострахування, варто відмітити, що найбільша частка світового ринку аграрного страхування припадає на країни Північної Америки, США та Канади (табл. 2) [8]. Розрахувавши та проаналізувавши дані таблиці, варто відмітити, що частка страхових премій у сільському господарстві у континентальному розподілі більше 50 % лише у Північній Америці (55,94 %), а в інших континентах показник менший навіть за 30 %: Азія (23,04 %), Європа (16,45 %), Латинська Америка (3,17 %), Африка (0,74 %) та Австралія (0,66 %).

Табл. 2. Континентальний розподіл страхових премій у сільському господарстві в середньому за 2020–2021 рр. [8]

Показник	Обсяг страхових премій у сільському господарстві, млн \$ США	Структура страхових премій у сільському господарстві, %
Північна Америка	13600	55,94
Азія	5600	23,04
Європа	4000	16,45
Латинська Америка	770	3,17
Африка	180	0,74
Австралія	160	0,66

У практиці міжнародного страхування у аграрній сфері існує три основні моделі аграрного страхування залежно від історичних, економічних та соціальних особливостей кожної країни (рис. 2).

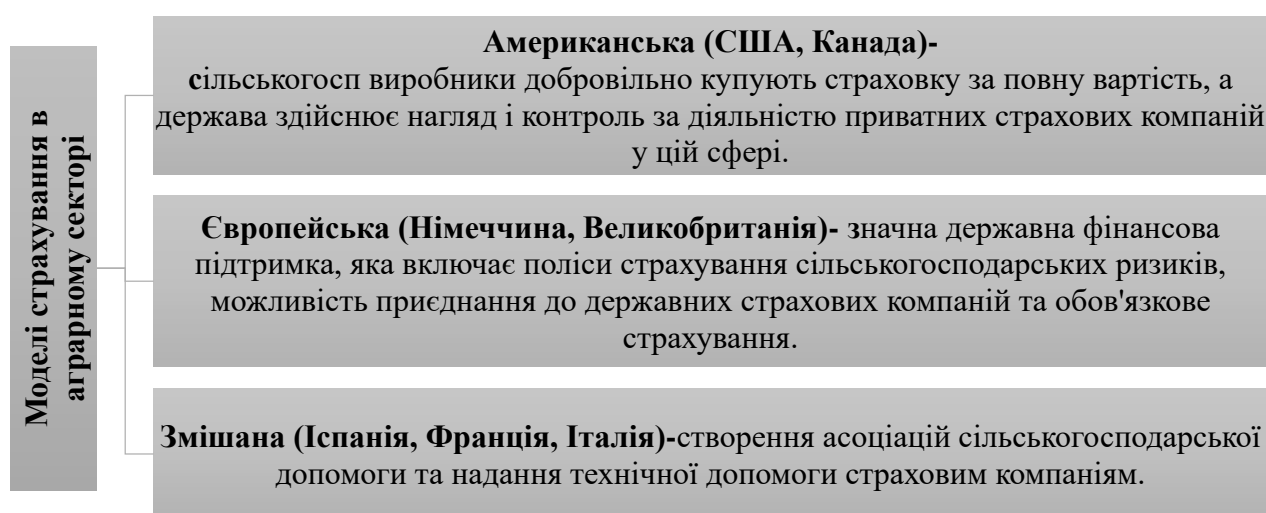

Рис. 2. Класифікація моделей аграрного страхування на світовому ринку

Міжнародний досвід показує, що найефективнішим способом гарантування сільськогосподарських ризиків є поєднання двох моделей – американської та європейської. Змішана модель страхування фермерів є цілком прийнятною, але може відрізнятися в різних країнах, тобто варіюватися від країни до країни [17].

У розрізі наявних моделей страхування, для України було б доцільно впровадити і використовувати змішану модель агрострахування, яка передбачає подолання існуючих недоліків американської та європейської моделей і зближує їх через угоду між страховиками, страхувальниками та державою. Як наслідок, це дозволяє оптимізувати фінансові витрати держави на субсидування вартості страхових полісів та моральні ризики, що виникають через незацікавленість страхувальників у штучному збільшенні розміру збитків [18].

На нашу думку, одним з можливих способів розвитку агостраховання в Україні є розширення державної підтримки для сільськогосподарських підприємств. Уряд може збільшити бюджетні асигнування на агостраховання шляхом надання фінансової допомоги у формі субсидій, пільгових кредитів або гарантій держави. Це сприятиме зниженню вартості страхових премій для сільськогосподарських виробників і зробить страхування доступнішим. Зважаючи на складну ситуацію в країні, наразі товаровиробники аграрного сектору все частіше починають задумуватися над страхування частини або всього бізнесу в аграрному секторі. Оцінити всі ризики, можливості, загрози та перспективи досить складно. Однак, проаналізувавши масштаби проблеми та виявивши слабкі місця, можна сформулювати рішення та скласти план подальшого розвитку і перспектив агостраховання. Тому нами був проведений SWOT-аналіз сектору агостраховання (табл. 3).

Табл. 3. SWOT-аналіз аграрного страхування України*

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
<ul style="list-style-type: none"> –підвищення інтересу до сільськогосподарських ризиків; –обсяг сільськогосподарського сектору; –досвід страхових компаній; –потужний сільськогосподарський сектор. 	<ul style="list-style-type: none"> –недосконала законодавча база у сфері агостраховання; –економічна нестабільність; –неоднозначність щодо оцінки ризиків в сільському господарстві; –низька обізнаність: серед аграріїв.
Можливості (O)	Загрози (T)
<ul style="list-style-type: none"> –покращення законодавства у сфері страхування; – підвищення довіри до страхових компаній; –розвиток нових продуктів; –технологічні інновації; –співпраця з державними органами. 	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність можливості прогнозування; –конкуренція серед страхових компаній; –політична нестабільність.

*Примітка: * розроблено авторами.*

Можна зробити очевидний висновок (табл. 3), що основними недоліками сектору є відсутність взаєморозуміння між сільськогосподарськими виробниками та страховими компаніями через нерозвиненість законодавства, відсутність державної фінансової підтримки, а також складність процедури отримання страхових виплат, високі ціни на страхові продукти, що призводить до відсутності довіри.

Висновки. Аграрне страхування має велике значення для забезпечення стабільності та захисту сільськогосподарських підприємств від непередбачуваних подій. Воно допомагає фермерам і сільськогосподарським підприємствам знизити ризики і збитки, пов'язані з небезпеками, з якими вони постійно стикаються в цій галузі. Україні характерний розвинутий ринок аграрного страхування, але є потенціал для подальшого росту. Підтримка з боку

держави є важливим фактором для розвитку аграрного страхування, але загальна державна допомога не покриває ризики, пов'язані з воєнними діями, і багато полісів агрострахування не включають такі ризики. Тому виникає потреба у розробці нових страхових продуктів, які б забезпечували захист під час воєнних конфліктів. З метою вдосконалення існуючої системи агрострахування Україні необхідний комплексний підхід та спільні зусилля уряду, страхових компаній та сільськогосподарських організацій, з урахуванням досвіду провідних країн світу, який забезпечить розширення сегменту ринку аграрного страхування шляхом створення сприятливих стимулів для покупців страхових послуг. Налагодження відносин з державою стимулюватиме розширенню інвестиційного простору в аграрному секторі та подальшому розвитку аграрного сектору й національної економіки в цілому.

Література:

1. Барабаш Л. В., Власюк С. А. Агрострахування як складова продовольчої безпеки. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». 2014. Вип. 200. С. 74–80.
2. Бечко П. К., Власюк С. А., Бондаренко Н. В., Непочатенко О. А., Кобилянський М. О. Регуляторний механізм в системі страхових ризиків суб'єктів підприємницької діяльності аграрної сфери. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2022. Вип. 100. Ч. 2. С. 179–187.
3. Непочатенко О. О., Прокопчук О. Т., Мальований М. І. Інноваційні підходи до використання потенціалу агрострахування. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2021. Вип. 98. Ч. 2. С. 6–20.
4. Клеріні Г. В. Правові засади страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою в Україні: монографія. Харків: Право, 2020. 176 с.
5. Статівка А. М. Про деякі аспекти правового регулювання ринку страхування сільськогосподарської продукції. *Проблеми вдосконалення земельного законодавства та правового забезпечення аграрного виробництва: матер. міжн. наук.-практ. конф. (17–18 квітня 2008 року)*. Біла Церква, 2008. С. 13.
6. Ролінський О. В., Улянич О. В., Пташник С. А. Сучасний стан ринку аграрного страхування України. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2020. Вип. 97. Ч. 2. С. 208–218.
7. Татаріна Т. В. Тенденції розвитку ринку аграрного страхування в Україні. *Проблеми економіки*. 2016. № 3. С. 89–94.
8. Непочатенко О., Бечко П., Пономаренко О. Класифікація ризиків агрострахування. *Мультидисциплінарний міжнародний журнал «Věda a perspektivy»*. 2023. Вип. 1. Ч. 20. С. 28–37.
9. Мельник К. М., Улянич Ю. В., Прокопчук О. Т. Розвиток агрострахування в Україні. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2019. Вип. 94. Ч. 2. С. 121–130.

10. Лобова О. М. Теоретичні основи сільськогосподарського страхування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка "Економіка"*. 2011. № 126. С. 58 – 61
11. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 09.02.2012 № 4391-VI. Офіційний вебпортал парламенту України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#Text>.
12. Величко А. Як працює агостраховання в Україні. Think brave. Останні новини бізнесу України. Режим доступу: https://biz.ligazakon.net/analitics/214109_yak-pratsyu-agrostrakhuvannya-v-ukran
13. Агостраховання: державна підтримка у період воєнного стану. Онлайн-консультант фахівця з якості. Режим доступу: <https://qualityexpert.com.ua/news/657556-ahrostrakhuvannya-derzhavna-pidtrymka-u-period-voennoho-stanu>.
14. Страхування під час воєнного стану: чи є шанси на відшкодування: Режим доступу: https://biz.ligazakon.net/analitics/210301_strakhuvannya-pd-chas-vonnogo-stanu-chi--shansi-na-vdshkoduvannya.
15. Агостраховання – Рейтинг страхових компаній України за 3 місяці 2023 р. – ТОП 100 – Фориншурер. *FORINSURER: Форіншурер – журнал про страхування та InsurTech*. Режим доступу: <https://forinsurer.com/ratings/nonlife/23/3/76>.
16. Insurance TOP. Режим доступу: <https://insurancetop.com/top/uanonlife/agro>.
17. Павленко О. П. Система аграрного страхування як комплексний інструмент управління ризиками. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). № 6. Ч. 1. С. 98–102.
18. Слободянюк О. В. Зарубіжний досвід аграрного страхування: рекомендації для України. *Агросвіт*. 2016. № 24. С. 27–33.

References:

1. Barabash, L. V., Vlasyuk, S. A. (2014). Agricultural insurance as a component of food security. *Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Series "Economics, agrarian management, business"*, 2014, Issue 200, pp. 74–80. (in Ukrainian).
2. Bechko, P. K., Vlasyuk, S. A., Bondarenko, N. V., Nepochatenko, O. A., Kobylanskyi, M. O. (2022). The regulatory mechanism in the system of insurance risks of subjects of entrepreneurial activity in the agricultural sector. *Collection of scientific works of the Uman National University of Horticulture*, 2022, Issue 100, Part 2, pp. 179–187. (in Ukrainian).
3. Nepochatenko, O. O., Prokopchuk, O. T., Malyovaniy, M. I. (2021). Innovative approaches to using the potential of agricultural insurance. *Collection of scientific works of the Uman National University of Horticulture*, 2021, Issue 98, Part 2, pp. 6–20. (in Ukrainian).
4. Klierini, G. V. (2020). *Legal basis of insurance of agricultural products with state support in Ukraine*. Kharkiv: Pravo, 2020. 176 p. (in Ukrainian).
5. Statovka, A. M. (2008). About some aspects of legal regulation of the agricultural insurance market. *Problems of improving land legislation and legal support*

of agricultural production: proc. of. international science and practice conf. Bila Tserkva, 2008. Pp. 13. (in Ukrainian).

6. Rolinskyi, O. V., Ulyanich, O. V., Ptashnyk, S. A. (2020). Current state of the agricultural insurance market of Ukraine. *Collection of scientific works of the Uman National University of Horticulture*, 2020, Vol. 97, Part 2, pp. 208–218. (in Ukrainian).

7. Tatarina, T. V. (2016). Development trends of the agricultural insurance market in Ukraine. *Problems of the economy*, 2016, no. 3, pp. 89–94. (in Ukrainian).

8. Nepochatenko, O., Bechko, P., Ponomarenko, O. (2023). Classification of agricultural insurance risks. *Multidisciplinary international journal "Věda a perspektivy"*, 2023, Issue 1, pp. 28–37. (in Ukrainian).

9. Melnyk, K. M., Ulyanich, Yu. V., Prokopchuk, O. T. (2019). Development of agricultural insurance in Ukraine. *Collection of scientific works of the Uman National University of Horticulture*, 2019, Issue 94, Part 2, pp. 121–130. (in Ukrainian).

10. Lobova, O. M. (2011). Theoretical foundations of agricultural insurance. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University "Economics"*, 2011, no. 126, pp. 58–61. (in Ukrainian).

11. On the peculiarities of insurance of agricultural products with state support: Law of Ukraine dated February 9, 2012 No. 4391-VI. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#Text>.

12. Velichko A. How agricultural insurance works in Ukraine. Think brave. Latest business news of Ukraine. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/214109_yak-pratsyu-agrostrakhuvannya-v-ukran.

13. Agricultural insurance: state support during martial law. Online consultant of a quality specialist. URL: <https://qualityexpert.com.ua/news/657556-ahrostrakhuvannya-derzhavna-pidtrymka-u-period-voyennoho-stanu>.

14. Insurance during martial law: are there any chances of reimbursement: URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/210301_strakhuvannya-pd-chas-vonnogo-stanu-chi--shansi-na-vdshkoduvannya.

15. Agricultural insurance – Rating of insurance companies of Ukraine for 3 months 2023 p. - TOP 100 – Foreigner. FORINSURER: Forinsurer is a magazine about insurance and InsurTech. URL: <https://forinsurer.com/ratings/nonlife/23/3/76>.

16. Insurance TOP. URL: <https://insurancetop.com/top/uanonlife/agro>.

17. Pavlenko, O. P. (2019). The agricultural insurance system as a comprehensive risk management tool. *Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Economics and management*, 2019, volume 30 (69), no. 6, part 1, pp. 98–102. (in Ukrainian).

18. Slobodyaniuk, O. V. (2016). Foreign experience of agricultural insurance: recommendations for Ukraine. *Agroworld*, 2016, no. 24, pp. 27–33. (in Ukrainian).

Annotation

Vlasiuk S. A., Tsymbalyuk Yu. A., Ponomarenko O. V., Zayarna K. O.
The prospects of agricultural insurance development in Ukraine

Recently, one of the risk's minimization ways as well as the mechanism for protecting the interests of business entities is the insurance of agricultural products, including with state support through the subsidy mechanism. With the beginning of the full-scale invasion from 24.02.2022, the war continues to affect the functioning of the Ukraine's agrarian insurance by making changes to its mechanism operation. The

study of this topic is inspired by the current military actions on the territory of Ukraine, which brings the danger to farmers, mining of lands, destruction of the property of agrarians with no opportunity of their compensation. It was found that the agricultural sector of the economy in general is constantly associated with high risks, such as environment and climate, yield's conditions and amount, political situation in the country, etc. In this context, agricultural insurance is one of the most effective tools for minimizing the impact on agricultural producers functioning efficiency. Insurance protection is designed to ensure the continuity, balance and stability of agribusiness development in agricultural markets.

The insurance market of Ukraine is characterized by a fairly wide list of types and services of insurance in the field of agricultural production, which can be used by producers to minimize risks. It was found that state support is quite important in this area, because agricultural institutions are vulnerable to the current situation. Unfortunately, according to statistics, a bit more than 5 % of Ukrainian agricultural land is insured. Comparing Ukrainian and international markets, we realize that the leader in the field of agricultural insurance is the USA, where 90 % of agricultural land is insured. However, even with government support and use of insurance schemes, the current military situation requires some adjustments. One of the possible ways to develop agricultural insurance in Ukraine is to expand state support for agricultural enterprises. This will help to reduce the cost of insurance premiums for agricultural producers and make insurance more affordable.

Key words: *agricultural insurance, agricultural risks, insurance market, risk minimization, agricultural sector.*

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА АНТИКРИЗОВЕ ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

А. А. ОСПОВА, кандидат економічних наук

З. В. НЕПОЧАТЕНКО, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Уманський національний університет садівництва

У статті досліджується еволюція наукових поглядів на державне антикризове регулювання економіки, простежується шлях від класичних і неокласичних теорій до сучасної епохи. Подано всебічний огляд того, як економічна думка реагувала на великі кризи, включаючи Велику депресію, стагфляцію 1970-х років, фінансову кризу 2008 року, пандемію COVID-19, збройну агресію РФ проти України. Дослідження охоплює різні економічні кризи, підкреслюючи необхідність розробки ефективної політики на основі історичного економічного розвитку та підготовки до майбутніх економічних викликів. У ньому критично аналізуються ключові теоретичні розробки та політичні заходи реагування на різні економічні кризи, детально розглядаються зміни в економічній думці щодо державного втручання в антикризове управління та критика, з якою зіштовхуються різні економічні школи.

Ключові слова: економічна криза, державне регулювання, кейнсіанська економіка, монетаризм, економіка пропозиції, глобальна фінансова криза, COVID-19, еволюція економічної політики.

Постановка проблеми. Державне антикризове державне регулювання має важливе значення для підтримки економічної стабільності, захисту громадян і підприємств від несприятливих наслідків економічних криз, сприяння довгостроковому економічному зростанню та процвітанню. Це важливий інструмент для ефективного реагування на економічні виклики.

Світ пережив кілька великих економічних криз. І розуміння того, як держави можуть ефективно реагувати на них, має вирішальне значення для мінімізації економічної шкоди та сприяння швидкому відновленню. Тож дослідження еволюції наукових поглядів на антикризове управління в економіці мають вирішальне значення для формування ефективної політики, розуміння історичного економічного розвитку та підготовки до майбутніх економічних викликів, сприяють розробці ефективних стратегій управління економічними спадами, адаптації до мінливих глобальних і технологічних перспектив і забезпечення сталого й інклюзивного зростання.

Хоча велика увага приділяється управлінню кризами, існує потреба в додаткових дослідженнях щодо їх прогнозування та запобігання, включаючи розробку систем раннього попередження та проактивних політичних заходів. Таким чином, майбутні дослідження можуть створити більш комплексну й

ефективну основу для державного антикризового регулювання, забезпечуючи кращу готовність і реагування на економічні виклики.

Метою статті є комплексний аналіз й оцінка еволюції та сучасного стану антикризового державного регулювання в економічній теорії і практиці. Стаття спрямована на виявлення та критичний аналіз ключових теоретичних розробок і політичних заходів реагування на різні економічні кризи, висвітлення зміни в економічній думці щодо державного втручання в антикризове управління, дослідження критики, з якою зіштовхуються різні наукові школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні зарубіжні вчені детально досліджували теорію та практику управління економічними кризами та роль державного регулювання. Так, Joseph Stiglitz у книзі «Globalization and Its Discontents» аналізує вплив глобалізації на економічні кризи та необхідність державного втручання [6]; Carmen Reinhart і Kenneth Rogoff у праці «This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly» проливають світло на історичні закономірності фінансових криз [3]; дослідження Barry Eichengreen, зокрема у книзі «Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression, 1919–1939», є ключовими для розуміння історичного контексту економічних криз [6] та ін [2, 4, 5, 7–9].

Українські дослідники також аналізували світові економічні кризи та їх вплив на глобальну економічну динаміку. Так, Мельник А. О. заглибився в еволюційні етапи розвитку української економіки з моменту здобуття незалежності, досліджуючи тенденції та головні фактори, що формують глобальні економічні кризи [13]. Маковоз О. В. дослідив різні підходи до управління антикризовим станом економіки в різних країнах, приділяючи особливу увагу аспектам інвестиційної безпеки [12]. Огінок С. В. і Буряк Ю. О. дослідили взаємозв'язок певної світової економічної кризи з періодами розвитку української держави [15]. Орловська В. О. присвятила значні дослідження інтеграційним стратегіям України та розвитку її національної економіки [16].

Методика досліджень. Під час дослідження використовувалися такі методи: діалектичний – для розуміння актуальності та значущості антикризового державного регулювання в сучасних економічних умовах; аналітичний – для порівняння різних елементів економічних теорій і політичних заходів у відповідь на кризи; індуктивне міркування – для формування висновків.

Результати досліджень. Державне антикризове регулювання охоплює різні епохи економічної думки, кожна з яких формувалася під впливом поглядів знаних економістів того часу, чії міркування суттєво вплинули на політичні рішення.

Еволюція наукових поглядів на антикризове державне регулювання відображає постійний шлях розвитку розуміння того, як уряди країн можуть ефективно реагувати на економічні кризи (рис. 1).

Рис. 1. Ключові етапи еволюції наукових поглядів на антикризове державне регулювання

У класичній економіці, що сформувалася наприкінці 18-го та на початку 19-го століть, роль держави в регулюванні економіки вважалася мінімальною, відстоюючи так званий підхід «laissez-faire». Фундаментальна віра класичних економістів, таких як Адам Сміт, полягала в «невидимій руці» ринку, де індивідуальні інтереси ненавмисно сприяють зростанню добробуту суспільства через механізми вільного ринку. Класичні економісти стверджували, що державне втручання порушує природне саморегулювання ринку, що призводить до неефективності й економічних дисбалансів. Основна передумова полягала в тому, що ринки, якщо їх залишити в спокої, природним чином знаходять рівновагу між попитом і пропозицією, забезпечуючи найефективніший розподіл ресурсів [4].

Неокласична економіка, що виникла наприкінці 19 століття, спиралася на класичній ідеї, але запровадила більш аналітичний підхід, зосереджуючись на граничній корисності та процесах прийняття рішень індивідами. Неокласичні теоретики, такі як Альфред Маршалл, підтримували важливість обмеженого державного втручання, підкреслюючи, що ринкові сили повинні, в першу чергу, диктувати економічні результати. У неокласичній економіці роль держави розглядалася переважно як підтримка верховенства права, прав власності та

надання основних суспільних благ, які ринок не може ефективно забезпечити, таких, як національна оборона та базова інфраструктура. Неокласична думка також підтримувала ідею мінімального втручання в ринкові механізми заробітної плати та цін, пропагуючи переконання, що вони повинні визначатися силами попиту та пропозиції [3].

Як класична, так і неокласична економіка підкреслювали важливість вільних ринків, обмеженого державного втручання та самокорегуючої природи ринкової економіки. Однак ці теорії зазнали критики за нездатність адекватно реагувати на провали ринку та соціальну нерівність, що призвело до розвитку альтернативних економічних теорій, які закликали до активнішого втручання держави в економіку.

Велика депресія 1930-х років ознаменувала сейсмічний зсув в економічній думці та державному регулюванні економіки, кинувши виклик панівним класичним і неокласичним доктринам *laissez-faire* [1]. Коли економіка світу занурилася в глибоку рецесію, традиційні економічні теорії, що виступали за мінімальне державне втручання, виявилися нездатними до подолання широкомасштабного безробіття та дефляції. Криза сприяла появі кейнсіанської економіки, засновником якої став британський економіст Джон Мейнард Кейнс, зокрема його праця 1936 року «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей». Кейнс стверджував, що під час серйозних економічних спадів попит приватного сектору може бути недостатнім, що вимагає державного втручання для стимулювання економіки та відновлення повної зайнятості. Це був радикальний відхід від ідеї, що ринки завжди самокорегуються. Кейнс стверджував, що держава може та повинна відігравати певну роль в управлінні економічними циклами [5].

Кейнсіанська економіка виступала за активну фіскальну політику, включаючи збільшення державних витрат і зниження податків, для стимулювання сукупного попиту в періоди економічного спаду. Прийняття кейнсіанських принципів призвело до безпрецедентного рівня державного втручання в економіку, особливо у формі програм громадських робіт, ініціатив соціального забезпечення й інших форм прямого втручання в економіку. Центральним елементом кейнсіанської теорії була концепція «мультиплікативного ефекту», згідно з якою державні витрати призводять до збільшення доходів і споживання, що ще більше стимулює економічне зростання.

Вплив кейнсіанської економіки був глибоким і лежав в основі багатьох економічних стратегій середини 20-го століття, включаючи «Новий курс» у США, що передбачав масштабні державні проекти та реформи. Перехід до кейнсіанства поклав початок сучасній макроекономічній політиці, де роль держави в регулюванні економіки була значно розширена для пом'якшення наслідків економічних спадів і стабілізації ділового циклу.

Водночас кейнсіанські підходи, критиковані за те, що вони можуть призвести до збільшення державного боргу та інфляції, часто розглядаються як короткострокові рішення, не здатні вирішити глибинних економічних проблем.

Противники такого підходу стверджують, що кейнсіанська залежність від державних витрат може призвести до неефективного розподілу ресурсів і залежності від державного втручання, що потенційно стримує інновації в приватному секторі.

Наприкінці 20-го століття в економічній теорії та політиці відбувся значний перехід від кейнсіанства до монетаризму та економіки пропозиції, насамперед під впливом праць таких економістів, як Мілтон Фрідман. Монетаризм виник як відповідь на обмеження кейнсіанської політики, особливо під час стагфляції 1970-х років, що поєднувала високу інфляцію з високим безробіттям, що суперечило кейнсіанським прогнозам. Мілтон Фрідман, провідний представник монетаризму, стверджував, що першопричиною інфляції є надмірне зростання грошової маси, а отже, монетарна політика повинна бути спрямована на контроль за зростанням грошової маси для підтримки цінової стабільності [4].

Монетаристи вірили в довгострокову нейтральність грошей, тобто в те, що зміни в грошовій масі не впливають на реальні економічні змінні в довгостроковій перспективі, що різко контрастувало з кейнсіанським акцентом на фіскальній політиці. Економіка пропозиції набула популярності за часів адміністрації Рейгана у 1980-х роках, зосереджуючись на зниженні податкових ставок і дерегуляції для стимулювання економічного зростання. Прихильники економіки пропозиції стверджували, що нижчі податки стимулюватимуть інвестиції та працю, що призведе до економічного зростання, а в подальшому – до збільшення податкових надходжень навіть за нижчих ставок. У цей період відбулося значне зниження податків, дерегуляція і відхід від державного втручання в економіку, що стало втіленням ідеалів економіки пропозиції. Однак і монетаризм, і економіка пропозиції зазнали критики за збільшення нерівності в доходах і нездатність запобігти економічним спадам, таким як рецесія на початку 1990-х років. Ця школа зазнала критики за вузький фокус на контролі грошової маси, що могло призвести до ігнорування інших важливих економічних чинників, таких як фіскальна політика та динаміка зовнішньої торгівлі. Монетаризм також звинувачують у потенційному посиленні безробіття, оскільки суворий контроль над інфляцією може призвести до підвищення процентних ставок і скорочення інвестицій. Критики стверджують, що монетаристський підхід недооцінює складність економічних систем і перебільшує роль монетарної політики за рахунок інших економічних інструментів.

Економічна політика кінця 20-го століття ознаменувала повернення до деяких принципів класичної економіки, наголошуючи на вільних ринках, але з новим акцентом на ролі монетарної політики та стимулів для виробництва. Перехід до монетаризму й економіки пропозиції відображав ширший ідеологічний зсув у бік ринкової політики та скептицизм щодо ефективності державного втручання в економіку. Вважається, що економіка пропозиції, яку критикують за збільшення нерівності в доходах, приносить більше користі заможним верствам населення, ніж малозабезпеченим, тому що вона робить акцент на зниженні податків і дерегуляції [8].

Існує певний скептицизм у колах науковців і практиків щодо ефективності політики стимулювання пропозиції у сприянні довгостроковому, сталому економічному зростанню, оскільки остання може призвести до бюджетного дефіциту та недостатнього інвестування в державні послуги. До того ж економіка пропозиції не вирішує належним чином проблеми дефіциту попиту, особливо під час економічних спадів.

Фінансова криза 2008 року стала ще одним важливим поворотним пунктом в економічній теорії і політиці, кинувши виклик панівній неоліберальній парадигмі та відродивши інтерес до кейнсіанських підходів. Криза, що характеризувалася крахом найбільших фінансових установ і глобальним кредитним дефіцитом, висвітлила небезпеки дерегульованих фінансових ринків і необхідність посилення державного нагляду. У відповідь на це уряди по всьому світу запровадили масштабні пакети фіскальних стимулів, спрямовані на підвищення попиту, стабілізацію фінансових ринків і запобігання глибшому економічному спаду. Центральні банки відіграли вирішальну роль, впроваджуючи нетрадиційну монетарну політику, таку як кількісне пом'якшення, що передбачала масштабну купівлю державних цінних паперів для збільшення грошової маси та зниження відсоткових ставок. Економічні потрясіння після 2008 року призвели до переоцінки ролі фінансового регулювання, і такі заходи, як Закон Додда-Френка у США, були спрямовані на посилення нагляду та зниження системних ризиків [9].

Криза також спричинила дебати про нерівність доходів і систему соціального захисту, оскільки відновлення було нерівномірним і значною мірою принесло користь найбагатшим верствам населення.

Під час пандемії COVID-19 світова економіка зіткнулася з безпрецедентним викликом, поєднуючи кризу в сфері охорони здоров'я з глибокою економічною рецесією. Уряди та центральні банки відреагували на це масивною фіскальною та монетарною підтримкою, включаючи пряму фінансову допомогу фізичним і юридичним особам, значні запозичення та подальше зниження відсоткових ставок. Реакція на пандемію призвела до подальшого розмивання меж між фіскальною та монетарною політикою, коли центральні банки безпосередньо підтримували державні запозичення через купівлю облігацій [11]. Періоди після 2008 року та COVID-19 підкреслили важливість державного втручання в антикризове управління та привернули увагу до дискусій про найкращі підходи до економічної політики у світі, що швидко змінюється.

Окремо пандемічна криза призвела до відродження кейнсіанських ідей, з коригуванням їхніх постулатів на можливість виникнення високого рівня державного боргу та потенційної довгострокової економічної нестабільності. Ефективність кількісного пом'якшення та інших нетрадиційних монетарних політик, прийнятих після 2008 року, досі є предметом дискусій, а також занепокоєння щодо потенційних «бульбашок» активів і довгострокового впливу на заощадження та інвестиції.

Не менш глобальні економічні наслідки має й економічна криза, що виникла внаслідок збройного нападу росії на Україну у 2022 році. В першу чергу вона

стосується енергетичних ринків, продовольчої безпеки та міжнародної торгівлі. Війна порушила глобальні ланцюги постачання, особливо таких товарів, як пшениця і природний газ, основними постачальниками яких є росія і Україна, що призвело до зростання цін і занепокоєння щодо їх дефіциту. Центральні банки та уряди в усьому світі зіткнулися з проблемою балансування між інфляційним тиском, частково спричиненим збройною агресією, та необхідністю підтримувати економічне зростання в умовах і без того крихкого відновлення після COVID-19. У відповідь на збройну агресію та потенційну небезпеку для світової економіки багато західних країн запровадили широкі економічні санкції проти росії, спрямовані на її фінансовий, енергетичний і технологічний сектори, тим самим чинячи тиск на російську економіку. [10].

Також дана криза прискорила дії європейських урядів, спрямовані на зменшення залежності від російських енергоносіїв, що призвело до збільшення інвестицій у відновлювану енергетику й альтернативні джерела постачання газу. Значної волатильності через конфлікт зазнали фінансові ринки, оскільки інвестори реагували на підвищені геополітичні ризики та невизначеність щодо глобальних економічних наслідків. Відтак сучасна криза військової агресії росії щодо України підкреслила взаємопов'язаність світової економіки та широкі економічні наслідки геополітичних конфліктів, підкреслюючи необхідність пошуку адекватних і дієвих рішень у площині координації міжнародних дій з метою подолання негативних економічних наслідків.

Висновки. Еволюція економічних теорій підкреслює необхідність адаптації політики держав до мінливих економічних умов. Жорстка прихильність до однієї наукової школи може бути шкідливою в динамічному економічному середовищі. Зростання нерівності у доходах та доволі часто неочікувані та непрогнозовані економічні наслідки вимагають політики, яка б не лише стимулювала зростання, але й забезпечувала справедливий розподіл багатства. Історичні економічні кризи підкреслюють важливість готовності до них. А відтак уряди країн повинні закладати економічну стійкість і гнучкість у свою політику, аби не допустити виникнення кризових явищ.

Таким чином, історичні уроки підкреслюють вирішальну роль державного втручання під час економічних криз, ставлячи під сумнів уявлення про необмежену ринкову ефективність. А розбудова економічної стійкості до потенційних шоків через диверсифікацію, надійне фінансове регулювання та підтримання здорових державних фінансів має вирішальне значення. Глобальні ж економічні виклики вимагають злагодженої міжнародної співпраці та координації, особливо у сфері фінансового регулювання, торговельної політики й екологічної стійкості.

Література:

1. Eichengreen B. *Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression, 1919–1939*, 1992. 480 p.
2. Bernanke B. *The New Tools of Monetary Policy. American Economic Review*. 2020. № 110 (4). P. 943–83.

3. Reinhart C., Rogoff K. *This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton University Press. 2009. DOI:10.2307/j.ctvc4gqgx.
4. Milton F. *Capitalism and freedom* The University of Chicago Press Chicago and London, 1962. 202 p.
5. Keynes J. M. *The General Theory of Employment, Interest, and Money* By John Maynard Keynes, 1936. 472 p.
6. Stiglitz J. *Globalization and its Discontents*. Penguin, 1972. 282 p.
7. Officer L. H. *Terms of Trade*. 2022. DOI: 10.1007/978-3-030-95925-8_9.
8. MacKenzie D. W. Review of *Globalization and Its Discontents*, by J. E. Stiglitz. *Public Choice*. 2004. № 120(1/2). P. 239.
9. Nouriel R. *Crisis Economics: A Crash Course in the Future of Finance*, 2011. 368 p.
10. Борщевський В. В., Василиця О. Б., Матвєєв Є. Е. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Держава та регіони*. 2022. № 2(76). С. 30–35.
11. Маковоз О. В. Антикризове регулювання як ефективний вплив держави на розвиток економіки. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. Вип. 45. С. 21–25.
12. Маковоз О. В., Передерій Т. С. Блокчейн як запорука валютної безпеки. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 1(12). С. 359–363.
13. Мельник А. О. Закономірності та чинники трансформацій світових економічних криз : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02. Київ, 2015. 474 с.
14. Мельник А. О. Світові економічні кризи в економіці України та їх наслідки. *Вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського «Глобальні та національні проблеми економіки»*. 2014. № 2. С. 108–113.
15. Огінок С. В., Буряк Ю. О. Вплив світових економічних криз на добробут України. *Економічний простір*. 2023. № 185. С. 11–16.
16. Орловська О. В. Світові економічні кризи: причини виникнення, наслідки та шляхи подолання. *Науковий збірник НЛТУ України*. Серія «Економіка, планування та управління в галузях». 2015. № 25 (2). С. 197–202.

References:

1. Eichengreen, B. (1992). *Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression, 1919–1939*. 480 p.
2. Bernanke, B. (2020). *The New Tools of Monetary Policy*. *American Economic Review*, 2020, no. 110 (4), pp. 943–83.
3. Reinhart, C., Rogoff, K. (2009). *This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton University Press. DOI:10.2307/j.ctvc4gqgx.
4. Milton, F. (1962). *Capitalism and freedom* The University of Chicago Press Chicago and London, 1962. 202 p.
5. Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money* By John Maynard Keynes, 1936. 472 p.
6. Stiglitz, J. (2017). *Globalization and its Discontents*. Penguin, 2017. 282 p.
7. Officer, L. H. (2022). *Terms of Trade*. DOI: 10.1007/978-3-030-95925-8_9.

8. MacKenzie, D. (2004). Review of Globalization and Its Discontents, by J. E. Stiglitz. *Public Choice*, 2004, no. 120(1/2), pp. 239.
9. Nouriel, R. (2011). Crisis Economics: A Crash Course in the Future of Finance, 2011. 368 p.
10. Borshchevskiy, V., Vasylytsia, O., Matvieiev, Ye. (2022). Public administration under martial law: institutional transformations, strategic planning and development mechanisms. *State and regions*, 2022, no. 2(76), pp. 30–35. (in Ukrainian).
11. Makovoz, O. (2014). Anti-crisis regulation as an effective influence of the state on economic development. *Bulletin of Transport and Industry Economics*, 2014, no. 45, pp. 21–25. (in Ukrainian).
12. Makovoz, O., Perederii, T. (2018). Blockchain as a guarantee of currency security. *Eastern Europe: Economy, Business and Governance*, 2018, no. 1(12), pp. 359–363. (in Ukrainian).
13. Melnyk, A. (2015). Patterns and factors of transformations of world economic crises: PhD in Economics: 08.00.02. Kyiv. 474 p. (in Ukrainian).
14. Melnyk, A. (2014). Global economic crises in the Ukrainian economy and their consequences. *Bulletin of Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynskyi «Global and National Problems of Economy»*, 2014, no. 2, pp. 108–113. (in Ukrainian).
15. Ohinok, S., Buriak, Yu. (2023). The impact of global economic crises on Ukraine's welfare. *Economic space*, 2023, no. 185, pp. 11–16. (in Ukrainian).
16. Orlovska, O. (2015). World economic crises: causes, consequences and ways to overcome. *Scientific collection of NLTU of Ukraine. Series «Economics, Planning and Management in Branches»*, 2015, no. 25 (2). pp. 197–202.

Annotation

Osipova A. A., Nepochatenko Z. V.

Evolution of scientific views on anti-crisis state regulation of the economy

The article examines the evolution of scientific views on state anti-crisis regulation of the economy, tracing the path from classical and neoclassical theories to the modern era. The article provides a comprehensive overview of how economic thought has responded to major crises, including the Great Depression, the stagflation of the 1970 s, the financial crisis of 2008, the COVID-19 pandemic, and Russia's armed aggression against Ukraine. Using a combination of dialectical, analytical and inductive methods, the article compares and contrasts different economic models, assessing their relevance and effectiveness in different historical contexts. The article highlights the transition from laissez-faire to more interventionist policies, exploring the interaction of political, cultural and ideological factors in shaping economic theories.

The study covers various economic crises, emphasising the need to develop effective policies based on historical economic development and to prepare for future economic challenges. It critically analyses the key theoretical developments and policy responses to various economic crises, examining in detail the changes in economic thought on government intervention in crisis management and the criticisms faced by different schools of thought.

Thus, the study of the development of scientific views on crisis management in the economy is important for the creation of effective policies. It helps to understand the

historical development of the economy and prepare for future economic challenges by developing effective strategies to overcome economic recessions, adapt to the changing global and technological context, and ensure sustainable and inclusive economic growth. Economic challenges require a joint and coordinated international approach, especially in key areas such as financial regulation, trade policy and environmental sustainability. Such cooperation is essential to effectively address complex global issues.

Key words: *economic crisis, government regulation, Keynesian economics, monetarism, supply-side economics, global financial crisis, COVID-19, evolution of economic policy.*

УДК: 65.011.2-044.922

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-103-2-82-96

СУТНІСНА ТРАНСФОРМАЦІЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

О. В. ПОНОМАРЕНКО, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

Стаття присвячена дослідженню сучасних реалій трансформації бізнес-процесів в умовах цифрової економіки. Встановлено актуальність та необхідність адаптації бізнесу до неймовірно швидкого розвитку технологій, збільшення обсягу даних, доступних для аналізу, і зміни споживчих переваг, які є основними завданнями для розвитку бізнес-індустрій в цілому. Визначено суть цифрової економіки та базові технологічні тренди, які мають фундаментальний вплив на її формування. Доведено, що цифрова економіка запроваджує нові правила ведення бізнесу та економічних процесів, що ставить амбітні вимоги до всіх економічних суб'єктів, включаючи страхові компанії та страховий ринок загалом. З метою дослідження особливостей розвитку цифрових технологій у страхуванні, здійснено аналіз основних показників ринку автотранспортного страхування, виділено основні тенденції та проблемні аспекти у сфері автотранспортного страхування в Україні. При цьому цифрове страхування визначається як спосіб задоволення традиційної або специфічної потреби у страховому захисті за допомогою цифрових технологій

Ключові слова: *трансформація, цифрова економіка, діджиталізація, цифрові технології, цифровізація бізнесу, інноваційний розвиток, страхування, автострахування.*

Постановка проблеми. Цифрова революція, що розпочалася в останні десятиліття, змушує трансформувати сам спосіб життя, комунікацію та ведення бізнесу. Постійний розвиток цифрової економіки не лише ставить нові виклики перед суспільством, а й змушує переосмислювати та реформувати всі бізнес-процеси та стратегії. Значна трансформація бізнесу стала неминучістю, яку не

можна ігнорувати.

Виклики адаптації до неймовірно швидкого розвитку технологій, збільшення обсягу даних, доступних для аналізу, і зміни споживчих переваг є основними завданнями для розвитку бізнес-індустрій. Епоха цифрової трансформації супроводжується не тільки безпрецедентними можливостями, а й серйозними викликами. У зв'язку з цим для забезпечення конкурентоспроможності, зростання і стійкості компаній у цифровому світі стає необхідною фундаментальна трансформація бізнесу. Ця трансформація є комплексною, та полягає не тільки у впровадженні нових технологій, а й у переосмисленні стратегій, культурних цінностей і підходів до роботи.

В епоху цифрової трансформації важливо розуміти, як вона відбувається і які наслідки матиме для різних секторів економіки та суспільства. У цьому контексті відкриваються безмежні можливості для досліджень та аналізу. Вивчення особливостей трансформації бізнесу в умовах цифрової економіки важливе для адаптації як цілих секторів економіки, так і окремих компаній до змін, використання нових можливостей та мінімізації ризиків, так як це є запорукою успішного розвитку сучасної економіки та суспільства загалом.

Аналіз останніх досліджень. Розгляду проблем цифрової трансформації, цифрових технологій, цифрової культури присвячена значна кількість наукових праць як зарубіжних Tapscott D. [1], Thomas L. Mesenbourg. [2], Kagermann H. [6], L. Cox, D. Watkins J., Hemerling J., Reis M., так і вітчизняних авторів Кириченко М. О. [4], Логвінова В. [7], Гаврілової Л., Воронової Н., Обушної М., Федулової Л. та ін., а також наукових оглядів компаній (Accenture, Couchbase, Deloitte, Gartner), міжнародних організацій (ООН, ЄС), експертів Українського інституту майбутнього, Національного інституту стратегічних досліджень. Впровадженням та моніторингом активно займається Міністерство цифрової трансформації України.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою проведеного дослідження був аналітичний метод, який є основою для вивчення українських та зарубіжних джерел із використанням системного аналізу праці вітчизняних і зарубіжних науковців, провідних вчених та практиків. В процесі дослідження використовувались загальнотеоретичні методи узагальнення, які застосовується для формулювання висновків; структурний аналіз та класифікація.

Метою дослідження є вивчення елементів трансформації бізнесу в цифровій економіці, визначення конкретних технологій, які впливають на економічні перетворення, та дослідження основних факторів, що впливають на їхнє успішне впровадження. Також дослідити особливості та загальний напрям розвитку впливу діджиталізації в автострахованні, найбільш популярному секторі страхового бізнесу, а також структурувати стратегії, які допоможуть гравцям ринку успішно працювати в нових умовах.

Результати досліджень. Цифрова економіка, по суті, являє собою економіку, засновану на цифрових технологіях, електронній комерції та Інтернеті. Вона значною мірою залежить від використання цифрових інструментів і даних для створення, розподілу та споживання товарів і послуг і,

таким чином, вносить істотні зміни в характер економічної діяльності. Ще в середині 1990-х років Канадський фінансовий експерт Дон Тапскотт написав книгу «Цифрова економіка», в якій попереджав про те, як Інтернет і оцифрована інформація можуть змінити бізнес в майбутньому. Він визначав «цифрову економіку» як використання інформаційних технологій для створення або адаптації, продажу або споживання товарів і послуг. В цифрові інновації включав цифрову банківську справу, електронну комерцію та віртуальну освіту [1]. Час довів, що автор мав рацію: сьогодні технології змінили не тільки те, як компанії ведуть бізнес, а й особисті фінанси.

Суть цифрової економіки можна визначити як сучасну економічну парадигму, що ґрунтується на цифрових технологіях, даних і зв'язку, яка докорінно змінює виробництво, розподіл і споживання товарів і послуг. Ця трансформація ґрунтується на інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій (ІСТ) в усі аспекти економічної діяльності. Новітні технології, так як інтернетизація, комп'ютеризація, цифровізація, за яких на перший план виступають швидкість, зручність і можливість віддаленого доступу, дали поштовх соціальній трансформації суспільства, справили значний вплив на споживачів і постачальників послуг та спричинили кардинальні зміни в соціальній сфері та економіці.

Американський економіст і статист Томас Месенбур у своїй роботі 2001 року, виділяє три особливості, які відрізняють цифрову економіку від традиційної: інфраструктура, електронний бізнес та електронна комерція. Під інфраструктурою він розуміє самі інституції, які мають програмне забезпечення, обладнання та інші технологічні та людські ресурси. Електронний бізнес – це онлайн-інструменти та цифрові платформи, які допомагають здійснювати бізнес-процеси. А електронна комерція означає продаж товарів і послуг в мережі Інтернет [2]. Цифрова економіка та її вплив на трансформаційні процеси в бізнесі формувались та розвивались стрімко під впливом технологічних трендів, які передбачають усвідомлення того, як конкретні технології впливають на економічну трансформацію, а також розуміння ширших наслідків для бізнесу, урядів та суспільства (рис. 1).

Сучасне суспільство поринуло в нову промислову революцію і технологічні інновації (машинне навчання – AI, Blockchain, Crypto, інтернет речей – IoT). Дедалі очевиднішими стають трансформаційні процеси в суспільстві, його пристосування до нової цифрової реальності. Нові покоління людей народжуються і виховуються в умовах технологічного прогресу, високого рівня розвитку електронної промисловості та зростаючої швидкості отримання інформації (покоління Z і покоління A) [3], з'являються більш гнучкі види партнерських відносин (колаборація, партнерська співпраця), формується інноваційна корпоративна культура (високий рівень сприйняття, ініціації та реалізації інновацій) [4].

Використання переведених в електронний формат або оцифрованих матеріалів і матеріалів цифрового походження (великі дані, цифрова валюта, криптовалюта) формує нові концепції економічної теорії, наділяючи їх притаманними цифровим гуманітарним наукам характеристиками та дає змогу використовувати в економічних дослідженнях цифрові інструменти.

Рис. 1. Технологічні тренди у формуванні цифрової економіки

Примітка: розроблено автором.

Питаннями розвитку світової цифрової економіки переймаються і на міжнародному рівні. У країнах Європейського союзу розроблено стратегію "Європа 2020", серед основних завдань якої позначено створення єдиного цифрового ринку, цифрова модернізація ринків праці, зниження рівня соціальної ізоляції [5]. Німецький проєкт "Industrie 4.0", що входить до стратегії "Європа 2020", який було презентовано на виставці в Ганновері ще 2011 року, спрямований на реалізацію концепції розумного виробництва (Smart Manufacturing) на базі глобальної промислової мережі інтернету речей і послуг (Internet of Things and Services) [6]. Така система дає можливість підвищити якість, гнучкість і надійність усієї роботи будь-якого підприємства. У Великій Британії представлено Цифрову Стратегію розвитку (Digital Strategy). У документі окреслено основні напрямки розвитку світової цифрової економіки. Серед них побудова цифрової інфраструктури, розвиток цифрового бізнесу, створення центрів з навчання цифровим технологіям, забезпечення безпеки цифрової взаємодії та доступності мережі Інтернет [7].

У США організовано Консорціум промислового інтернету (Industrial Internet Consortium, ІІС), що включає групу компаній (AT&T, Cisco, GE, IBM і Inte), призначений для усунення бар'єрів між різними технологіями з метою забезпечення максимального доступу до великих даних і удосконалення інтеграції фізичного та цифрового середовища [8].

В Україні галузі цифрової трансформації економіки зусиллями

українського уряду у 2023 році розробляються та впроваджуються проекти для залучення додаткових фінансових ресурсів для зміцнення стабільності цифрової економіки в умовах війни та розвитку технологічного прогресу у відновленні національної економіки та поглибленні міжнародного співробітництва. Такі проекти справджуються у різних сферах діяльності: поглиблення інтеграції цифрових ринків, посилення міжнародної співпраці, розширення фінансування цифрових технологій та цифрової інклюзії, поліпшення е-урядування, розширення цифрових послуг, сприяння антикорупційній діяльності та безпеки (табл. 1). Як правило, цифрові технології позитивно впливають на бізнес та економіку в цілому: це оптимізація виробничих процесів, упорядкування інформаційних потоків, систематизація та аналітика даних, в результаті чого відбувається можливість проводити перспективне моделювання та створювати нові види продукції та сервісів.

Серед основних ознак трансформації бізнесу в умовах цифровізації можна виділити такі найбільш значущі аспекти:

- поява та популяризація нових бізнес-моделей, а саме, утворення цифрових платформ (сайти, маркетплейси); поява цифрових екосистем (технічні, соціальні, фінансові);

- суспільна трансформація: масове використання мобільних додатків з метою управління персональними фінансами (електронні гаманці, банківські додатки); зміна споживчої поведінки (спосіб життя, споживчі переваги, споживчі очікування);

- цифровізація економічних сфер: цифровізація промисловості, автоматизація господарських процесів, розвиток електронної комерції; створення в різних економічних сферах цифрових екосистем; забезпечення зручного мережевого доступу до значущих даних і бізнес-послуг;

- цифрове регулювання: створення електронного уряду; утворення електронних платформ органів управління, структур державного регулювання і контролю, використання електронних каналів наглядовими органами, розроблення нормативно-правового регулювання, забезпечення кібербезпеки; впровадження цифрових сервісів у податкове адміністрування;

- цифровізація науки та освіти: поява нових методів збирання інформації (інтернет-опитування, аналіз соціальних мереж, smart технології, нейромережі, штучний інтелект); поява нових інструментів аналізу; дистанційні освітні платформи, розширення принципів методології.

Усі вищезазначені аспекти наділяють економічні явища властивими їм рисами, формуючи нові напрями наукових пошуків у галузі економіки. Економіка та бізнес – це безмежна платформою для апробації технічних новинок. Інтенсивність наукових пошуків в умовах нової реальності оцінено в процесі аналізу швидкості розширення понятійного апарату економічної науки. За останнє десятиліття з'явилися такі поняття як інновація, інноваційний ризик, стартап, цифровізація, цифрова економіка. Виявлено, що рух наукової думки в бік розвитку економічної теорії доповнюється пропозицією нових фінансово-економічних моделей і фінансових технологій (fintech) [13].

Табл. 1. Проєкти, що сприяють експансії цифрових технологій в економіку України

Проєкт	Сфера діяльності	Перспективи
«Механізм сполучення Європи» (Connecting Europe Facility, CEF)	Поглиблення інтеграції цифрових ринків, посилення міжнародної співпраці	Співпраця вітчизняних компаній з європейськими щодо стійкості магістрального підключення для цифрових глобальних шлюзів, що є важливою перевагою України над ворогом та ключовою умовою для відкриття в Україні офісів міжнародних технологічних гігантів.
Пілотний проєкт з модернізації інтернет-мереж, започаткований у прифронтових містах України	Поглиблення інтеграції цифрових ринків, посилення міжнародної співпраці	Забезпечення понад 1 млн українців швидкісним інтернетом та перехід на енергонезалежні інтернет-мережі
Співпраця підприємців різних країн (UK-Ukraine TechBridge)	Поглиблення інтеграції цифрових ринків, посилення міжнародної співпраці	Можливість українським стартаперам демонструвати стійкість і доводити конкурентоспроможність та інноваційність на глобальному рівні
Проєкт Е-резидентство	Поглиблення інтеграції цифрових ринків, посилення міжнародної співпраці	Е-резиденти отримають доступ до інформаційно-консультаційних сервісів, спрощеної процедури надання адміністративних послуг та укладення цивільно-правових угод.
Конкурс проєктів цифрових інструментів civic tech «Act to Support»	Розширення фінансування цифрових трансформацій	Підтримка внутрішньо переміщених осіб та громад
Глобальна ініціатива «She's Next Empowered by Visa»	Розширення фінансування цифрових трансформацій	Розширення бізнесу для жінок-підприємниць для реалізації бізнес-концепцій
Програма «Country Digital Acceleration»	Розширення цифрової інклюзії	Впровадження інноваційної стратегії України, створення українського каталогу фінтех-компаній для промоції української фінтех-екосистеми на внутрішньому та міжнародному ринках
Проєкт Угоди про взаємне визнання довірчих послуг між ЄС і третіми країнами (Mutual Recognition Agreement, MRA)	Поліпшення е-урядування, розширення цифрових послуг, сприяння антикорупційній діяльності та безпеки	Взаємне визнання українських електронних підписів у ЄС, а також подальші дії щодо стійкості розгортання в Україні eIDAS Node для взаємного визнання засобів електронної ідентифікації між Україною та ЄС
Проєкт міжвідомчої робочої групи з антикорупційних цифрових інструментів	Поліпшення е-урядування, розширення цифрових послуг, сприяння антикорупційній діяльності та безпеки	Удосконалення функціонування Єдиного реєстру об'єктів державної власності, уведення в експлуатацію єдиного електронного містобудівного кадастру, створення інформаційно-комунікаційної системи «Єдина інформаційна система обліку Національної програми інформатизації»

Примітка: розроблено автором на основі джерел [8-12].

Суть бізнес-трансформації полягає у фундаментальному і глибокому переосмисленні самої організації процесу, яке зумовлене поєднанням зовнішніх і внутрішніх факторів, що призводить до значних прогресивних, а часто і деструктивних змін у різних аспектах бізнесу, включаючи, але не обмежуючись стратегією, процесами, технологіями, культурою та клієнтським досвідом. Мета полягає в тому, щоб адаптуватися до мінливої динаміки ринку, використовувати нові можливості, підвищувати конкурентоспроможність і забезпечувати стійку цінність для зацікавлених сторін, вирішуючи при цьому проблеми і невизначеності, притаманні сучасному бізнес-середовищу, що швидко розвивається.

В сучасному бізнес-ландшафті вже існує немало прикладів успішних трансформацій бізнесу, які впровадили цифрові стратегії для трансформації своїх бізнес-моделей та досягнення конкурентних переваг. Наприклад, світовий гігант електронної комерції Amazon. Компанія успішно використала цифрові технології, щоб переосмислити та трансформувати роздрібну торгівлю. Вона стала піонером онлайн-покупок, запровадила замовлення в один клік і розробила надійну систему рекомендацій. Її програма членства Prime, яка поєднує швидку доставку, потокове відео та ексклюзивний контент, сприяла підвищенню лояльності клієнтів і збільшенню продажів. Amazon Web Services (AWS) – провідний сервіс хмарних обчислень, що надає компаніям масштабовану та економічно ефективну інфраструктуру. Український бізнес також невпинно розвивається на цьому шляху. Наприклад, одна з найбільших платформ електронної комерції в Україні Rozetka. Компанія послідовно застосовує ефективні цифрові стратегії, включаючи зручний веб-сайт, мобільний додаток і комплексний підхід до цифрового маркетингу. Компанія інвестувала значні кошти в покращення клієнтського досвіду та пропонування різноманітних цифрових послуг.

В умовах цифровізації зазнає змін діяльність фінансових інститутів. Цифрова економіка імплементує нові правила господарських, економічних процесів, висуває амбітні вимоги по відношенню до всіх економічних суб'єктів, у тому числі й до страхових організацій. Оскільки страховий ринок дуже чутливий до змін у стані власних сегментів, для дослідження особливостей розвитку цифрових технологій у страхуванні пропонується розглянути автостраховання. Розвиток цифрових технологій та можливість їх застосування при здійсненні автостраховання мають високу актуальність з огляду на особливу соціальну роль автостраховання та наявності в його складі наймасовішого виду обов'язкового страхування ОСЦПВ та полісів Зелена карта і добровільного КАСКО. Найпоширенішим з цих полісів є страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ), а також часткове та повне КАСКО. Ці страхові послуги дозволяють страхувальникам відшкодувати збитки, завдані внаслідок страхових випадків. За статистикою, найпоширенішими страховими випадками в Україні є дорожньо-транспортні пригоди. В Україні з кожним роком існує тенденція до

збільшення кількості транспортних засобів, а відповідно до збільшення кількості ДТП. Через значну кількість дорожньо-транспортних пригод страхування автотранспорту та страхування цивільної відповідальності є важливими елементами ринків автострахування та страхування цивільної відповідальності. Відповідальність є важливим елементом страхового ринку для захисту матеріальних цінностей громадян [14].

Внутрішньогалузевий аналіз, проведений шляхом зіставлення обсягів страхових премій та виплат при продажу договорів ОСЦПВ, КАСКО та полісів Зелена карта демонструє позитивні тенденції розвитку, до яких можна віднести підвищення концентрації автострахування, що впливає на створення конкурентного середовища для страхових компаній, зростання страхових виплат та страхових премій. Рівень валових страхових виплат та премій зі страхування наземного транспорту (КАСКО) демонструє відносну стабільність протягом п'яти останніх років (рис. 2)

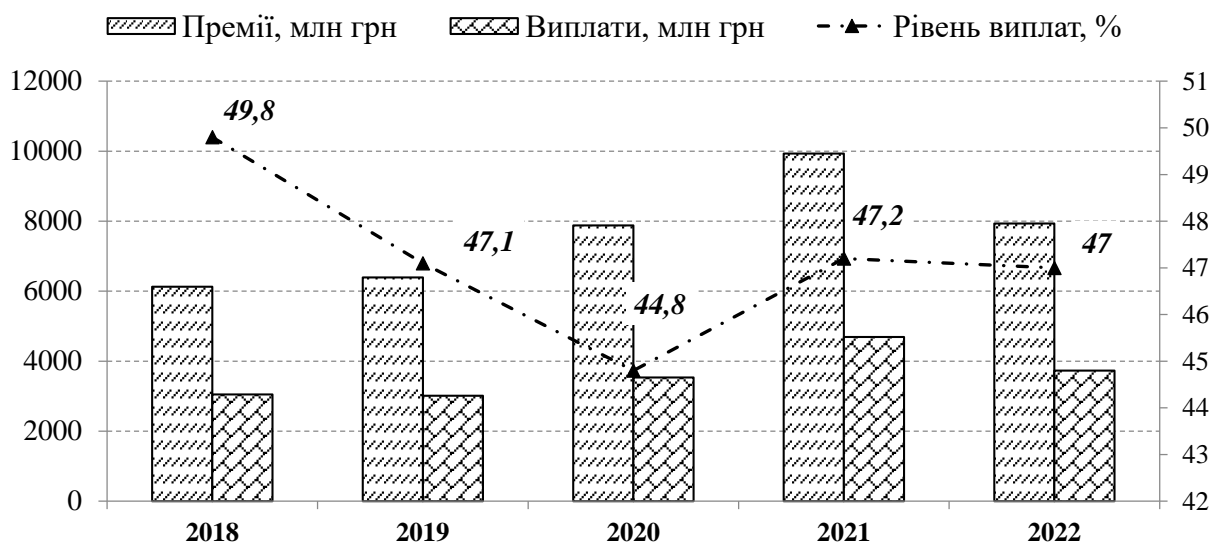

Рис. 2. Зібрані страхові премії та здійснені страхові виплати в розрізі КАСКО страхування в 2018-2022 рр.

Примітка: розроблено автором на основі джерел [16-17].

Страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (за міжнародними договорами) «Зелена карта» демонструє певну стабільність протягом чотирьох років. Обсяг премій «Зеленої картки» у 2022 році збільшився удвічі порівняно з попереднім роком, а виплати впали майже на третину (рис. 3).

Діяльність українського ринку ОСЦПВ демонструє також тенденції розвитку та росту показників. Якщо в 2018 році було продано 7.7 млн полісів, то вже у 2020 їх було у сумі 9.1 млн. полісів. Рівень виплат, в свою чергу, зменшився з 46,5 % до 39,7 % (рис. 4).

Весь 2020 рік пройшов під впливом глобальної пандемії. Невизначеність та карантинні заходи загрожували падінню ринку, однак цього не сталось. 27 березня 2019 року були внесені зміни до Правил дорожнього руху України, згідно з якими електронні поліси ОСЦПВ стали рівноцінними паперовим.

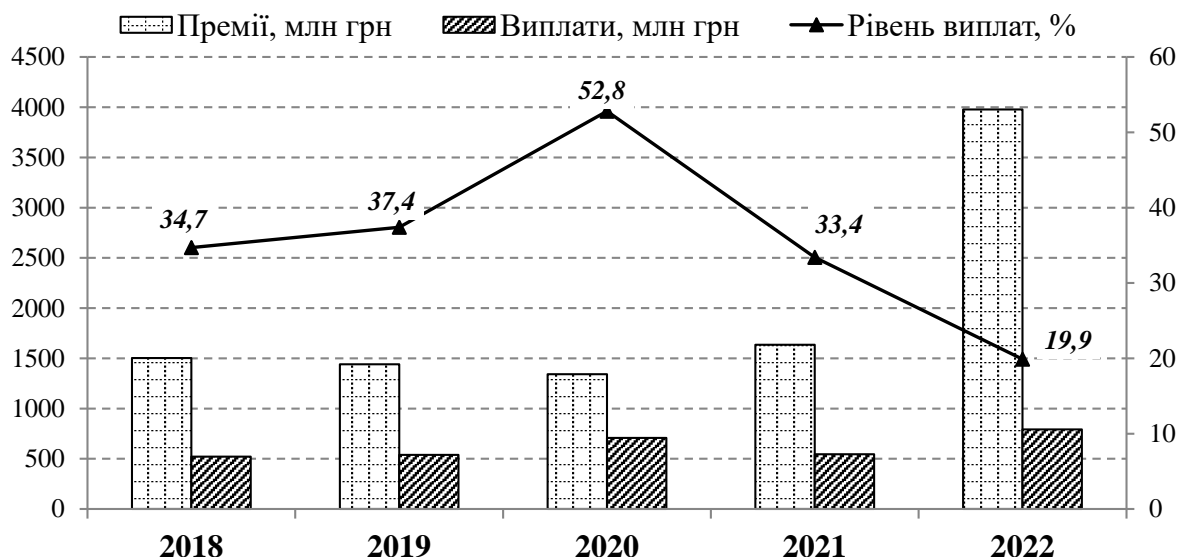

Рис. 3. Зібрані страхові премії та здійснені страхові виплати в розрізі Зеленої карти в 2018-2022 рр.

Примітка: розроблено автором на основі джерел [16-17].

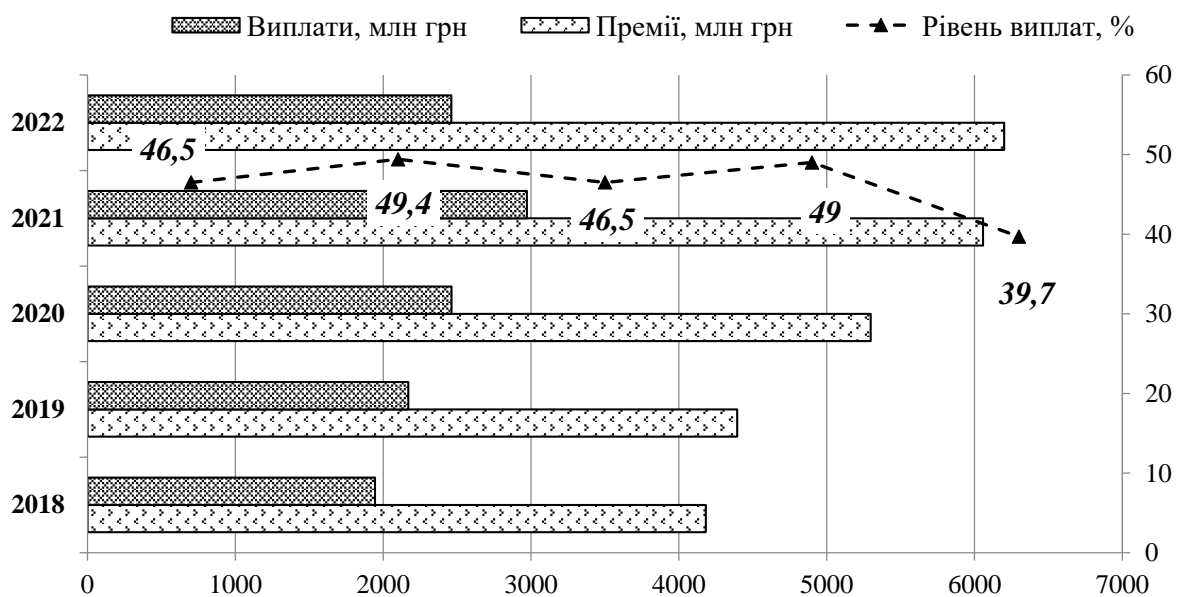

Рис. 4. Зібрані страхові премії та здійснені страхові виплати в розрізі ОСЦПВ в 2018-2022 рр.

Примітка: розроблено автором на основі джерел [16-17].

Більше того, електронні поліси ОСЦПВ мають багато переваг над традиційними паперовими. Так, на кінець 2019 року понад 10% полісів автоцивілки в Україні були електронними. Таким чином, ринок ОСЦПВ не тільки вистояв, але й працював безперебійно.

Страховики швидко налагодити ефективну дистанційну роботу зі страхувальниками, зокрема шляхом додаткового стимулювання співробітників та агентів до переходу на електронні поліси [15]. Використання месенджерів полегшило споживачам оформлення страхових полісів онлайн.

Отже, 2021 і 2020 роки стали вкрай успішними для галузі автостраховання як обов'язкового так і добровільного. Було зафіксовано зростання кількості договорів, розміру виплат, а також продажів електронних полісів ОСЦПВ. Останнє свідчить про те, що страхівка онлайн з кожним роком стає дедалі популярнішою і приваблює своїми перевагами величезну кількість водіїв. В лютому 2018 року в Україні почали складати електронні договори страхування. Страхівка онлайн з кожним роком стає все більш популярною. Так, у 2020 близько 40 % від загальної кількості договорів припадало саме на електронні поліси (3.1 млн. штук). Для порівняння – частка е-ОЦЦПВ у 2019 становила 13 %, а у 2018 всього близько 2 % (рис. 5).

Рис. 5. Укладені угоди за ОСЦПВ в розрізі стандартних та електронних полісів за 2018-2022 рр.

Примітка: розроблено автором на основі джерел [16-17].

Згідно цих даних, продаж електронних полісів має тенденцію до суттєвого збільшення з кожним роком, практично всі показники в цій галузі збільшились, що підтверджує наступне: вже сьогодні страховий бізнес, в розрізі автостраховання, невпинно цифровізується, придбання полісів ОСЦПВ сприймається споживачами як простий та зручний засіб страхування своєї відповідальності при користуванні транспортними засобами.

Наразі ринок автостраховання повільно відновлюється до довоєнного рівня. Ринок продажу автомобілів поступово відновлюється також. Кількість компаній, що пропонують КАСКО, не зменшилася, з включенням до програм страхування опцій покриття воєнних ризиків та кроками до покращення сервісу з точки зору якості врегулювання та наявності додаткових опцій. Говорячи про покриття воєнних ризиків, у червні 2022 року вперше було додано тримісячний ліміт воєнних ризиків до автостраховання, безкоштовно.

Наразі вже кілька страхових компаній, пропонують покриття на повну страхову суму. Також страхові компанії, враховуючи запити клієнтів, створюють нові продукти. Традиційно, робота страхової компанії закінчувалася

сплатою страхового відшкодування. Наразі, їхні послуги цим не обмежуються, пропонуючи послуги сервіс-менеджера, які є професійними аварійними комісарами та мають великий досвід у питаннях ремонту авто, комунікації з працівниками СТО і т.д [16]. Підсумовуючи, можна стверджувати, що вітчизняний бізнес аналізує тенденції та запити і трансформується відповідно до споживчих запитів та попиту.

Новий етап розвитку суспільства та економіки надає страховикам можливість зробити автостраховання стабільним, дозволяє страховій бізнес-спільноті відкривати нові горизонти ведення страхової справи. Цифрові технології здатні прискорити реалізацію основних напрямків розвитку страхової діяльності в Україні, серед яких: стимулювання розвитку добровільного страхування, розширення сфери діяльності суб'єктів страхової справи, розвиток інфраструктури страхового ринку, захист прав споживачів страхових продуктів, підвищення страхової культури, популяризація страхування, посилення ролі страхового ринку на міжнародному рівні.

В результаті інтерпретації загальних економічних концепцій трансформації бізнесу на прикладі автостраховання виявлено загальні напрями цифрового впливу:

- трансформація споживчої поведінки та попиту на автостраховання;
- трансформація організаційного механізму взаємодії суб'єктів на ринку автостраховання;
- розвиток цифрового страхування автотранспорту;
- просування інновацій та розвиток фінансових технологій для здійснення автостраховання;
- індивідуалізація тарифів в автострахованні;
- розробка та популяризація електронних страхових майданчиків і маркетплейсів;
- пошук та аналіз передумов для організації страхових екосистем.

Вплив цифрових технологій не обмежується тільки автострахованням, поширюється на всі його сегменти. Для розвитку ефективного бізнесу в умовах цифрової економіки сучасному страховому ринку необхідно застосування цілої низки фінансових, інформаційних та цифрових технологій. Усі сфери впливу цифрових технологій на страхування характеризуються можливостями нових технологій. Вони об'єднуються загальним поняттям "страхові технології" (InsurTech) [15]. Водночас цифрове страхування може бути визначено як специфічне традиційне або (внаслідок діджиталізації) визначається як спосіб здійснення страхування за допомогою цифрових технологій.

Грунтуючись на особливостях трансформаційних процесів в автострахованні при інтеграції цифрових технологій, пропонується доповнити термінологію поняттям цифрового автостраховання та визначити його як сегмент страхового ринку, що задовольняє потребу в обов'язкових і добровільних видах страхування транспортних засобів (включаючи інноваційні моделі) за допомогою застосування цифрових технологій з метою формування індивідуальних тарифів і використання зручних для страхувальників каналів

зв'язку. Розвиток електронних технологій сприяє цифровізації страхової галузі, що з часом може призвести до зниження комісійних витрат і створення зручного страхового простору.

Висновки. Українські підприємства активно відстежують та впроваджують тенденції цифрової трансформації та розглядають їх як джерело можливостей, а не ризиків. Трансформація бізнесу в умовах цифрової економіки передбачає реалізацію масштабних інноваційних проєктів, структурування та систематизацію відповідних процесів в установах, їх складових та взаємозв'язків, своєчасну адаптацію управління бізнесом в умовах динамічного інформаційного середовища. Дослідження інноваційного потенціалу та трансформації вітчизняних підприємств демонструють динамічний розвиток та інкорпорацію у світові тренди з урахуванням сучасних реалій, залучення іноземних партнерів та специфіку імплементації цих трендів в українському просторі. Цифрова трансформація розуміється не як вимушений захід, викликаний нестабільністю факторів зовнішнього середовища, а як можливість з необмеженим потенціалом.

Література:

1. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. McGrawHill, 1994. 368 p.
2. Thomas L. Mesenbourg. Measuring the Digital Economy. U.S. Bureau of the Census, Suitland, MD, 2001.
3. Шашкевич О. О. Інтелектуальна цивілізація : монографія / за науковою ред. В. П. Бежа. К. : «МП Леся», 2015. 180 с.
4. Кириченко М. О. Формування ідеології інформаційного суспільства в умовах глобальної інформатизації: тенденції, парадигми, перспективи розвитку: монографія. Харків: Вид-во ПП «Технологічний Центр», 2017. 320 с.
5. Communication from the commission: Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC2020> (дата звернення 25.10.2023).
6. Kagermann H. Industrie 4.0: Mit dem Internet der Dinge auf dem Weg zur industriellen Revolution. Режим доступу: <https://www.ingenieur.de/technik/fachbereiche/produktion/industrie-40-mit-internet-dinge-weg-4-industriellen-revolution/> (дата звернення 25.10.2023).
7. Логвінов В. Драйвери цифрової трансформації органів публічної влади. *Науковий вісник: державне управління*. 2020. №4 (6). С. 198–220.
8. Industry IoT Consortium. Journal of Innovation. Режим доступу: <https://www.iiconsortium.org/journal-of-innovation/> (дата звернення: 25.05.2023).
9. Урядовий портал. Підтримка ВПО та громад: 10 організацій зможуть отримати кошти на реалізацію свого проєкту. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidtrymka-vpo-ta-hromad-10-orhanizatsii-zmozhut-otrymaty-koshty-na-realizatsiiu-svoho-proektu> (дата звернення 26.10.2023).
10. Національний інститут стратегічних досліджень. Цифрова трансформація економіки України в умовах війни (червень 2023). Режим доступу: <https://niss.gov.ua/en/node/4998> (дата звернення 26.10.2023).
11. Міністерство цифрової трансформації України. Сучасний та стійкий до обстрілів зв'язок: Мінцифра і Nokia працюватимуть над відновленням інтернет-

мереж у прифронтових містах. Режим доступу: <https://thedigital.gov.ua/news/suchasniy-ta-stiykiy-do-obstriliv-zvyazok-mintsifra-i-nokia-pratsyuvatimut-nad-vidnovlenniam-internet-merezh-u-prifrontovikh-mistakh> (дата звернення 26.10.2023).

12. Кабінет міністрів України. Постанова про утворення міжвідомчої робочої групи з питань здійснення заходів у сфері цифровізації, передбачених Державною антикорупційною програмою на 2023–2025 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2023 № 585. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 26.10.2023)

13. Краус К. М., Краус Н. М., Манжура О. В. Електронна комерція та інтернет-торгівля: навчально-методичний посібник. Київ: Аграр Медіа Груп. 2021. 454 с.

14. Прокопчук О. Т. Розвиток українського ринку страхових послуг в контексті забезпечення економічної безпеки країни. *Збірник праць Уманського національного університету садівництва*. 2019. Вип. 94. Ч. 2: Економічні науки. С. 69–85. DOI 10.31395/2415-8240-2019-94-2-69-85.

15. Прокопчук О. Т. Комунікації у страховому менеджменті. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2021. Вип. 99. Частина 2. С. 211–222. DOI 10.31395/2415-8240-2021-99-2-211-222.

16. Forinsurer. Режим доступу: <https://forinsurer.com/>

17. Insurance Top. Журнал про страхування та Insurtech. 2023. №1 (93).

18. Forbes. Тренди автострахування: переосмислення сервісу КАСКО від VUSO. Режим доступу: <https://forbes.ua/company/trendi-avtostrakhuvannya-pereosmislennya-servisu-kasko-vid-vuso-14102023-16616> (дата звернення 25.10.2023).

19. Пономаренко О. В. Трансформація споживчої поведінки та попиту на страховому ринку. International Scientific and Practical Conference Transformations of Personality, Society and the Labor Market: Future Challenges and Impact on Education. Karazin University, 2023. P. 245–254.

20. Пономаренко О. В. Економічні умови функціонування страхового ринку України. *Збірник наукових праць уманського НУС*. 2022. Вип. 101. Частина 2. С. 208–218. DOI: 10.32782/2415-8240-2022-101-2-208-218.

References:

1. Tapscott, D. (1994). The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. McGrawHill, 1994. 368 p.

2. Thomas, L. Mesenbourg. (2001). Measuring the Digital Economy. U.S. Bureau of the Census, Suitland, MD.

3. Stashkevych, O. O. (2015). Intellectual civilisation. K.: MP Lesia, 2015. 180 p. (in Ukrainian).

4. Kirichenko, M. O. (2017). Formation of the ideology of the information society in the conditions of global informatisation: trends, paradigms, development prospects. Kharkiv: Technology Centre, 2017. 320 p. (in Ukrainian).

5. Communication from the commission: Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC2020> (accessed 25/10/2023).

6. Kagermann, H. Industry 4.0: On the way to the industrial revolution with the Internet of Things. Retrieved from:

- <https://www.ingenieur.de/technik/fachbereiche/produktion/industrie-40-mit-internet-dinge-weg-4-industriellen-revolution/> (accessed 25/10/2023).
7. Lohvinov V. (2020). Drivers of digital transformation of public authorities. *Scientific Bulletin: Public Administration*. 4(6). 198-220.
 8. Industry IoT Consortium. *Journal of Innovation*. Retrieved from: <https://www.iiconsortium.org/journal-of-innovation/> (accessed 25/05/2023).
 9. Government portal. Support for IDPs and communities: 10 organizations will be able to receive funds for their project. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidtrymka-vpo-ta-hromad-10-orhanizatsii-zmozhut-otrymaty-koshty-na-realizatsiiu-svocho-proektu> (accessed 10/26/2023).
 10. National Institute for Strategic Studies. Digital Transformation of Ukraine's Economy in the Time of War (June 2023). Retrieved from: <https://niss.gov.ua/en/node/4998> (accessed 10/26/2023).
 11. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Modern and shell-resistant communications: The Ministry of Digital Transformation and Nokia will work to restore Internet networks in frontline cities. Retrieved from: <https://thedigital.gov.ua/news/suchasniy-ta-stiykiy-do-obstriliv-zvyazok-mintsifra-i-nokia-pratsyuvatimut-nad-vidnovlenniam-internet-merezh-u-prifrontovikh-mistakh> (accessed 26/10/2023).
 12. Cabinet of Ministers of Ukraine. Resolution on the Establishment of an Interagency Working Group on the Implementation of Measures in the Field of Digitalization Envisaged by the State Anti-Corruption Program for 2023-2025: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 09.06.2023 No. 585. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2023-%D0%BF#Text> (accessed 26/10/2023).
 13. Kraus, K. M., Kraus, N. M., Manzhura, O. V. (2021). E-commerce and Internet trade. Kyiv: Agrarian Media Group, 2021. 454 p. (in Ukrainian).
 14. Prokopchuk, O. T. (2019). Development of the Ukrainian market of insurance services in the context of ensuring the economic security of the country. *Collection of works of Uman National University of Horticulture*, 2019, Issue 94, Part 2: Economics, pp. 69–85. DOI 10.31395/2415-8240-2019-94-2-69-85.
 15. Prokopchuk, O. T. (2021). Communications in insurance management. *Collection of scientific works of the Uman National University of Horticulture*, 2021, Issue 99, Part 2, pp. 211–222. DOI 10.31395/2415-8240-2021-99-2-211-222. (in Ukrainian).
 16. Forinsurer. Retrieved from: <https://forinsurer.com/> (accessed 01/11/2023).
 17. Insurance Top. (2023). The magazine about insurance and Insuretech. 1(93).
 18. Forbes. Auto insurance trends: rethinking the CASCO service from VUSO. Retrieved from: <https://forbes.ua/company/trendi-avtostrakhuvannya-pereosmislennya-servisu-kasko-vid-vuso-14102023-16616> (accessed 10/25/2023).
 19. Ponomarenko, O. V. (2023). Transformation of consumer behavior and demand in the insurance market. International Scientific and Practical Conference Transformations of Personality, Society and the Labor Market: Future Challenges and Impact on Education. Karazin University, 2023. Pp. 245–254.
 20. Ponomarenko, O. V. (2022). Economic conditions of functioning of the insurance market of Ukraine. *Collection of scientific works of Uman NUS*, 2022, Issue 101, Part 2, pp. 208–218. DOI: 10.32782/2415-8240-2022-101-2-208-218.

Annotation

Ponomarenko O. V.

Essential Business Transformation in the Digital Economy

The digital revolution that has begun in recent decades is transforming the way we live, communicate, and do business. The constant development of the digital economy is not only posing new challenges to society, but is also forcing us to rethink and reform all business processes and strategies. Significant business transformation has become an inevitability that cannot be ignored.

In this era of digital transformation, it is important to understand how it happens and what the consequences are for different sectors of the economy and society. In this context, the opportunities for research and analysis are endless. Studying the particularities of business transformation in the digital economy is important for adapting both entire economic sectors and individual firms to change, taking advantage of new opportunities, and minimizing risks.

This paper is devoted to a study of the contemporary realities of business process transformation in the digital economy. The relevance and necessity of adapting to the incredibly rapid technological development, the increasing amount of data available for analysis, and changing consumer preferences are established. This paper defines the nature of the digital economy and the fundamental technological trends that have a fundamental impact on its formation. The digital economy introduces new rules of business and economic processes and imposes ambitious requirements on all economic actors, including insurance companies and the insurance market in general. In order to study the peculiarities of the development of digital technologies in insurance, the author analyzed the main indicators of the motor insurance market and identified the main trends and problems in the Ukrainian motor insurance sector. At the same time, digital insurance is defined as a way of using digital technologies to meet traditional or specific needs for insurance protection.

Key words: *transformation, digital economy, digitalization, digital technologies, business digitalization, innovative development, auto insurance*

ТОВАРОЗНАВЧІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ХАРЧОВИХ ЖИРІВ У РЕСТОРАННІЙ СПРАВІ: ВПЛИВ ЯКОСТІ ТА ВЛАСТИВОСТЕЙ ЖИРІВ НА ХАРЧОВУ ПРОДУКТИВНІСТЬ ТА СПОЖИВАЧІВ

С. В. ТИМЧУК¹, кандидат економічних наук

Л. М. НЕЩАДИМ¹, кандидат економічних наук

О. В. ДЖОГА², старший викладач

¹ Уманський національний університет садівництва

² Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Розвиток товарознавства як галузі наукового знання передбачає дослідження товарознавчих характеристик харчових жирів у ресторанній справі та їх впливу на харчову продуктивність та задоволення споживачів. Дана стаття представляє авторський погляд на різні аспекти, пов'язані з харчовими жирами, які використовуються у ресторанній кухні. Окрема увага приділяється визначенню ключових товарознавчих характеристик харчових жирів, які мають прямий вплив на якість страв та загальну продуктивність ресторану.

Ключові слова: *товарознавство, харчові жири, ресторанна справа, якість страв, властивості жирів, здорове харчування.*

Постановка проблеми. У ресторанній справі, забезпечення високої якості страв та задоволення смакових потреб споживачів є ключовими факторами успіху. Один з найважливіших аспектів, який впливає на якість та харчову продуктивність ресторану – це використання харчових жирів. Товарознавчі характеристики харчових жирів грають вирішальну роль у досягненні цих цілей, враховуючи їх вплив на якість страв та задоволення споживачів.

Зауважимо, що аналіз якісних та фізико-хімічних властивостей жирів, таких як структура, плавлення, стабільність під високими температурами, аромат та смак є важливим аспектом і мають якісний вплив на споживачів та продуктивність закладів ресторанної справи. Дискусійними залишаються питання вибору харчових жирів, включаючи насичені жири, трансжири та ненасичені жири, і їх вплив на якість та харчову цінність страв. Розглядаючи важливість врахування специфічних вимог ресторанної справи при виборі харчових жирів, таких як стійкість до окислення, їх відповідність для різних видів кулінарної обробки та взаємодія з іншими інгредієнтами можна зазначити, що вони відіграють важливу роль у задоволенні смакових потреб споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки значний прогрес був зроблений в дослідженні та розумінні товарознавчих характеристик харчових жирів у ресторанній справі та їх впливу на харчову продуктивність і задоволення вимог споживачів. Цей напрямок досліджень отримав значну увагу як у наукових колах, так і серед фахівців ресторанної галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій вказує на важливість товарознавчих характеристик харчових жирів у контексті ресторанної справи. Дослідники, такі як Зубар Н. М., Захарчук В. Г., Кунділовська Т. А., Гайдукович Г. Є., Перепелиця В. В., Челябієва В. М., Ольшевська С. С., Боднарчук О. В. та інші, зосереджуються на аналізі фізичних, хімічних та технологічних властивостей харчових жирів та їх впливу на якість страв і задоволення споживачів. Окремі питання впливу харчових жирів на здорове харчування досліджене у публікаціях Босецької Н. Г., Бровенко Т. В., Gershuni V., Arne Astrup, Faidon Magkos, Dennis M. Bier, J. Thomas Brenna, Marcia C. de Oliveira Otto, James O. Hill, Janet C. King, Andrew Mente, Jose M. Ordovas, Jeff S. Volek, Salim Yusuf, Ronald M. Krauss та ін.

Ці вчені внесли вагомий внесок у розвиток наукових знань щодо вибору, використання харчових жирів у кулінарії та здоровому харчуванні і заміщення харчових жирів у ресторанній кухні. Їх дослідження стали теоретичною основою для даної статті, допомогли систематизувати та узагальнити існуючі наукові знання щодо товарознавчих характеристик харчових жирів.

Метою статті є подальший розвиток та розширення наукового розуміння харчових жирів у ресторанній справі, враховуючи їх вплив на харчову продуктивність та задоволення споживачів. Використовуючи існуючі наукові джерела та публікації, ми пропонуємо оновлені висновки та рекомендації, які сприятимуть покращенню якості страв і забезпеченню здорового харчування у ресторанній галузі. За допомогою аналізу досліджень і публікацій провідних вчених у сфері ресторанної справи, ми розширюємо наше розуміння товарознавчих характеристик харчових жирів та їх впливу на якість страв та задоволення споживачів у ресторанній справі.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою проведеного дослідження був комплексний аналіз наукових джерел, публікацій та досліджень, пов'язаних з типами харчових жирів, їхніми властивостями та використанням у ресторанній кухні і їх впливі на здоров'я споживачів. В процесі дослідження використовувались загальнотеоретичні методи. При дослідженні теоретичних аспектів в сфері товарознавства харчових жирів використано системний метод. За допомогою абстрактно-логічного методу – обґрунтовано і викладено висновки та пропозиції стосовно концептуальних положень застосування харчових жирів у ресторанній справі та їх якісного впливу на продукцію та споживачів.

Результати досліджень. Харчові жири представляють собою продукти харчування, які отримують з жирових тканин організмів, як рослинного, так і тваринного походження. Відповідно до їхнього джерела, вони класифікуються на тваринні та рослинні, які, в свою чергу, можуть бути у твердому або рідкому стані [1, с. 132].

У ресторанній кухні використовуються різні типи харчових жирів, залежно від їхнього призначення та технології приготування страв. Основні типи харчових жирів, що зустрічаються у ресторанній кухні, включають: рослинні олії, тваринні жири, маргарин, сало, кокосове масло та ін. Соева, соняшникова,

кукурудзяна, оливкова, ріпакова олії широко використовуються для смаження, заправок, маринування та приготування соусів. Вершкове масло, свинячий жир, гусячий жир надають багато смакових якостей стравам, додають текстуру та аромат. Маргарин – штучний жир, який виготовляється з рослинних олій шляхом гідрогенізації використовується для випічки, приготування кремів та деяких соусів [1, с. 15, 133]. Сало використовується особливо в традиційних кухнях, де має важливе значення для смаження та приготування страв. Кокосове масло широко використовується в екзотичній кухні та для випічки, має характерний аромат та смак. Вибір конкретного типу жиру залежить від бажаної смакової якості, текстури страви, технології приготування та впливу на здоров'я споживачів.

У ресторанній справі товарознавчі характеристики харчових жирів грають важливу роль, оскільки вони впливають на якість страв, текстуру, смак та збереження продуктів (рис. 1).

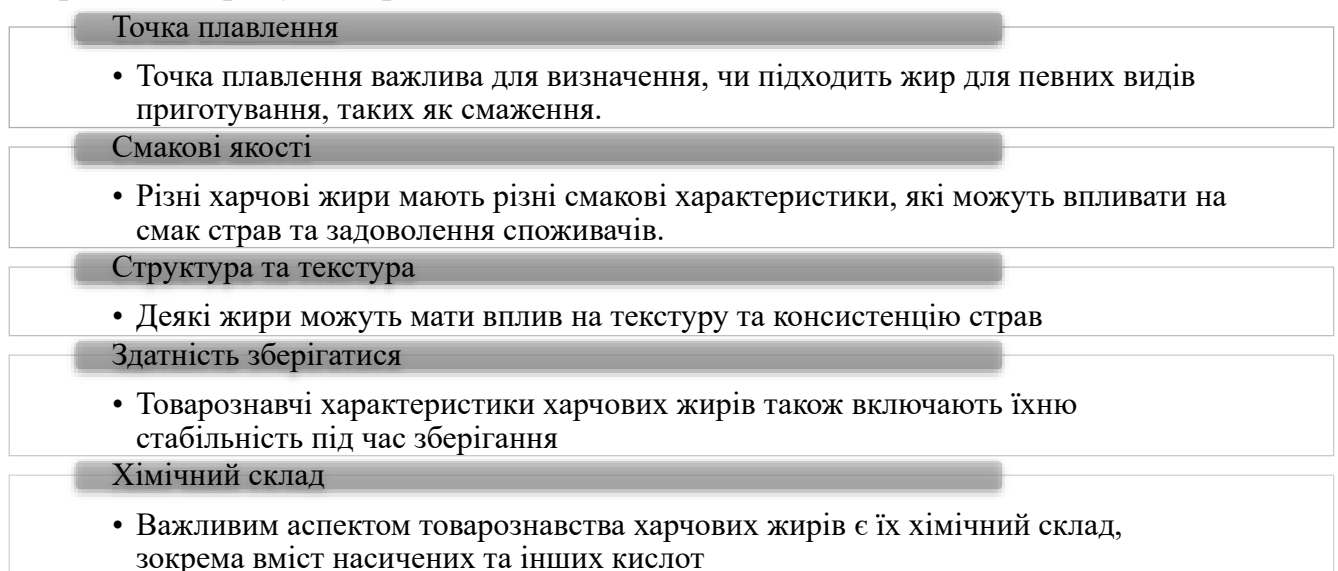

Рис. 1. Основні ключові товарознавчі характеристики харчових жирів для ресторанної справи*

*Примітка: *розроблено авторами*

Ці ключові товарознавчі характеристики допомагають ресторанним фахівцям та кухарям зробити правильний вибір харчових жирів для досягнення високої якості страв та задоволення смакових потреб споживачів. Одним із сухих способів приготування страв за рахунок теплової обробки продуктів є отримання продуктів із специфічним запахом і ароматом смажених, копчених або запечених з золотистою кірочкою. Одним із таких способів є смаження продуктів: сотерування, у фритюрі, смаження у жарильній шафі та на відкритому вогні, смаження в ІЧ-апаратах та на грилі, барбекю [1, с. 58].

Фізичні та хімічні властивості харчових жирів мають значний вплив на якість та тривалість зберігання харчових продуктів у ресторані. Різні харчові жири мають різні точки плавлення. Жири з низькою точкою плавлення можуть стати рідкими або м'якими при невеликому підігріванні, що може призвести до зміни текстури та якості продукту під час зберігання.

Структура та консистенція готових став часто залежать від характеристик харчових жирів. Наприклад, деякі жири можуть затвердіти під низькими температурами, що може призвести до зміни текстури та структури харчових продуктів. Також жири піддаються окисленню, особливо при взаємодії з киснем. Це може спричинити раннє псування продуктів, зміну смаку та аромату, а також зниження харчової цінності. Жири з високим вмістом насичених жирів та трансжирів можуть бути менш стійкими до окислення, що може призвести до скорочення терміну зберігання продуктів та погіршення якості [1, с. 28, 139].

Харчові жири можуть взаємодіяти з іншими компонентами харчових продуктів, такими як білки та вуглеводи. Це може впливати на структуру, стабільність та якість продукту під час зберігання. Врахування цих фізичних та хімічних властивостей харчових жирів допомагає ресторанним закладам зберігати продукти в оптимальних умовах, підтримувати якість та забезпечувати безпеку для споживачів.

У сучасному ресторанному бізнесі, де якість страв та задоволення смакових потреб споживачів є ключовими факторами успіху, використання харчових жирів відіграє значну роль. Технологічні аспекти пов'язані з вибором та застосуванням харчових жирів мають велике значення для досягнення бажаної якості страв та забезпечення оптимального досвіду споживачів.

Серед технологічних аспектів, що варто враховувати, особлива увага приділяється точці плавлення різних жирів, оскільки вона визначає відповідність жиру для певних методів приготування, таких як смаження, випікання або маринування. Стабільність жирів під високою температурою також має велике значення, оскільки вибір правильного жиру допомагає досягнути оптимальної якості страв, зберігаючи їхню текстуру та смакові характеристики.

Значимим фактором, який варто враховувати, є аромат та смак, які можуть варіюватись в залежності від типу використовуваного жиру. Це відкриває широкі можливості для створення різноманітних смакових профілів та підкреслення характеру страв. Окрім того, важливо враховувати взаємодію харчових жирів з іншими інгредієнтами, такими як білки, вуглеводи та спеції, що може впливати на структуру, стабільність та якість страв.

Здорове харчування стає все більшою пріоритетною темою у сучасному суспільстві. У контексті ресторанного харчування, вибір харчових жирів грає вирішальну роль у забезпеченні здорового харчування для споживачів [2, с. 153]. Застосування правильних жирів може мати великий вплив на здоров'я споживачів, а також на їхні загальні харчові звички. Вибір харчових жирів має важливе значення для здоров'я споживачів у контексті ресторанного харчування (табл. 1). Вибір харчових жирів у ресторанній справі має прямий вплив на здоров'я споживачів. Ресторанам рекомендується бути свідомими та враховувати ці фактори, пропонуючи збалансовані страви з використанням здорових жирів, що сприятимуть здоров'ю споживачів. Одним із способів підвищення біологічної цінності харчових жирів у кулінарії – заміна молочного жиру рослинними оліями або жирами [4, с. 282].

Табл. 1. Аспекти впливу харчових жирів на здоров'я споживачів у контексті ресторанного харчування*

Аспект	Характеристика
Вміст насичених жирів	Харчові жири можуть містити насичені жири, які при високій концентрації в раціоні можуть підвищувати ризик розвитку серцево-судинних захворювань [6, 7]. Вибір жирів з меншим вмістом насичених жирів, таких як рослинні олії або риб'ячий жир, може сприяти поліпшенню кардіоваскулярного здоров'я споживачів.
Вміст трансжирів	Трансжири, які утворюються під час гідрогенізації рослинних олій, можуть підвищувати ризик розвитку серцево-судинних захворювань та запалення [1, с. 136]. Вибір жирів з мінімальним вмістом трансжирів або уникнення продуктів, що містять трансжири, є важливим для підтримання здорового режиму харчування.
Вміст поліненасичених жирів	Поліненасичені жири, такі як омега-3 та омега-6 жири є корисними для здоров'я серця та мозку. Риб'ячий жир, лляна олія та інші джерела поліненасичених жирів можуть бути корисними альтернативами для ресторанів, які прагнуть пропонувати здорові страви [1, с. 133].
Вплив на вагу та обсяги порцій	Деякі жири мають високу калорійність, що може впливати на вагу споживачів. Враховуючи це, ресторани можуть звертати увагу на розумні порційні розміри та контролювати використання жирів, які мають високу енергетичну цінність.
Алергенність	Деякі харчові жири, такі як арахісова олія або соєвий лецитин, можуть бути алергенами для деяких людей. Ресторанам варто мати на увазі потенційну алергенність жирів та повідомляти про їхню наявність у стравах.

*Примітка: *розроблено авторами*

Використання замітника молочного жиру «Sania» у виробництві спредів дасть змогу створити продукт із необхідною консистенцією, наближеною до вершкового масла, та оптимальним жирнокислотним складом, що задовольнятиме вимоги здорового харчування [5]. Завдяки особливостям технології виробництва комбінованих сумішей харчових жирів, можна використовувати значну кількість рослинних компонентів, зокрема рослинних олій, разом з молочними компонентами. Це дозволяє отримати комбіновані жирові суміші, які містять більше вітамінів і біологічно активних речовин, а також мають нижчий вміст холестерину, порівняно з вершковим маслом. Вони також мають споживчі переваги, наприклад, не замерзають при температурах від -4 до -12 °C і мають пластичну консистенцію [4]. Gershuni V. стверджує, що на основі існуючих доказів насичені жири є важливою складовою здорової дієти, коли вони зустрічаються в природній формі та споживаються в контексті дієти, що базується на малооброблених продуктах [7].

У сучасному світі, де здорове харчування та відповідальне ставлення до здоров'я стають все більшими пріоритетами, ресторани виявляють зростаючий

інтерес до інноваційних підходів щодо заміщення традиційних харчових жирів. Це стає необхідністю для поліпшення харчової продуктивності та забезпечення здорового харчування споживачів. Згідно рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), збалансована харчова дієта передбачає, що жири повинні становити не більше 30 % добової калорійності, при цьому складова насичених жирів не повинна перевищувати 10 %, поліненасичених жирів – 7 %, а мононенасичених – 13 %. Споживання транс-жирів має бути обмежене до менше ніж 1 % від загальної кількості спожитої енергії. У різних країнах піраміди харчування мають свої особливості по вмісту жирів у раціоні. Наприклад Швейцарська піраміда здорового харчування містить окремий шар з жирами і маслами. Німецька піраміда здорового харчування містить сторони з чотирьох груп продуктів: рослинна їжа, тваринна їжа, олії та жири та напої [3, с. 13].

Роль трансжирів, насичених жирів та інших жирів у харчуванні вивчається в контексті їхнього впливу на серцево-судинну систему та загальне здоров'я споживачів. Розглядаються новаторські методи заміщення цих жирів у стравах ресторанної кухні, такі як використання рослинних олій з високим вмістом ненасичених жирів, альтернативних жирів з низьким вмістом насичених жирів та збагачених омега-3 жирів. Досліджуються також новітні технології та інновації, такі як використання натуральних емульгаторів, структурних модифікацій та мікроенкапсуляція, які сприяють створенню здорових жирів зі збереженням смакових та текстурних якостей [2, с. 54]. Розуміння цих інноваційних підходів сприятиме розвитку здорової гастрономічної сфери та сприятиме задоволенню споживачів, які прагнуть насолоджуватися якісними стравами, що сприяють їхньому здоров'ю та благополуччю.

Здорові харчові жири мають ряд товарознавчих характеристик, які можуть бути використані у ресторанній кухні та впливають на якість страв (рис. 2).

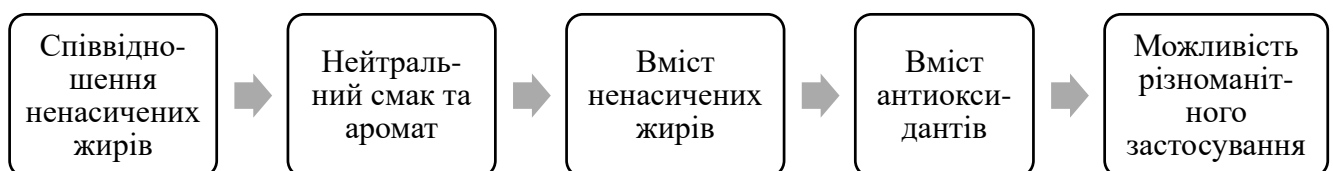

Рис. 2. Товарознавчі характеристики харчових жирів, які можуть впливати на якість страв*

*Примітка: *розроблено авторами*

Здорові харчові жири, такі як рослинні олії (оливкова, рапсова, соняшникова) та риб'ячий жир, мають високий вміст ненасичених жирів, зокрема одинарних та багатоненасичених жирних кислот, таких як омега-3 та омега-6. Ці жири є корисними для здоров'я серця та знижують ризик розвитку серцево-судинних захворювань. Вони також сприяють зниженню рівня «поганого» холестерину в організмі.

Важливо враховувати співвідношення різних типів ненасичених жирів у харчових продуктах. Наприклад, рівноважне співвідношення між омега-3 та омега-6 жирами є важливим для здоров'я. Ресторани можуть використовувати

жири з правильним співвідношенням ненасичених жирів для створення збалансованих та корисних страв.

Здорові харчові жири часто містять антиоксиданти, такі як вітамін Е та фітостероли. Ці речовини допомагають запобігти окисленню жирів та зберігають продукти свіжими і стабільними. Використання таких жирів у ресторанній кухні може покращити тривалість зберігання та якість страв. Проте, при короткочасному нагріванні під дією температури, що не перевищує 100 °С, жири не зазнають істотних змін у своєму складі. При цьому можуть руйнуватися вітаміни А і Е [1, с. 140].

Здорові харчові жири, такі як оливкова олія, мають приємний та нейтральний смак та аромат. Це дозволяє їм використовуватися у широкому спектрі страв без зміни основного смаку. Такі жири можуть підкреслювати смак інших інгредієнтів, доповнюючи смакову гармонію страв. Здорові харчові жири мають широкий спектр застосувань у ресторанній кухні. Вони можуть бути використані для смаження, пекарських виробів, приготування соусів та заправок. Це надає ресторанам гнучкість та можливість створення різноманітних та смачних страв. Урахування цих товарознавчих характеристик здорових харчових жирів допомагає ресторанам вибрати відповідні жири для своїх страв, що сприяє вдосконаленню якості страв і забезпеченню здорового харчування для споживачів. Крім того, це сприяє розвитку позитивного іміджу ресторану, що підтримується тенденцією до здорового способу життя та свідомого вибору харчових продуктів серед споживачів. Використання здорових харчових жирів у ресторанній кухні може покращити якість страв, забезпечити насиченість поживними речовинами та сприяти збереженню оптимального здоров'я й добробуту споживачів.

В сучасному світі здорове харчування набуває все більшого значення, а споживачі все більше прагнуть до збалансованого і корисного харчування. У цьому контексті ресторанна справа, як важлива галузь харчового сервісу, має великий потенціал вплинути на харчування споживачів і покращити їхнє здоров'я. Одним з ключових факторів, які необхідно враховувати в ресторанній кухні, є склад жирів, які використовуються при приготуванні страв. Насичені жири, які містяться в деяких харчових продуктах, можуть мати негативний вплив на здоров'я, особливо у великих кількостях. Тому стратегії зменшення вмісту насичених жирів неприродної форми у ресторанній кухні стають актуальними і важливими.

Проте, зменшення вмісту насичених жирів у ресторанній справі вимагає уважного підходу, щоб забезпечити відповідну якість страв і рівня задоволення споживачів. Стратегії можуть включати в себе використання заміників насичених жирів, впровадження більш здорових технологічних процесів та використання інноваційних інгредієнтів.

Висновки. Вибір харчових жирів має прямий вплив на здоров'я споживачів у контексті ресторанного харчування. Різні типи жирів мають різний вплив на ризики серцево-судинних захворювань та загальний стан здоров'я. Оптимальний вибір здорових харчових жирів у ресторанній кухні може позитивно впливати на

здоров'я споживачів та сприяти створенню більш здорового харчового середовища.

Інноваційні підходи до заміщення традиційних харчових жирів у ресторанній кухні виявляються перспективними для поліпшення харчової продуктивності та здоров'я споживачів. Впровадження нових технологій та інгредієнтів дозволяє створити здорові альтернативи традиційним жирам у стравах, що сприяє задоволенню споживачів та підвищує їх інтерес до здорового харчування.

Отже, дане дослідження розкриває важливість товарознавчих характеристик харчових жирів у ресторанній справі та показує їх вплив на харчову продуктивність і ступінь задоволення споживачів. Використання правильних харчових жирів, технологічні інновації та здоровий вибір сприяють покращенню якості страв, забезпечують здоровий режим харчування і підвищують задоволення споживачів у ресторанній галузі.

Література:

1. Зубар Н. М. Теоретичні основи харчових виробництв : підручник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2020. 304 с.
2. Захарчук В. Г., Кунділовська Т. А., Гайдукович Г. Є. Технологія продукції ресторанного господарства: навчальний посібник. Одеса: ОНЕУ, Атлант ВОІ СОІУ, 2016. 479 с.
3. Босецька Н. Г., Бровенко Т. В., Перепелиця, В. В. Практики здорового харчування: європейський досвід. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Технічні науки»*. 2022. № (1). С. 12–17.
4. Челябієва В. М., Ольшевська С. С. Отримання та оцінка якості харчових жирів підвищеної біологічної цінності. *Технічні науки та технології*. 2020. № 3(21). С. 281–285.
5. Боднарчук О. В. Конструювання жирової основи спреду *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету*. Серія: Технічні науки. 2015. № 1 (2). С. 31–36.
6. Astrup A., Magkos F., Bier D. M., Brenna J. Th., Otto M. C. de Oliveira et al. Saturated Fats and Health: A Reassessment and Proposal for Food-Based Recommendations: JACC State-of-the-Art Review. *Journal of the American College of Cardiology*. 2020. Vol. 76. Iss. 7. P. 844–857.
7. Gershuni V. Saturated Fat: Part of a Healthy Diet. *Current Nutrition Reports*. 2018. URL: DOI: 10.1007/s13668-018-0238-x.

References:

1. Zubar, N. M. (2020). Theoretical Foundations of Food Production. Kyiv: Publishing House «Kondor», 2020. 304 p. (in Ukrainian).
2. Zakharchuk, V. H., Kundilovska, T. A., Haidukovych, H. Ye. (2016). Restaurant Hospitality Production Technology. Odessa: Odessa National Economic University, Atlant VOU SOIU, 2016. 479 p. (in Ukrainian).
3. Bosetska, N. H., Brovenko, T. V., P erelytsia, V. V. (2022). Practices of Healthy Eating: European Experience. *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Series «Technical Sciences»*, 2022, no. (1), pp. 12–17.

4. Cheliabiieva, V. M., Olshevska, S. S. (2020). Obtaining and Quality Assessment of High Biological Value Food Fats. *Technical Sciences and Technologies*, 2020, no. (3(21)), pp. 281–285.

5. Bodnarchuk, O. V. (2015). Designing the Fat Base of Margarine. *Collection of Scientific Papers of Vinnytsia National Agrarian University*. Series: Technical Sciences, 2015, no. 1 (2), pp. 31–36.

6. Astrup A., Magkos F., Bier D. M., Brenna J. Th., Otto M. C. de Oliveira et al. (2020). Saturated Fats and Health: A Reassessment and Proposal for Food-Based Recommendations: JACC State-of-the-Art Review. *Journal of the American College of Cardiology*, 2020, Vol. 76, Iss. 7, pp. 844–857.

7. Gershuni, V. (2018). Saturated Fat: Part of a Healthy Diet. *Current Nutrition Reports*. DOI: 10.1007/s13668-018-0238-x.

Annotation

Tymchuk S., Neshchadym L., Dzhoha O.

Product characteristics of food fats in the restaurant industry: impact of fat quality and properties on food productivity and consumers.

The scientific article is dedicated to studying the commodity characteristics of food fats in the restaurant industry and their impact on food productivity and consumer satisfaction. The article explores various aspects related to the commodity characteristics of food fats used in the restaurant kitchen. The main types of food fats, their peculiarities, and characteristics that make them essential components of restaurant cuisine are analyzed. Special attention is given to determining the key commodity characteristics of food fats that directly influence the quality of dishes and overall restaurant productivity.

The purpose of the article is to further develop and expand the scientific understanding of food fats in the restaurant industry, taking into account their impact on food productivity and consumer satisfaction.

The article discusses the physical and chemical properties of food fats that affect the quality and shelf life of food products in restaurants. Factors such as oxidation stability, heat and light stability, aroma, and taste are analyzed as they determine the storage duration and preservation of dish quality. Technological aspects related to the use of food fats in the restaurant industry, which should be considered, are examined. Various methods and technologies that effectively utilize food fats to enhance dish quality and optimize cooking processes are analyzed.

In the context of healthy eating, the influence of food fat choices on consumer health in restaurant dining is considered. The impact of saturated fats, trans fats, and unsaturated fats on the risks of cardiovascular diseases and overall consumer well-being is analyzed. Furthermore, the article investigates innovative approaches to replacing traditional food fats in the restaurant kitchen with the aim of improving food productivity and consumer health. New technologies and ingredients that allow for the creation of healthy alternatives to traditional fats in dishes are discussed. Based on the aforementioned research, recommendations are formulated regarding the selection and use of food fats in the restaurant industry to improve dish quality, food productivity, and consumer health.

Key words: food science, food fats, restaurant industry, dish quality, fat properties, healthy eating.

РОЗВИТОК КАНАЛІВ КРЕДИТУВАННЯ ЗА УМОВ ПЕРЕХОДУ ДО ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

П. К. БЕЧКО, кандидат економічних наук

С. М. КОЛОТУХА, кандидат економічних наук

С. А. ВЛАСЮК, кандидат економічних наук

О. В. ПОНОМАРЕНКО, здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)

О. А. ГАВРИЛЕНКО, здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

Масштаб і швидкість конвергенції інформаційних технологій в усі сфери життя суспільства має безпосередній вплив на формування системи економічних відносин. Стаття досліджує використання новітніх цифрових технологій, які призводять до підвищення добробуту та якості життя населення завдяки розширенню доступу до якісних товарів і послуг, вироблених у цифровій економіці. Визначено, що у цьому контексті першочерговим завданням є підвищення інформаційної та цифрової грамотності населення, покращення доступності та якості державних послуг для населення, а також посилення безпеки всередині країни та за кордоном. Структуровані основні драйвери використання платформ онлайн-кредитування. Проаналізовано алгоритми кредитного скорингу, які дозволяють оцінити кредитоспроможність потенційних позичальників на основі значно ширшого кола інформації, ніж та, що надається традиційними каналами кредитування, а також порівняно переваги та обмеження традиційних та альтернативних каналів кредитування.

Ключові слова: цифрова економіка, діджиталізація, цифрові технології, цифровізація бізнесу, банківський сектор, кредитування

Постановка проблеми. Сільське господарство є однією з найважливіших галузей національної економіки, яка в першу чергу, реагує на всі фінансово-економічні, політичні та соціальні зміни у суспільстві, тому потребує виваженої державної підтримки та комплексного регулювання задля розвитку й ефективного її функціонування. Сучасні вимоги світового ринку та динамічні соціально-економічні процеси в країні зумовлюють суттєву переорієнтацію фундаментальних підходів до напрямів і сутності фінансового забезпечення діяльності аграріїв. Впродовж останніх років в аграрному секторі економіки відбулися суттєві перетворення, пов'язані з розвитком каналів кредитування, започатковано перехід до цифрової економіки на тлі зміни організаційно-правових форм господарювання, скорочення частки державної власності;

комплексного реформування податкової політики, переорієнтації ринків збуту аграрної продукції.

Масштаби і швидкість конвергенції інформаційних технологій у всі сфери функціонування суспільства безпосередньо впливають на формування системи економічних відносин, пріоритетним чинником якого є обсяги виробництва в цифровій формі. Використання штучного інтелекту та прогресивних технологій за сучасних умов сприяє створенню одиниці конкретного блага з меншими затратами праці. Це свідчить про перехід традиційної моделі економічного розвитку до цифрової. Цифрова економіка формує новий спосіб розвитку суспільства, виробничих відносин, основу для розвитку системи державного управління, економіки, бізнесу та соціальної сфери. У сучасному світі, в якому діє цифрова економіка, фінансові установи та банки змушені адаптувати свої канали кредитування до нових реалій. Це вимагає вирішення ряду проблем та впровадження інноваційних підходів.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження питань та проблем розвитку кредитування в умовах цифрової економіки є актуальним як на зарубіжному, так і на вітчизняному рівні. Серед вітчизняних науковців, які досліджують розвиток цифрової економіки та проблематику кредитування в даних умовах можна відзначити таких дослідників: Коваленко В. В., Мельник Л. Г., Іванченко Н. О., Азаренкова Г. М., Власенко В. В., Гриценко О. А., Гусєва О. Ю. Вони досліджують різні аспекти розвитку, включаючи інновації і технології, які використовують банки для поліпшення кредитних послуг та оптимізації процесів. Більшість науковців вважають цифрову економіку невід'ємною частиною сучасного банкінгу та визнають її важливість. Разом з тим, в сучасних динамічних умовах важливим залишається дослідження актуальних інновацій і технологій, які використовують банківські установи для поліпшення кредитних послуг та оптимізації процесів, питання забезпечення безпеки цифрових транзакцій та ризику, пов'язані із зловживанням цифровими каналами кредитування.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою проведеного дослідження був аналітичний метод, який є основою для вивчення українських та зарубіжних джерел із використанням системного аналізу праці вітчизняних і зарубіжних науковців, провідних вчених та практиків. В процесі дослідження використовувались загальнотеоретичні методи узагальнення, які застосовується для формулювання висновків; структурний аналіз та класифікація.

Метою статті є дослідження шляхів кредитування в умовах переходу до цифрових економічних відносин, аналіз попиту та пропозиції на кредитні ресурси різними учасниками кредитних відносин на національному рівні в умовах переходу до цифрової економіки

Основні результати досліджень. За результатами дослідження окремих експертів, процеси «злиття» технологій і «розмивання» кордонів, що спостерігаються фізичними, цифровими та біологічними сферами призводить суспільство до четвертої промислової революції [1]. З огляду на це, Україна не є

пасивним спостерігачем щодо умов переходу до цифрової економіки. У відповідь на технологічні виклики, що відносяться до всіх сторін суспільного життя, в Україні існують два сценарії розвитку цифрової економіки в залежно від оцінки критичності та необхідності здійснення швидких та глибоких змін у традиційному економічному укладі — інерційний (еволюційний) та цільовий (форсований) [2].

З використанням сучасних цифрових технологій спостерігається зростання добробуту та якості життя населення внаслідок підвищення доступності до якості товарів та послуг, вироблених у цифровій економіці. Першочерговим завданням, за цих умов, є підвищення ступеня інформативності та цифрової грамотності населення, покращення доступності та якості державних послуг для населення, а також безпеки як в країні, так і за її межами.

Особливе місце у реалізації програми цифрової економіки займає фінансовий сектор. При цьому банки як ключовий депозитний інститут, що традиційно забезпечує трансформацію заощаджень в інвестиції та кредит, за результатами проведених досліджень, відчуває серйозну конкуренцію в контексті розвитку сфери FinTech, тобто технологій, які сприяють фінансовим службам та компаніям керувати фінансовими аспектами бізнесу. До них входять: програмне забезпечення, застосунки, процеси та бізнес-моделі, здатних проривати на ринок нових "цифрових" BigTech компаній [2]. Частково посилення конкуренції пов'язане з тим, що розвинені фінансово-технологічні компанії пропонують вже кастомізовані продукти та послуги. Тому збільшення професійних учасників кредитних відносин та каналів з надання кредиту розширює можливості кінцевих споживачів у підборі найкращого варіанта із існуючих альтернатив щодо співвідношення ціни та якості. При цьому конкурентною перевагою є ті кредитори, які забезпечать ефективне використання на накопичених і постійно поповнюваних масивів даних про споживачів: як поточних, так і потенційних. У сучасних реаліях таку технічну можливість надають технології великих даних (BigData) та штучний інтелект.

Питання, пов'язані з розумінням майбутнього місця традиційних банків у наданні технологічних сатрапів і нових учасників ринку застосовують інноваційні підходи до продуктів та послуг, які наразі надаються традиційним сектором фінансових послуг. Компанії сегменту FinTech безпосередньо впливають на сектор фінансових послуг.

Кредити в умовах переходу до цифрової економіки є предметом постійних дискусій. Водночас нині недостатньо опрацьовано кількісні підходи щодо формалізації попиту на традиційні та альтернативні канали кредитування, які можуть використовуватися надалі для моделювання ємкості ринку за типами кредиторів.

Стан та перспективи розвитку ринку фінансових послуг в умовах активного впровадження та використання технологій, які докорінно змінюють звичні уявлення, руйнують стереотипи та традиції, звичні моделі поведінки — тобто дизруптивні інновації суттєво впливають на технології, сервіси, що надаються традиційними та новими учасниками ринку, є, як правило, предметом

активних дискусій як на вітчизняному, так і на міжнародному рівнях, результати яких відображаються у звітах Світового економічного форуму, Базельського комітету з банківського нагляду, міжнародних аудиторських, консалтингових та аналітичних компаній.

Варто зауважити, що прикладні дослідження, пов'язані з дослідженням впливу сфери FinTech на операції з надання кредиту, лише системно починають проводитися. Основною причиною обмеженої кількості наукових робіт з даного напрямку є недостатній обсяг репрезентативних статистичних даних в розрізі альтернативних каналів кредитування, оскільки лише окремі кредитні онлайн майданчики надають відкритий доступ до своїх баз даних позичальників до офісів банків, інших організацій, що надають позики (МФО, кредитні кооперативи) [3]. Результати проведеного опитування англійських респондентів в середньому за 2020–2023 рр., які мали досвід P2P кредитування, тобто механізму запозичення грошей між фізичними особами в рамках спеціальних онлайн-майданчиків подані на (рис. 1).

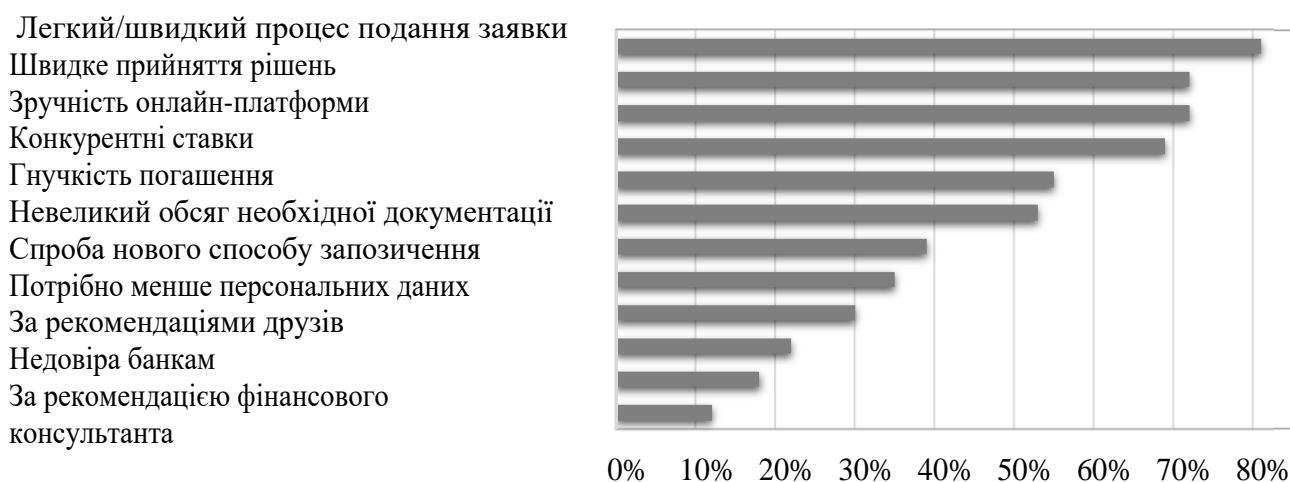

Рис. 1. Драйвери використання кредитних онлайн – платформ, роздрібні споживачі [4]

Примітка: розроблено авторами.

Онлайн-платформи акумулюють велику кількість кредиторів і позичальників, надаючи їм можливість ознайомитися і запропонувати взаємовигідні умови. В той же час, при задоволенні попиту на кредит з боку високо ризикованих позичальників залишається відкритим питання правового регулювання цих каналів кредитування, що тісно пов'язане з питаннями забезпечення фінансової стабільності.

Нетрадиційний (альтернативний) канал кредитування умовно можна розглянути як «безофісний», електронний спосіб отримання кредиту, основні бізнес-процеси якого переважно автоматизовані та реалізовані через мережу Інтернет та мобільних пристроїв.

Як свідчать результати дослідження Schweitzer і В. Barkley [5] основними причинами зростання інтересу малого бізнесу до послуг кредитних онлайн майданчиків є те, що переважно він продиктований негативним досвідом

звернення підприємців до традиційних банків. Водночас у роботах S. Freedman та G. Jin виявлено, що частка стандартних позичальників, які звернулися за кредитом через P2P платформи, також зростає. За цих умов великі банки поки що зберігають свої ринкові позиції, розширюючи безфіліальне дистанційне обслуговування [6].

Варто зауважити, що роль додаткових джерел інформації у бізнес-процесах надання кредиту є важливим напрямом дослідження цієї проблеми. Зокрема, йдеться про алгоритми кредитного скорингу, тобто методу класифікації позичальників в розрізі груп для оцінки їх кредитоспроможності та рівня кредитного ризику на основі кредитної історії та соціально-демографічних характеристик. Наявна база даних незабезпечених і забезпечених кредитів, фінансова установа за допомогою статистичних інструментів спроможна виявити чинники, що впливають на здатність і бажання клієнта повернути борг. Зокрема, йдеться про алгоритми кредитного скорингу, що проводиться фінансово-технологічними компаніями, на основі технологій BigData, що дає змогу оцінювати кредитоспроможність потенційних позичальників на основі інформації, яка набагато ширша за дані, що надаються при зверненні до традиційного каналу кредитування.

Джерелом такої інформації можуть слугувати відомості про страхові відшкодування, рахунки за комунальні послуги, операції з банківськими рахунками, поведінка споживачів в соціальних мережах. З одного боку, такий підхід дає більше шансів отримати кредит позичальникам з дуже короткою кредитною історією або її відсутністю, але з іншого навпаки порушується конфіденційність відомостей про споживачів, якщо така додаткова інформація використовується кредиторами без згоди позичальників. Аналогічні дослідження та результати представлені в роботах С. Moldow [9], в яких наведено приклади бізнес-інформації та механізми її збору в процесі прийняття рішень щодо надання кредиту та контролю за виконанням кредитних зобов'язань.

З огляду на проведені дослідження цим автором, в ролі додаткових джерел інформації потенційних позичальників та механізмів її опрацювання на основі технологій BigData, в майбутньому машинне опрацювання тільки зростатиме. Важливим питанням при зіставленні різних каналів кредитування є визначення вартості кредиту. У ряді досліджень зазначається той чинник, що на кредитних онлайн майданчиках відсоткова ставка за споживчими кредитами для малого бізнесу може бути вищою порівняно з традиційним кредитуванням через офіси банків.

Існуючі переваги у швидкості та зручності використання тих самих платформ взаємного P2P кредитування компенсуються додатковою премією, яка включається у відсоткову ставку. З огляду на це, розмір відсоткових ставок по альтернативних каналах кредитування часто не повною мірою перекриває величину можливих дефолтних ризиків [8].

Моделювання попиту на кредит правдилися у роботі G. Buchak, G. Matvos, T. Piskorski, A. Seru. У своєму дослідженні вчені аналізують іпотечний ринок

США, що обслуговується групами кредиторів: традиційними банками; тіньовими банками (shadow banks) , які можна віднести до FinTech компаній; тіньовими банками, що не належать до сфери FinTech (nonFinTech). Тіньові банки представлені іпотечними компаніями, частина з яких працює зі споживачами через свої філіальні мережі або представництва (nonFinTech), а інші - в режимі онлайн-майданчиків (FinTech). На основі побудови імовірнісної стандартної логітмоделі автори оцінюють зміну ринкової частки різних груп кредиторів з урахуванням прямого державного регулювання діяльності традиційних банків [11].

При виборі альтернативного каналу кредитування без урахування переваг, що склалися у позичальників передбачається наявність незалежності їх рішень. Варто зауважити, що при появі на ринку «нових» альтернатив кредитування відбувається пропорційний перерозподіл попиту на кредит, що може не відповідати реальній дійсності.

Суттєвий вплив на розвиток каналів кредитування за умов переходу до цифрової економіки має тіньова банківська система в основі якої спеціалізовані небанківські фінансові установи, які виконують посередницькі функції у сфері кредитування, перебуваючи поза сферою прямого контролю з боку офіційних наглядових органів. за наданими кредитами. Використання макростатистики виправдане відсутністю необхідних статистичних даних на мікрорівні, але водночас отримані оцінки можуть мати деякі похибки.

Розвитку сфери кредитування на основі узагальнення передових, прогресивних технологій суттєво впливає на попит на кредит, який моделюється як функція від ціни та характеристика каналів кредитування. що дає можливість враховувати кореляцію при заміщенні кредиту за умови коли кредит покриваються за рахунок альтернативних кредитних платформ, що функціонують в режимі онлайн і реалізують кредитні бізнес-моделі. Про переваги та обмеження традиційного і альтернативного каналів кредитування свідчать дані (табл. 1).

Проведені дослідження свідчать, що за умов цифровізації конкуренція на кредитному ринку посилюється через проникнення на нього нових, нетрадиційних учасників, зокрема великих цифрових компаній , окремі з цих компаній реалізують власні кредитні програми. З урахуванням змін у складі сучасних груп кредиторів спостерігається реалізація наступних не взаємовиключних сценаріїв в архітектурі каналів надання кредиту, зокрема дезінтермедіація, тобто усунення посередників економіки з ланцюжка поставок. Замість того, щоб традиційно розподіляти кредитні ресурси, компанії тепер можуть мати справу з кожним клієнтом безпосередньо, використовуючи Інтернет. Основною метою цього рішення є скорочення витрат традиційних кредитних посередників: в умовах прямого державного контролю, наявності регуляторних та технологічних обмежень ринкова частка банківського кредитування може надалі знижуватися, частина вкладників та позичальників традиційних банків переорієнтується на альтернативні кредитні платформи.

Табл. 1. Переваги і обмеження традиційного і альтернативного каналів кредитування

	Традиційні кредитори	Альтернативні кредитні платформи
Зміст	Традиційні кредитні посередники залучають під відсоток вільні грошові кошти різних комерційних та інституційних інвесторів та надають позичальникам кредит, базуючись на їх кредитоспроможності, заробляючи на цих операціях свій відсоток (спред)	Альтернативні способи отримання кредиту дають змогу безпосередньо взаємо пов'язувати позичальника з конкретним кредитором, якими можуть бути фізичні особи чи інституційні інвестори. Договірні зобов'язання виникають безпосередньо між позичальниками та кредиторами, а технологічні платформи лише забезпечують їхню взаємодію. Компенсація витрат за функціонування технологічних платформ визначається величиною збору проведення операції або як відсоток її величини
Переваги	Захист заощаджень забезпечується системою обов'язкового резервування яке чинне в країні. та інститутами страхування вкладів. Сукупність залучених коштів дає змогу перерозподіляти індивідуальні дефолтні ризики позичальників	Процес кредитування та профілі ризику є прозорими для обох сторін (кредиторів та позичальників). Додаткові потреби у кредиті задовольняються переважно за допомогою більшої пропозиції на ринку альтернативних умов кредитування. Зниження операційних витрат
Обмеження	Кредитори не володіють високою гнучкістю у визначенні бажаного ризику і доходу. Як потенційні позичальники розглядаються, перш за все, низько ризиковані; обмежуються наданням кредиту високо ризикованим позичальникам	Інвестиції можуть бути більшою мірою схильні до індивідуальних портфельних ризиків. Гарантії захисту інвестицій обмежені

Примітка: розроблено авторами.

На практиці існує інший варіант сутність якого полягає в доповненні традиційних кредитних посередників: ринок кредитування може стати високо

сегментованим, де кожна з груп кредиторів знайде свою ринкову нішу. На користь даного розвитку подій свідчить практика кредитних відносин банків і корпорацій, кредитних онлайн-майданчиків з малим та середнім бізнесом та домогосподарствами.

В практичній діяльності має місце сценарій сутність якого полягає в адаптації традиційних кредитних посередників: традиційні кредитні посередники можуть адаптуватися до сучасних умов та позиціонувати себе у сфері FinTech, обслуговуючи широкий спектр позичальників із різним рівнем кредитного ризику. Цей сценарій вже реалізується на практиці: на кредитному ринку з'являються необанки (neo-banks), які розвиваються як онлайн-платформи з сервісом API, що дає змогу клієнтам отримувати через сайт або банківський додаток доступ до продуктів і сервісів усіх фінансових організацій.

У нових реаліях вони можуть виступати одночасно і як радники, і як агрегатори цінностей, реалізуючи, тим самим, ширший функціонал посередництва. Корисність вибору альтернативного кредиту споживача характеризується тим, що пов'язані або асоційовані з альтернативним кредитом окремо взятим позичальником оцінюється кожним суб'єктивно. У контексті теорії корисності та її застосування у моделях дискретного вибору позичальник самостійно робить вибір з безлічі альтернатив, максимізуючи свою корисність під впливом різних характеристик кредиту, а також його власних характеристик.

Відповідно, якщо корисність отримання традиційного банківського кредиту з усіма його вартісними і невартісними характеристиками для позичальника буде вищою за корисність використання з цією метою краудлендингових платформ, то ринкова частка традиційного банківського кредиту залишатиметься високою. В цьому випадку, обмеженням стандартної логітмоделі слугує припущення про незалежність вибору від сторонніх альтернативних джерел за умови якщо на ринку з'являється абсолютно новий варіант отримання кредиту, споживчі характеристики якого представляють меншу цінність для споживача порівняно з уже використовуваним каналом кредитування, то, швидше за все, заміщення буде нееластичним.

Висновки. В умовах переходу економіки до цифрової моделі розвитку, активного впровадження дизруптивних технологій у фінансову сферу центральним елементом економічних відносин стає споживач із його індивідуальними потребами. Відповідно, фінансові посередники отримують додатковий технологічний інструментарій, вміле використання якого дає змогу їм налаштувати фінансовий сервіс, таким чином, щоб задовольняти найбільші потреби та переваги споживачів. Існуючі сценарії розвитку кредитного ринку свідчать про наявність варіативності його майбутнього розвитку, як у частині інституційної структури груп кредиторів, так і в аспекті комплексу послуг, які надаватимуть ті чи інші учасники ринку. Загалом, через відсутність комплексного обсягу відкритих джерел статистичних даних про надані кредити через альтернативні канали кредитування отримання об'єктивних та точних оцінок можливого перерозподілу сегментів кредитного ринку між його учасниками стикаються з певними труднощами. Запропонований у цьому

дослідженні загальний підхід формалізації ринкової частки за групами кредиторів із характерних особливостей альтернативних каналів отримання кредиту сприяє взаємозв'язкам у зміні попиту на кредит в аналітичній формі. Однією з відмінних рис запропонованого підходу є формалізація логітмоделі з угрупованнями (nested logit), що дає змогу враховувати можливі кореляції у перевагах позичальників.

Результати дослідження свідчать, що проблеми пов'язані з вивченням загальних та окремих відмінних від загальних особливостей формування попиту та пропозиції на кредитні ресурси різними учасниками кредитних відносин на національному рівні в умовах переходу до цифрової економіки мають ряд переваг при їх повній адаптації в національну фінансову сферу.

Література:

1. Четверта промислова революція: зміна напрямів міжнародних інвестиційних потоків: моногр. / за наук. ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого та д.е.н., проф. О. М. Сохацької. Тернопіль: Осадча Ю.В., 2018. 478 с.

2. Штучний інтелект у FinTech: 5 програм, які використовують компанії. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://blog.easypay.ua/shtuchniy-intelekt-u-fintech-5-program-yaki-vikoristovuyut-kompaniyi/> (дата звернення 11.11.2023).

3. Сценарії розвитку цифрової економіки України. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html#6-2-3/> (дата звернення 11.11.2023).

4. Краус К. М., Краус Н. М. Електронна комерція та інтернет – торгівля: навчально – методичний посібник. К.: Аграр Медіа Груп, 2021. 454 с.

5. Schweitzer M., Barkley B. Is “Fintech” good for small business borrowers. **Режим доступу:** <https://www.federalreserve.gov/conferences/files/is-fintech-good-for-small-business-borrowers.pdf> (дата звернення 12.11.2023).

6. Freedman S., Jin G. Z. Learning by doing with asymmetric information: Evidence from Prosper.com. Working Paper. 2011. **Режим доступу:** <https://www.nber.org/papers/w16855>. (дата звернення 12.11.2023).

7. Jagtiani J., Lemieux C. Small business lending after the financial crisis: A new competitive landscape for community banks. *Economic Perspectives*. 2016. № 40(3). **Режим доступу:** <file:///C:/Users/User/Downloads/ep2016-3-pdf> (дата звернення 12.11.2023).

8. Moldow C. A. trillion dollar market by the people, for the people: How marketplace lending will remake banking as we know it. Menlo Park, CA: Foundation Capital. 2015. 35 p. **Режим доступу:** https://foundationcapital.com/wp-content/uploads/2016/08/TDMFinTech_whitepaper.pdf. (дата звернення 12.11.2023).

9. Мацелюх Ю. В. P2P-кредитування як інноваційний інструмент розвитку кредитного ринку: зарубіжний досвід і можливості для України. Електронний ресурс. **Режим доступу:** https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2022-9_0-pages-82_87.pdf. (дата звернення 11.11.2023).

10. Buchak G., Matvos G., Piskorski T., Seru A. Fintech, regulatory arbitrage, and the rise of shadow banks. NBER Working Paper. 2017. Режим доступу: <http://www.nber.org/papers/w23288.pdf> (дата звернення 11.11.2023).

References:

1. Krysovaty, A. I., Sohatska, O. M. (Eds) (2018). The Fourth Industrial Revolution: Changing Directions of International Investment Flows. Ternopil: Osadcha Y. V, 2018. 478 p. (in Ukrainian).
2. Artificial intelligence in FinTech: 5 applications used by companies. Retrieved from <https://blog.easypay.ua/shtuchniy-intelekt-u-fintech-5-program-yaki-vikoristovuyut-kompaniyi/> (Access date 11/11/2023).
3. Scenarios for the development of Ukraine's digital economy. Retrieved from <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-3/> (Access date 11/11/2023).
4. Kraus, K. M., Kraus, N. M. (2021). E-commerce and Internet trade: a study guide. K.: Agrarian Media Group, 2021. 454 p. (in Ukrainian).
5. Schweitzer, M., Barkley, B. (2017). Is “Fintech” good for small business borrowers. Retrieved from <https://www.federalreserve.gov/conferences/files/is-fintech-good-for-small-business-borrowers.pdf> (Access date 12/11/2023).
6. Freedman, S., Jin, G. Z. (2011). Learning by doing with asymmetric information: Evidence from Prosper.com. Working Paper. Retrieved from <https://www.nber.org/papers/w16855>. (Access date 12/11/2023).
7. Jagtiani, J., Lemieux, C. (2016). Small business lending after the financial crisis: A new competitive landscape for community banks. *Economic Perspectives*, 2016, no. 40(3). Retrieved from file:///C:/Users/User/Downloads/ep2016-3-pdf (Access date 12/11/2023).
8. Moldow, C. (2015). A trillion dollar market by the people, for the people: How marketplace lending will remake banking as we know it. Menlo Park, CA: Foundation Capital. 35 p. Retrieved from: https://foundationcapital.com/wp-content/uploads/2016/08/TDMFinTech_whitepaper.pdf. (Access date 12/11/2023).
9. Matseliukh, Y. V. (2022). P2P lending as an innovative tool for the development of the credit market: foreign experience and opportunities for Ukraine. Retrieved from: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2022-9_0-pages-82_87.pdf. (Access date 12/11/2023).
10. Buchak, G., Matvos, G., Piskorski, T., Seru, A. (2017). Fintech, regulatory arbitrage, and the rise of shadow banks. NBER Working Paper, 2017. Retrieved from: <http://www.nber.org/papers/w23288.pdf> (Access date 12/11/2023).

Annotation

Bechko P K., Kolotukha S.M., Vlasiuk S.A., Ponomarenko O.V., Havrylenko O.A.
Development of lending channels in the context of transition to a digital economy

The scale and speed of convergence of information technologies in all spheres of society has a direct impact on the formation of the system of economic relations. The use of artificial intelligence and advanced technologies in today's environment facilitates the production of certain goods with lower labor costs. This means a

transition from the traditional model of economic development to the digital model of development. The financial sector plays a special role in implementing digital economy programs. At the same time, banks, traditionally important depositories that reliably convert savings into investments and loans, are facing serious competition in the context of fintech, i.e. the development of financial services and technologies that help companies manage their finances.

This article identifies that the use of the latest digital technologies has led to an increase in the welfare and quality of life of the population due to increased access to quality goods and services produced in the digital economy. In this context, the primary task is to increase the information and digital literacy of the population, to improve the accessibility and quality of public services for the public, and to strengthen national and international security. The paper structures the main drivers of the use of online lending platforms. The authors analyze credit scoring algorithms that enable the evaluation of a potential borrower's creditworthiness based on a much broader range of information than that provided by traditional lending channels and compare the advantages and limitations of traditional and alternative lending channels.

Key words: *digital economy, digitalization, digital technologies, business digitalization, banking sector, lending*

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНАЛІЗУ ФОРМУВАННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВОМ

О. М. ВАРЧЕНКО¹, доктор економічних наук

О. Ю. ГАВРИК¹, кандидат економічних наук

Н. О. ВЕРНЮК², кандидат економічних наук

О. О. ВАРЧЕНКО¹, доктор філософії

¹ Білоцерківський національний аграрний університет

² Уманський національний університет садівництва

У статті систематизовано складові інформаційного забезпечення аналізу формування доданої вартості суб'єктами підприємства та обґрунтовано напрями його удосконалення. Запропоновано такі напрями удосконалення системи звітності про витрати і результати виробництва: зміна порядку групування інформації для її отримання по відповідних категоріях системи національних рахунків, зокрема, визначення випуску продукції методом «витрати-випуск» та витрат на виробництво продукції за економічними елементами; застосування фінансової концепції звітності, що містить інформацію про залишки, понесені витрати при виробництві та реалізації продукції, за економічними елементами, фінансові результати підприємства; виділення показника доданої вартості в обліково-фінансовій звітності економічних суб'єктів окремим рядком.

Ключові слова: додана вартість, валова додана вартість, додана вартість за витратами, інформаційне забезпечення, валовий дохід.

Постановка проблеми. Відомо, що основою визначення величини доданої вартості на мікрорівні доцільно використовувати дані податкової звітності та реєстрів бухгалтерського (фінансового) обліку. Додана вартість, як показник виробничо-господарської діяльності суб'єкта господарювання, є об'єктом економічного аналізу та управлінського обліку, як методу формування неопублічної інформації.

Додана вартість є однією із найбільш багатогранних наукових категорій, вивчення якої набуває важливого значення у межах вартісного підходу та характеризує потенційну суспільну цінність виробленого продукту на етапі її формування, а також ринкову цінність у грошовому еквіваленті на етапі ринкової актуалізації вартості. Однак, незважаючи на певну уніфікованість розглянутих підходів до визначення величини доданої вартості, у різних галузях господарювання мають прояв специфічні, характерні конкретному роду діяльності аспекти, які в обов'язковому порядку необхідно враховувати при обчисленні величини доданої вартості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Узагальненням результатів досліджень науковців виявлено, що з метою прийняття виважених управлінських рішень корпоративними структурами використовується модель економічної доданої вартості (EVA – Economic Value Added) як показник оцінки внутрішньофірмової ефективності, яка є критерієм оцінки вартості. Розрахунок показника EVA провадиться зменшенням величини прибутку підприємства від звичайної діяльності за вирахуванням податків на величину плати за весь інвестований в підприємство капітал [1, 2]. Показник застосовується для оцінки ефективності діяльності підприємства з позиції його власників або акціонерів, які вважають, що діяльність підприємства має для них позитивний результат у разі, якщо вдалося заробити більше, ніж становить прибутковість альтернативних вкладень [3]. Саме тому важливо окреслити складові інформаційного забезпечення аналізу показника доданої вартості з метою розробки та прийняття обґрунтованих тактичних та стратегічних рішень.

Методика досліджень. Теоретичними засадами дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців в аспекті створення доданої вартості, а також концепція розвитку системи національних рахунків, методологічні положення з організації державного статистичного спостереження «таблиця «витрати випуск». При виконанні дослідження використано такі наукові методи як: абстрактно-логічний, індукції, дедукції, монографічний, теоретичного узагальнення, а також системного підходу.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад й обґрунтування практичних пропозицій щодо формування системи інформаційного забезпечення аналізу формування доданої вартості підприємством.

Результати дослідження. Нині для прийняття управлінських рішень більшість компаній провідних країн світу формують Звіт про величину доданої вартості, який зазвичай поділяється на дві частини: перша характеризує величину доданої вартості, створеної за період, а друга показує яким чином додана вартість розподіляється у формі заробітної плати, відсотків, дивідендів і податків тощо. Показник величини доданої вартості розраховується як різниця між вартістю товарів і послуг, реалізованих суб'єктом господарювання (тобто дохід від продажів), і вартістю вхідних матеріальних ресурсів, придбаних у контрагентів. Здебільшого додана вартість дорівнює сумі прибутку до вирахування податків і витрат на оплату праці та сплату відсотків. Водночас головною відмінністю рахунків, які відображають фінансові результати, та звіту про додану вартість є порядок відображення витрат на оплату праці й виплату відсотків. Зазначимо, що в рахунках вони відображаються як витрати, що підлягають вирахуванню при розрахунку прибутку за період, а у звіті про додану вартість їх показують як розподіл величини доданої вартості.

Встановлено, що в середовищі науковців і практиків неоднозначно оцінюється використання Звіту про додану вартість як інформаційної складової. На думку науковців, його переваги є такими: інформація використовується для оцінки ефективності діяльності, тобто при формуванні та розподілу доданої вартості; надається можливість оцінити частку доданої вартості, яка

спрямовується на матеріальне стимулювання працівників, та її вплив на продуктивність праці. Недоліки полягають у наступному: форма звітів про величину доданої вартості не стандартизована; звіти про додану вартість публікуються лише незначною кількістю суб'єктів підприємницької діяльності, що ускладнює порівняння та проведення комплексного аналізу.

Очевидно, що запровадження методики обліку доданої вартості на мікрорівні повинно забезпечити інформацією при проведенні всебічного й детального аналізу формування та обчислення цього показника. Інформація про величину доданої вартості є необхідною для розробки висновків про результати господарської діяльності щодо формування вартості. З допомогою цього показника можна виявити відповідність планових і фактичних показників діяльності, оскільки додана вартість включає в себе не тільки суми понесених витрат, а й безпосередньо норми прибутку. Отже, на підставі показника доданої вартості можна робити висновки про прибутковість і рентабельність як окремого товару або послуги, окремого підрозділу, так і в цілому по підприємству.

Варто зауважити, що облік формування доданої вартості передбачає її оподаткування, оскільки саме податок на додану вартість гарантує високий ступінь надходження податкових платежів до бюджету. Слід зазначити, що показник доданої вартості відсутній у вітчизняному обліку суб'єктів підприємницької діяльності, однак ця обставина не перешкоджає розрахунку величини ПДВ.

Важливим джерелом інформації щодо формування доданої вартості суб'єктів господарювання по видах економічної діяльності та в цілому по країні є суцільне обстеження підприємств, що передбачає накопичення масиву даних на основі узагальнення інформації, що міститься в публічній фінансовій звітності відповідно до Регламенту (ЄС) № 295/2008 Європейського парламенту та Ради від 11.03.2008 р. стосовно структурної статистики підприємств [4], а також регламентів Комісії (ЄС) № 250/2009 та № 251/2009 від 11.03.2009 р. [5, 6].

Показник доданої вартості за витратами виробництва – це валовий дохід від операційної діяльності, скоригований на субсидії та непрямі податки. Він розраховується по підприємствах, основний вид економічної діяльності яких відноситься за КВЕД-2010 до секцій А; розділів 64 (крім банків) і 66 секції К; секцій L-N, P, R; розділів 95, 96 секції S. Розрахунок показника «додана вартість за витратами виробництва» по фізичних особах-підприємцях, які відповідно до Постанови Ради (ЄС) від 15.03.1993 р. № 696/93 «Про статистичні одиниці спостереження та аналізу виробничої системи Європейської Спільноти» належать до статистичної одиниці «підприємство», передбачено Методикою розрахунку показників структурної статистики з урахуванням діяльності фізичних осіб-підприємців, затвердженою наказом Держстату від 26.11.2015 р. № 343 [7].

Джерелами для розрахунку показника «додана вартість за витратами виробництва» є дані: державних статистичних спостережень «Структурні зміни в економіці України та її регіонів» та «Активи, власний капітал, зобов'язання та фінансові результати підприємств» (первинні дані); щодо підприємств, які в межах державного статистичного спостереження «Структурні зміни в економіці України та

її регіонів» обстежуються за формою № 1-підприємництво (річна), для розрахунку показника «додана вартість за витратами виробництва» використовують досить широкий перелік показників, об'єднаних у дев'ять груп [8].

Відповідно до Регламенту Комісії (ЄС) № 250/2009 від 11.03.2009 р. показник «додана вартість за витратами виробництва» розраховують на основі обороту, плюс капіталізоване виробництво, плюс інші нефінансові доходи (у тому числі субсидії на виробництво), плюс або мінус зміна запасів, мінус загальна вартість куплених товарів та послуг, мінус інші податки на продукцію, які пов'язані з оборотом, але не підлягають вирахуванню, мінус збори й податки, пов'язані з виробництвом. Зазначимо, що підприємства, які обстежуються за формою № 1-підприємництво (річна), розрахунок цього показника ведуть по кожному підприємству в цілому відповідно до його основного виду економічної діяльності.

Якщо підприємства обстежуються на вибірковій основі, розрахунок провадиться по кожному підприємству, яке увійшло у вибіркову сукупність, за формою № 1-підприємництво (коротка) (річна), з подальшим розповсюдженням даних вибіркової сукупності на основі вибірки згідно з порядком, передбаченим Методикою поширення даних вибіркового структурного обстеження малих підприємств на генеральну сукупність [9].

З метою оцінки точності (надійності) статистичної інформації за розрахунковим показником «додана вартість за витратами виробництва» здійснюють контроль, передбачений у документі Євростату «Процес перевірки даних структурної статистики підприємств» («The SBS validation process») [10]. Контроль даних виконують на агрегованому рівні та на рівні підприємств у кілька етапів:

- на першому етапі встановлюють, чи набуває цей показник додатних значень. При невиконанні зазначеної умови формується перелік підприємств, у яких показник дорівнює нулю або нижче нуля. Відповідно проводять аналіз первинних даних та отримують необхідні пояснення від респондентів. Показник «додана вартість за витратами виробництва» може набувати від'ємних значень у результаті встановлення цін продажу на виготовлену продукцію нижче витрат виробництва за відсутності субсидування виробництва такої продукції;

- на другому етапі для контролю отриманих результатів застосовують порівняльний аналіз за показниками структурної статистики. Перевірку узгодженості показників структурної статистики проводять на всіх рівнях деталізації за КВЕД;

- на третьому етапі контролю передбачається проведення порівняльного аналізу розрахованого показника за звітний рік із попереднім роком щодо відповідності визначеним межам довірчого інтервалу, значення яких скориговані на індекс споживчих цін та індекс фізичного обсягу валового внутрішнього продукту (використовуються останні наявні дані за звітний рік). Контролюється також рівень темпу зростання (зниження) агрегованих показників за видами економічної діяльності у звітному році проти минулого року з урахуванням індексу споживчих цін та індексу фізичного обсягу валового внутрішнього продукту.

Статистична інформація за показником «додана вартість за витратами виробництва» деталізується за такими напрямками: у цілому по Україні; за видами економічної діяльності на рівні класу за КВЕД; регіонами; розмірами підприємств відповідно до законодавчих критеріїв, визначених у Господарському кодексі України; розмірами підприємств відповідно до законодавчих критеріїв і видами економічної діяльності на рівні класу за КВЕД; кількістю зайнятих працівників: до 9 осіб, від 10 до 49 осіб, від 50 до 249 осіб, 250 осіб і більше; обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг), млн євро: 0-1, 1-2, 2-5, 5-10, 10-20, 20-50, 50-200, 200 і більше (для перерахунку вартісних значень у гривневий еквівалент застосовується середньорічний курс Національного банку України).

Розрахунок показника «додана вартість за витратами виробництва» здійснюється відповідно до вимог Регламенту Комісії (ЄС) № 251/2009 від 11.03.2009 р. щодо складання рядів даних зі структурної статистики підприємств. Поширення органами державної статистики інформації за показником структурної статистики «додана вартість за витратами виробництва» здійснюється із забезпеченням виконання Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

Згідно з чинною методологією побудова та надання пояснень до позицій класифікації видів економічної діяльності (КВЕД), додана вартість є вихідним показником, що визначає вид підприємства [11]. Зокрема, основним видом економічної діяльності вважається той, що забезпечує найбільшу частку загальної доданої вартості, яка створюється підприємством. Із цією метою вартість визначають як різницю між виробленою продукцією та проміжним споживанням.

Відомо, що центральне місце в системі показників макроекономічного обліку й аналізу посідає ВВП, який тісно пов'язаний із показником доданої вартості. Усі суб'єкти господарювання, незалежно від виду економічної діяльності та сфери виробництва (матеріального чи нематеріального), виробляють додану вартість. Сума виробленої в економіці валової доданої вартості становить величину ВВП. Своєю чергою валова додана вартість обчислюється як різниця між випуском і проміжним споживанням. При цьому під випуском у системі національних рахунків (СНР) розуміють сумарну вартість товарів (незалежно від їх використання) та послуг, що є результатом економічної діяльності резидентів у звітному періоді [12]. Для розрахунку доданої вартості під випуском розуміють суму реалізованої продукції (послуг), приросту незавершеного виробництва, а також готової та відвантаженої продукції. Тобто показник доданої вартості не диференційований з позиції стадій кругообігу капіталу. Це перша з істотних методологічних особливостей у трактуванні доданої вартості в національному рахівництві.

Проміжне споживання – це вартість товарів і послуг, які споживаються в звітному періоді у процесі виробництва товарів і послуг. Відповідно до методології СНР проміжне споживання включає в себе матеріальні витрати, оплату нематеріальних послуг (у т.ч. послуг фінансового посередництва), витрати на відрядження у частині оплати проїзду до місця службового відрядження і назад

та витрати по найму житлового приміщення, оплату разових робіт, виконуваних працівниками, які не зараховані до штату організації [13].

У згаданих Методологічних положеннях з організації державного статистичного спостереження розкривається друга особливість – включення оплати послуг фінансового посередництва (у т.ч. відсотків за користування позиковим фінансовим капіталом) до складу проміжного споживання. Вважаємо, що такий підхід є цілком обґрунтованим, оскільки фінансове посередництво в національному рахівництві розглядається як нематеріальні послуги, оплату за які передбачено відносити до проміжного споживання. Однак, якщо розглядати послуги фінансового посередництва (в частині надання бізнесу банківських кредитів) з позиції прямої участі позикового капіталу у створенні доданої вартості, то при її розрахунку для цілей управління доцільно включати плату за користування цим капіталом до складу доданої вартості, оскільки для керівництва компанії важливо мати інформацію про загальну величину доданої вартості, а також про те, яка її частина створена тільки за рахунок обороту капіталу власника, а яка – виключно за рахунок обороту позикового капіталу.

Третя методологічна особливість розрахунку показників економічного обороту в СНР полягає в тому, що амортизація основних засобів і нематеріальних активів (споживання основного капіталу) не входить до проміжного споживання. Тому ВВП і ВДВ мають відповідно визначення «валовий» і «валова», які означають, що до складу цих показників входить величина споживання основного капіталу. У трактуванні ж показників «додана вартість» і «проміжне споживання» з погляду класичної економічної теорії амортизація є елементом останнього.

Четверта концептуальна особливість трактування категорії «додана вартість» у національному рахівництві полягає в тому, що він ототожнює додану вартість лише з доходом, створеним конкретним видом економічної діяльності в загальному обсязі ВВП, тоді як на рівні підприємства доцільно вивчати показник доданої вартості не тільки з позиції фінансового результату бізнесу в цілому, але і з позиції матеріального носія цієї величини, тобто конкретного продукту.

П'ята суттєва методологічна особливість полягає в тому, що СНР розрізняє такі види доходу для реального сектору економіки: додана вартість (вироблений дохід); сальдо первинних доходів від виробництва і власності; вторинні доходи (безоплатні асигнування); чистий дохід (залишковий дохід після всіх нарахувань до виплат). Тобто в макроекономічному обліку додана вартість – це дохід, отриманий від процесу виробництва. Якщо ж абстрагуватися від виробничого підходу до сутності досліджуваного показника та сконцентрувати увагу на природі капіталу як вартості, що генерує в процесі господарського кругообігу нову (додану) вартість, то можна дійти висновку, що додана вартість створюється як у поточному (виробничому) бізнес-процесі (у цьому випадку її носієм є конкретний продукт, робота або послуга), так і в неосновному (не пов'язаному з поточною діяльністю) бізнес-процесі (у цьому випадку додана вартість втілена в прибутку від цієї діяльності і витратах, пов'язаних із утриманням персоналу, зайнятого в ній, при цьому матеріальний носій цієї частини доданої вартості виділити не завжди можливо, вона повинна розглядатися з прагматичної точки

зору як додаткове джерело задоволення фінансових інтересів учасників всього бізнес-процесу). Таким чином, додана вартість трактується як показник, що характеризує результат функціонування економічної системи на мікро- і макрорівні.

Показник доданої вартості має двоїсту природу: по-перше, він характеризує внесок даного бізнесу в ВВП країни, отже, ефективний бізнес матиме вищі темпи зростання доданої вартості порівняно з темпами зростання обсягів виробництва; по-друге, він характеризує розподіл створеного бізнесом продукту між працівниками, власником і державою; з позиції власника ефективний той бізнес, у якого темпи зростання прибутку випереджають темпи зростання доданої вартості. Необхідно наголосити на наявності проблеми тінізації економіки та її відображення в системі національних рахунків. Сутність проблеми полягає не тільки у площині використання певних методів оцінювання обсягів тіньової діяльності, а й у виборі критеріїв відношення економічної діяльності до тіньового сектору та їх гармонізацією з методологічною та законодавчою базою різних країн світу, доцільності включення незаконної діяльності в оцінки макропоказників та у формі відображення цих обсягів у системі національного рахівництва. Тому, на нашу думку, процес розвитку теоретико-методологічного забезпечення статистичного оцінювання тіньового сектору економіки у межах СНР є незавершеним і потребує проведення додаткових досліджень з метою подальшого удосконалення його концептуальних основ.

Методика розрахунку валової доданої вартості детально розглянута в Методологічних положеннях Держстату і спільних виданнях Євростату з МВФ, Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), ООН і Світового банку. Міжнародна стандартна галузева класифікація всіх видів економічної діяльності визначає валову додану вартість (від англ. Gross Value Added, GVA) як різницю між вартістю випуску продукції в основних цінах і вартістю проміжного споживання. Водночас Державна служба статистики України дає визначення валової доданої вартості як різниці між випуском і проміжним споживанням; вона містить у собі первинні доходи, що створюються учасниками виробництва і розподіляються між ними. При цьому показник валової доданої вартості за видами економічної діяльності розраховується як сума оплати праці найманих працівників, інших податків за виключенням інших субсидій, пов'язаних із виробництвом, та валового прибутку (змішаного доходу).

Зазначимо, термін «валова» означає, що до складу доданої вартості входить величина споживання основного капіталу. У трактуванні показників «додана вартість» і «проміжне споживання» в контексті класичної економічної теорії амортизація є елементом останнього [16]. Питання включення амортизації необоротних активів до складу ДВ є дискусійним і визначає різні методики її розрахунку. За статистичного підходу СНР ототожнює валову ДВ тільки з доходом, створеним певним видом економічної діяльності в загальному обсязі ВВП.

У системі національного рахівництва додана вартість використовується для розрахунку величини ВВП, який становить собою суму доданої вартості всіх підприємств-виробників, галузей і відображає лише капіталізовану економічною

системою матеріальну частину продукування доданої вартості, яка тлумачиться обмежено, визначаючи, що її продуцентами можуть бути лише підприємства або працівники.

В Україні розрахунки щодо створення валової доданої вартості за інституційними секторами економіки здійснюються тільки з 2004 р. За даними Держстату частка сектора фінансових корпорацій у створенні валової доданої вартості у 2018 р. становила близько 1 %, що значно нижче, ніж у країнах ЄС. Отже, незважаючи на значний розвиток сектору фінансових корпорацій за останні роки, він залишається тим основним компонентом, якого не вистачає для прискорення економічного зростання в Україні.

У національних рахунках використовуються два рівні показників і два методи оцінки. Для економіки країни результати вимірюються випуском товарів і послуг та валовим внутрішнім продуктом у ринкових цінах, для секторів і видів економічної діяльності – випуском в основних цінах і валовою доданою вартістю.

За статистичною методологією випуск на рівні підприємств (обсяг виробленої продукції) обчислюється в першу чергу за даними фінансової звітності підприємств. Для великих і середніх підприємств, що подають повну фінансову звітність, випуск розраховується як сума чистого доходу від реалізації товарів і послуг, інших операційних доходів та інших (нефінансових) доходів підприємства, до якої додають виробництво для власного інвестування та зміну запасів підприємства і віднімають субсидії на виробництво та витрати на купівлю товарів для перепродажу. Для малих підприємств випуск дорівнює сукупним доходам підприємства із відповідними коригуваннями вищезазначеного показника на власне виробництво, запаси та товари для перепродажу [14].

Водночас випуск у нефінансових корпорацій у система національних рахунків (СНР) розраховується на основі показника реалізації товарів і послуг за структурною звітністю підприємств (форма № 1-підприємство) за вирахуванням чистих податків на продукти (що аналогічно чистому доходу від реалізації товарів і послуг у фінансовій звітності). До цього показника, як і в структурній статистиці, додають зміну запасів та продукцію для власних потреб і віднімають вартість товарів для перепродажу. Але на відміну від статистики підприємств від випуску віднімають також (розрахункові) прибутки від переоцінки запасів, а також торгіву націнку за товарами для перепродажу.

Отже, величина показника випуску за статистичною звітністю підприємств вища, ніж значення випуску за СНР, оскільки він включає інші операційні та неопераційні доходи підприємства: зокрема доходи від курсових різниць, від операційної оренди активів; дохід від роялті, відсотки, отримані на залишки коштів на поточних рахунках у банках, дохід від продажу активів (різниця між балансовою вартістю та ціною продажу), одержані штрафи, пені, неустойки тощо, відшкодування раніше списаних активів та від списання кредиторської заборгованості, а також прибутки від переоцінки запасів. Невідповідність даних статистики підприємств і національних рахунків швидше за все відображає значний обсяг розрахункових доходів у звітності підприємств, а аналогічні

показники ЄС теж вказують на те, що значення показників структурної статистики підприємств та національних рахунків не обов'язково повинні бути однаковими. Крім того, суттєвий обсяг недорахованого ВВП в Україні у структурній статистиці підприємств можливий через неврахування обсягів тіньової економіки, яка відображається в системі національних рахунків.

Висновки. Отже, додана вартість як економічна категорія за показниками рахунків бухгалтерського обліку має важливе значення в обґрунтуванні результатів господарської діяльності підприємства. Складові доданої вартості показують результативність господарювання, мотивацію власників, вартість робочої сили (найманих працівників), доходи держави і стан інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства. Зважаючи на те, що складові доданої вартості на рахунках бухгалтерського обліку мають певні методичні недоліки, відображення доцільно запропонувати напрями удосконалення системи звітності про витрати і результати виробництва, а саме: зміна порядку групування інформації для її отримання по відповідних категоріях системи національних рахунків, зокрема, визначення випуску продукції методом «витрати-випуск» та витрат на виробництво продукції за економічними елементами; застосування фінансової концепції звітності, що містить інформацію про залишки, виробництво, реалізації продукції, витрати на її виробництво за економічними елементами та фінансові результати з метою оцінки фінансово-господарської діяльності підприємства і складання національних рахунків.

При наданні економічними суб'єктами бухгалтерської звітності, що відповідає вимогам СНР, доцільно передбачити виділення показника доданої вартості окремим рядком, у результаті чого постане можливість оцінити внесок конкретного суб'єкта в загальній сумі валового внутрішнього продукту. Така пропозиція потребує удосконалення форм фінансової звітності підприємств. Очевидно, що результатом гармонізації фінансової звітності та системи національних рахунків буде значне розширення аналітичних можливостей і підвищення об'єктивності й достовірності визначення економічної ефективності на рівні підприємства.

Вважаємо, що розрахунок доданої вартості доцільно здійснювати на рівні господарюючих суб'єктів з двох позицій: по-перше, цей показник доцільно залучати для комплексного аналізу за оцінкою результативності та формування вартості, це дасть змогу впровадити вартісно-орієнтовані підходи до управління, що потребує удосконалення та розробки нових форм фінансової звітності, які дадуть змогу об'єктивно визначати показник доданої вартості; по-друге, суцільне визначення доданої вартості на рівні суб'єктів господарювання як показника звітності підприємств стане надійним інформаційним забезпеченням для розрахунку показників СНР на макрорівні.

Література:

1. Grant J. L. Foundations of economic value added. New Jersey: John Wiley&Sons, 2003. 324 p.
2. Костирко Л. А. Фінансовий механізм сталого розвитку підприємств: стратегічні орієнтири, системи забезпечення, адаптація : монографія. Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2012. 474 с.

3. Сторожук Т. М., Блищик Л. В. До питання термінологічного трактування дефініції "фінансова звітність". *Облік і фінанси*. 2019. № 4. С. 54–62.

4. Regulation (EC) No 295/2008 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2008 concerning structural business statistics. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:097:0013:0059:EN:PDF>.

5. Commission Regulation (EC) No 250/2009 of 11 March 2009 implementing Regulation (EC) No 295/2008 of the European Parliament and of the Council as regards the definitions of characteristics, the technical format for the transmission of data, the double reporting requirements for NACE Rev.1.1 and NACE Rev.2 and derogations to be granted for structural business statistics. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02009R0250-20140520>.

6. Commission Regulation (EC) No 251/2009 of 11 March 2009 implementing and amending Regulation (EC) No 295/2008 of the European Parliament and of the Council as regards the series of data to be produced for structural business statistics and the adaptations necessary after the revision of the statistical classification of products by activity (CPA). Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:086:0170:0228:EN:PDF>.

7. Методика розрахунку показників структурної статистики з урахуванням діяльності фізичних осіб підприємців. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

8. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо структурних змін в економіці України та її регіонів. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2019/64/mp_sz_eUr.pdf.

9. Методика поширення даних вибіркового структурного обстеження малих підприємств на генеральну сукупність. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

10. The SBS validation process. Eurostat / Meeting of the Steering Group: Structural Business Statistics. 2012, 15 16 November. Режим доступу: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/sbs_esms.htm

11. Методологічні положення щодо визначення основного виду економічної діяльності підприємства. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

12. Концепція розвитку системи національних рахунків від 25 липня 2002 р. № 413 р. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/413-2002%D1%80>.

13. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження «таблиця «витрати випуск»: наказ Державної служби статистики України від 01 листопада 2018 р. № 236 зі змінами. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2020/101/101.pdf.

14. Класифікація інституційних секторів економіки України: наказ Державної служби статистики України від 03 грудня 2014 р. № 378 зі змінами. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References:

1. Grant, J. L. (2003). *Foundations of economic value added*. New Jersey: John Wiley&Sons, 2003. 324 p.

2. Kostyrko, L. A. (2012). Financial mechanism of sustainable development of enterprises: strategic guidelines, support systems, adaptation. Luhansk: "Knowledge" Publishing House, 2012. 474 p. (in Ukrainian).

3. Storozhuk, T. M., Blyshchyk, L. V. (2019). On the question of the terminological interpretation of the definition "financial reporting". *Accounting and finance*, 2019, no. 4, pp. 54–62. (in Ukrainian).

4. Regulation (EC) No. 295/2008 of the European Parliament and of the Council of March 11, 2008 concerning structural business statistics. Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:097:0013:0059:EN:PDF>.

5. Commission Regulation (EC) No 250/2009 of 11 March 2009 implementing Regulation (EC) No 295/2008 of the European Parliament and of the Council as regards the definitions of characteristics, the technical format for the transmission of data, the double reporting requirements for NACE Rev.1.1 and NACE Rev.2 and derogations to be granted for structural business statistics. Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02009R0250-20140520>.

6. Commission Regulation (EC) No 251/2009 of 11 March 2009 implementing and amending Regulation (EC) No 295/2008 of the European Parliament and of the Council as regards the series of data to be produced for structural business statistics and the adaptations necessary after the revision of the statistical classification of products by activity (CPA). Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:086:0170:0228:EN:PDF>.

7. Methodology for calculating indicators of structural statistics taking into account the activity of natural persons entrepreneurs. Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

8. Methodological provisions on the organization of state statistical monitoring of structural changes in the economy of Ukraine and its regions. Access mode: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2019/64/mp_sz_eUr.pdf.

9. The method of disseminating the data of the sample structural survey of small enterprises to the general population. Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

10. The SBS validation process. Eurostat / Meeting of the Steering Group: Structural Business Statistics. 2012, 15 16 November. Access mode: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/sbs_esms.htm

11. Methodological regulations regarding the determination of the main type of economic activity of the enterprise. Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>

12. Concept of development of the system of national accounts dated July 25, 2002 No. 413. Access mode: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/413-2002%D1%80>.

13. Methodological provisions on the organization of state statistical monitoring "table "expenditure output": order of the State Statistics Service of Ukraine dated November 1, 2018 No. 236 with changes. Access mode: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2020/101/101.pdf.

14. Classification of institutional sectors of the economy of Ukraine: order of the State Statistics Service of Ukraine dated December 3, 2014 No. 378 with changes. Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Annotation

Varchenko O. M., Gavrik O. Yu., Verniuk N. O., Varchenko O. O.

Information supply of the analysis of the added value formation by the enterprise

The article systematizes the components of information support for the analysis of the formation of added value by the entities of the enterprise and substantiates the directions for its improvement. The following directions for improving the system of reporting on costs and production results are proposed: changing the order of grouping information for obtaining it according to the relevant categories of the system of national accounts, in particular, determining production output by the «cost-output» method and production costs by economic elements; application of the financial concept of reporting, containing information on balances, expenses incurred during production and sale of products, by economic elements, financial results of the enterprise; allocation of the indicator of added value in the accounting and financial reporting of economic entities as a separate line.

It is shown that the added value as an economic category according to the indicators of accounting accounts is important in substantiating the results of the economic activity of the enterprise. The components of added value show the effectiveness of management, the motivation of owners, the cost of labor (salaried employees), state income and the state of the enterprise's investment and innovation activities. Given the fact that the components of added value in the accounting accounts have certain methodological shortcomings, it is advisable to suggest directions for improving the system of reporting on costs and production results, namely: changing the order of grouping information for obtaining it by the relevant categories of the system of national accounts, in particular, defining output of products by the "cost-output" method and production costs by economic elements; application of the financial concept of reporting, containing information on balances, production, sales of products, costs of its production by economic elements and financial results for the purpose of evaluating the financial and economic activity of the enterprise and drawing up national accounts.

Key words: *value added, gross value added, value added by costs, information provision, gross income, indirect taxes.*

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

С. А. ВЛАСЮК, кандидат економічних наук

Ю. А. ЦИМБАЛЮК, кандидат економічних наук

О. В. РОЛІНСЬКИЙ, кандидат економічних наук

О. О. ЛЕВЧЕНКО, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Уманський національний університет садівництва

У статті досліджено трансформаційні зміни у фінансовому забезпеченні аграрного сектору, що є критичним компонентом для сталого розвитку агросектору в умовах сучасних викликів. Здійснено аналіз теоретичних аспектів, які впливають на фінансовий ринок, узагальнено ключові елементи фінансового забезпечення та їх застосування з метою зменшення ризиків аграріїв. Визначено складники фінансового забезпечення аграрної галузі. Досліджено феномен фінансового забезпечення України, головні фактори, що впливають на інноваційну трансформацію, і їх роль у формуванні фінансових рішень. Розроблено рекомендації для регуляторів щодо підвищення ефективності та використання фінансових інструментів в аграрній сфері з метою розвитку аграрного ринку.

Ключові слова: фінансове забезпечення, банк, кредит, державна підтримка, аутсорсинг, краудфандинг, фандрейзинг.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальних економічних трансформацій аграрний сектор є ключовим компонентом сталого розвитку. Фінансове забезпечення цієї сфери виражається важливими аспектами, враховуючи не лише економічні виклики, але й соціокультурні та екологічні сторони. Саме тому актуальною є тема дослідження комплексних особливостей фінансового забезпечення аграрного сектора в умовах сучасної економічної ситуації. Включаючи вплив фінансових інструментів на стійкість та конкурентоспроможність аграрних підприємств.

Під час вивчення сфери аграрного забезпечення доцільно не тільки проаналізувати сучасний стан фінансового забезпечення аграрного сектора, а й необхідно врахувати різноманітні фактори, що впливають на його функціонування. Серед ключових аспектів дослідження – роль банківської системи, доступ до кредитних ресурсів для аграрних підприємств, використання інноваційних фінансових інструментів у сільському господарстві, а також вплив глобальних фінансових ринків на аграрний сектор.

Детальний розгляд питань фінансування сільського господарства передбачає вивчення програм підтримки з боку уряду, роль кооперативних структур у фінансуванні сільських господарств, а також важливість страхування

для зменшення ризиків, пов'язаних з несприятливими погодними умовами чи іншими чинниками.

Аграрний сектор – пріоритетна складова економіки, що впливає на економічну стабільність країни. Фінансове забезпечення аграрного сектору є ключовим фактором для забезпечення стійкого розвитку сільського господарства в сучасних умовах. Фінанси – важливий фактор, що впливає на належний розвиток та підвищення конкурентоспроможності сільського господарства.

Фінансове забезпечення аграрного сектору визначається комплексом фінансових відносин та інструментів, спрямованих на забезпечення фінансової стійкості та розвитку сільськогосподарських підприємств. Однією з основних складових є доступ до кредитних ресурсів, який дозволяє аграрним підприємствам здійснювати інвестиції у сучасні технології та покращувати виробничі процеси.

Крім того, стаття спрямована на аналіз впливу фінансових стратегій на розвиток аграрного сектора та його внесок у економіку країни в цілому. Фінансове забезпечення аграрного сектору є важливим завданням, оскільки визначає ефективність виробництва, стійкість до внутрішніх та зовнішніх викликів та внесок у глобальну продовольчу безпеку.

Актуальність даної роботи виявляється у необхідності розгляду ефективних фінансових стратегій, які допоможуть забезпечити сталість виробництва, пристосування до змінних умов та збалансований розвиток галузі. Окрім того, врахування фінансових аспектів дозволить розкрити потенціал аграрного сектору в контексті глобальної економіки та внести вагомий внесок у гармонійний розвиток сільських територій.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки країни займають особливе місце у наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених і перебувають у центрі уваги представників громадськості. Аналізуючи ключові принципи, які визначають сутність поняття фінансового аграрного забезпечення, особливу увагу даній проблематиці було приділено вченими економістами-аграрниками, серед яких варто виділити праці М. Й. Маліка, О. В. Добровольської, О. В. Коробкова, В. В. Мацьків, І. В. Абрамової, І. О. Школьник, О. Є. Гудзь, О. Р. Жидяк, І. М. Зеліско, В. І. Кривоzub [1].

І. О. Школьник розглядав фінансове забезпечення, як один із головних чинників ефективного розвитку аграрного сектору, що може як сприяти зростанню прибутковості, так і суттєво вповільнювати розвиток, знижувати рентабельність діяльності суб'єктів бізнесу [2].

Натомість В. І. Кривоzub зауважив, що проблеми формування джерел фінансового забезпечення аграріїв обумовлені значними ризиками, що притаманні виробничим процесам [3]. Крім того, значне місце в наукових дослідженнях щодо питань кредитування сільськогосподарських підприємств приділяють такі вчені як В. М. Алексійчук, А. О. Ковальова, І. М. Барановський, П. М. Макаренко, В. Г. Ткаченко.

Також питанню фінансового забезпечення присвятив свою працю С. В. Андрос, який акцентував свою увагу на ключовій ролі держави, як регулятора. Вчений відзначає, що сектор сільського господарства постійно потребує стабільного фінансування, адже є його діяльність є досить ризикованою, і вирішення проблем щодо зниження ступеня ризику має взяти держава, оскільки має багаторічний досвід у регулюванні процесу агровиробництва [4].

Подальше вивчення сучасних тенденцій культури фінансового забезпечення, впливу та перспектив розвитку на сучасному ринку фінансових послуг зумовлює актуальність цього дослідження та має відповідну практичну обґрунтованість.

Методика досліджень. Для отримання більш повного уявлення про фінансове забезпечення аграрного сектору в сучасних умовах було використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Для визначення особливостей фінансового забезпечення аграрного сектору застосовано абстрактно-логічний метод. Графічні методи дослідження застосовано для отримання глибшого розуміння ролі банківського кредитування, урядових програм та субсидій у підтримці аграрного сектору, виокремлення структурних елементів та встановлення взаємозв'язків між ними.

Значну роль у дослідженні займає аналіз літературних джерел та наукових публікацій. Цей метод є основоположним у даній роботі. Також за допомогою статистично-математичного методу здійснено аналіз та оцінку методів використання фінансових інструментів та тенденцій впровадження інноваційних рішень. Теоретико-методологічною основою дослідження є праці вітчизняних вчених, що займаються дослідженням фінансового забезпечення.

Метою дослідження є прагнення розкрити складники фінансового забезпечення аграрної галузі, дослідити проблеми у цій сфері, систематизація особливостей фінансового забезпечення аграрного сектору та визначення ефективних стратегій розвитку та підвищення стійкості галузі в сучасних умовах. Дослідження аспектів феномену інноваційного фінансового забезпечення. Розробка рекомендацій для регуляторів щодо підвищення ефективності та використання фінансових інструментів в аграрній сфері з метою розвитку аграрного ринку.

Результати досліджень. У глобальних умовах економічних трансформацій аграрний сектор стає необхідним елементом для забезпечення сталого розвитку. Ефективне фінансове управління цією галуззю визначається численними аспектами, які охоплюють не лише економічні характеристики, але й соціокультурні та екологічні виклики. Зважаючи на дану проблематику, особливо важливим є дослідження комплексних особливостей фінансового забезпечення аграрного сектора в умовах сучасної економічної обстановки [5].

Роль фінансового забезпечення аграрного сектору виявляється вирішальною, оскільки надає аграрним підприємствам необхідні ресурси для ефективного ведення виробництва, впровадження нових технологій та управління ризиками. Існує чимало напрацьованих методик кредитування

сільськогосподарської галузі, визначені аспекти управління ризиками фінансових та кредитних установ, а також механізми здешевлення банківських кредитів. Важливо зауважити, фінансове забезпечення аграрного сектору – це система, яка використовує різноманітні форми, методи та інструменти фінансових операцій, джерелом підтримки яких є зовнішні та внутрішні фактори [6].

Збалансоване та стійке фінансове забезпечення дозволяє аграрному сектору ефективно відповідати на виклики глобального ринку та забезпечує його важливу роль у гарантуванні продовольчої безпеки. Фінансові інструменти – головна складова фінансування, що надає можливість управляти ризиками, зберігати та примножувати капітал, а також здійснювати різноманітні фінансові операції. До головних фінансових інструментів, що забезпечують розвиток аграрної галузі належать: (рис. 1) [7].

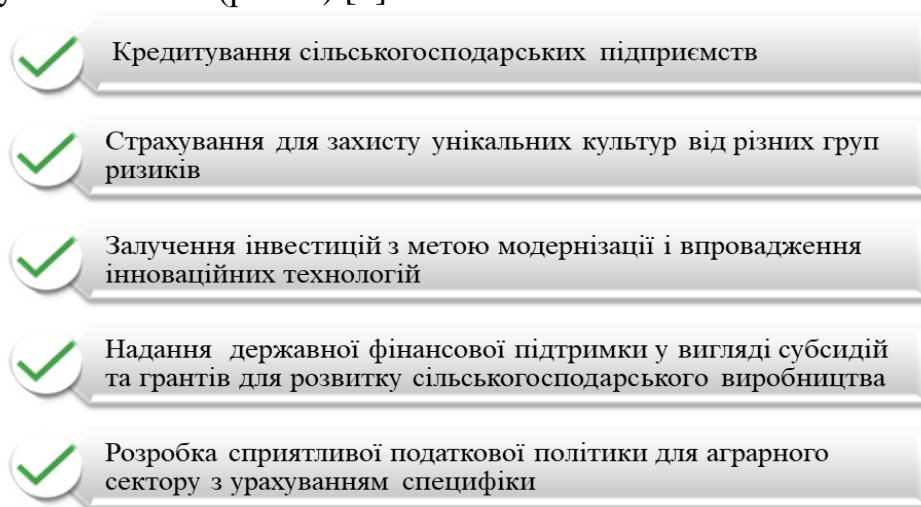

Рис. 1. Класифікація фінансових інструментів

Примітка: розроблено авторами

Дані інструменти взаємодіють з метою створення стабільного фінансового середовища для сільськогосподарських підприємств. Використання таких фінансових інструментів, як кредитування і державна підтримка, є ключовими для досягнення стабільності та модернізації аграрного сектору. На даному етапі розвитку національної економіки України фінансове забезпечення аграрного сектору виступає не лише як засіб для здійснення виробничих операцій, але і як стратегічний інструмент для стабільного та ефективного розвитку цієї галузі.

Фінансовий інструмент також можна описати як специфічний продукт фінансового ринку, який узгоджується у формі контракту, має форму угоди і використовується для використання фінансових ресурсів однією стороною та отримання прибутків – іншою [8].

З упевненістю можна сказати, що кредитування – дієвий метод фінансування аграрного виробництва. Однак, на відміну від світової практики в Україні ситуація унікальна, адже вітчизняні сільськогосподарські підприємства в більшості випадків інвестують власні кошти. Спершу здається, що ключовою причиною є стан національної банківської системи, що за станом «фінансового здоров'я» займає лише 135 місце в світовому рейтинзі The Global Competitiveness

Report на Давоському економічному форумі [9]. Однак банківський сектор безперервно виконує свої основні функції і дає можливість нарощувати кількість валових кредитів аграрного сектору економіки. Кредитування дозволяє фермерам отримувати необхідний капітал для закупівлі обладнання, насіння, агрохімікатів та інших ресурсів. Окрім того, фінансові інструменти допомагають управляти ризиками, пов'язаними з коливаннями цін на сільськогосподарську продукцію та погодними умовами.

Ключові вітчизняні банки чітко усвідомлюють перспективність саме аграрного кредитування сьогодні. Тому в них розроблені й вже функціонують спеціальні програми кредитування агробізнесу, а кредити аграрної сфери в загальному кредитному портфелі цих банків займають 35–50 %. Взаємодія банків і держави в кредитуванні аграріїв в Україні є важливою для розвитку сільського господарства. Держава може надавати підтримку та гарантії, стимулюючи банки надавати кредити аграріям. Банки, у свою чергу, виступають посередниками, надаючи фінансові ресурси для розвитку сільськогосподарських проектів. Такий партнерський підхід сприяє зростанню економіки.

Також невід'ємною складовою дослідження є аналіз динаміки змін стану кредитування аграріїв (табл. 1) [10].

Табл. 1. Обсяги кредитування підприємств АПК України, 2018-2022 рр.

Показник	Рік					Відхилення, +/-
	2018	2019	2020	2021	2022	
Обсяги залучених кредитів: всього, млрд грн, у т.ч.:	50430	54385	60909	61889	62500	12070
короткострокові	23306	24597	22005	25328	26563	3257
середньострокові	21355	20924	23269	29857	30412	9057
довгострокові	6017	11102	17245	13971	5656	-361
Процентна ставка за залученими кредитами, %:	19,8	18,3	16,5	19,9	18,9	-0,9
у національній валюті	22,0	20,5	18,8	21,4	20,3	-1,7
в іноземній валюті	10,7	10,7	9,4	8,3	7,9	-2,8

Примітка: розроблено автором на основі джерела [10].

Варто окреслити те (табл. 1), що обсяг залучених кредитів щорічно зростає. Рівень залучення короткострокових та середньострокових кредитів значно вище, в порівнянні з довгостроковими кредитами. Процентна ставка за залученими кредитами в період 2018–2020 роки знижується, проте за 2021–2022 спостерігається поступове зростання. Кредитування в національній валюті має незначне коливання у межах відхилення, що дорівнює 1,7. Натомість обсяги кредитування в іноземній валюті планомірно знижується, що ілюструє зниженні експозиції до змін курсу валют та зменшення валютного ризику.

Державна підтримка відіграє критичну роль у забезпеченні стійкості та конкурентоспроможності аграрного сектору. Динаміка зміни обсягів державної підтримки яскраво ілюструє стан державного фінансового забезпечення агросектору в Україні (рис. 2) [11].

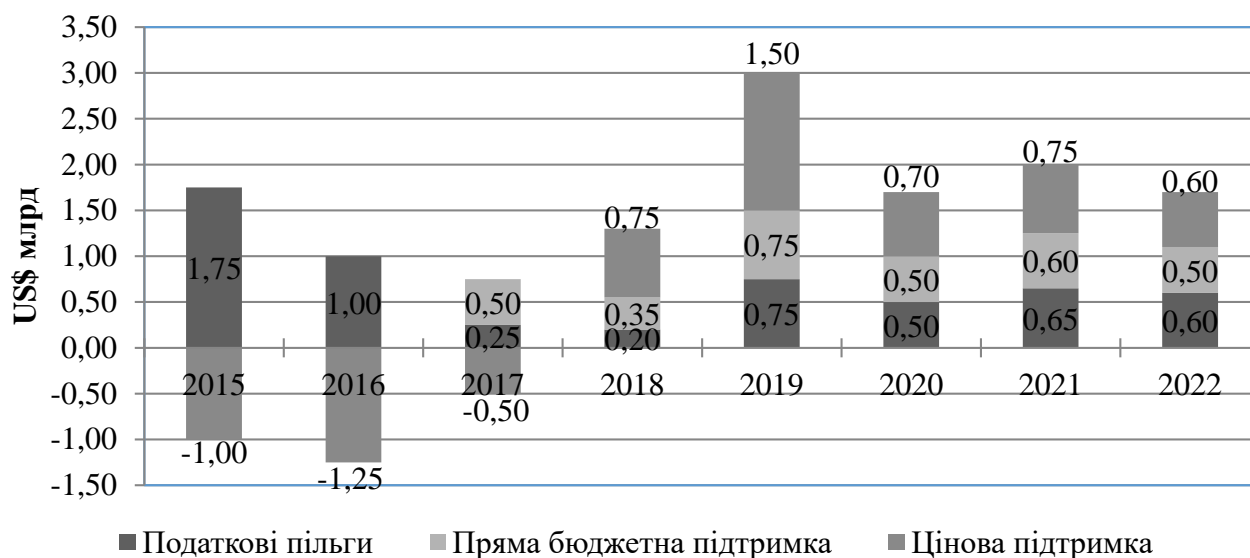

Рис. 2. Обсяги державної підтримки сільгоспвиробників України

Примітка: розроблено автором на основі джерел [11, 12].

Пряма державна підтримка – включає суму видатків, передбачених в Державному бюджеті України як бюджетна програма «Фінансова підтримка аграрних виробників». На 2022-ий рік в проєкті Державного бюджету закладено 4,4 млрд грн для підтримки національних аграріїв [12].

Натомість, податкові пільги – спеціальний режим оподаткування єдиним податком 4-ої групи спрощеної системи оподаткування дозволяє аграрним підприємствам сплачувати менше, ніж за загальними правилами оподаткування, оскільки цей податок «заміщує» земельний податок та податок на прибуток.

Цінова підтримка в Україні представлена заходами державної політики, які мають прямий вплив на ціну реалізації сільськогосподарської продукції. Виокремлюють такі заходи: запровадження експортних або імпорتنних квот чи мит, відшкодування ПДВ при експорті продукції, адміністративного регулювання цін, квотування внутрішнього виробництва тощо. При позитивній ціновій підтримці уряду агровиробник отримає додатковий дохід, а при негативній – сільгоспвиробник недоотримає дохід.

Аналіз фінансового стану аграрного сектору є критичним етапом у визначенні шляхів подальшого розвитку та визначенні рекомендацій для покращення фінансової стабільності через використання інноваційних рішень. Розбудова партнерств між фермерами, урядом та приватним сектором може прискорити вирішення проблем та сприяти створенню стійкої та ефективної системи аграрного господарства.

Для раціоналізації та покращення фінансової стабільності аграрного сектору сьогодні, слід звернути увагу на три інноваційних та дієвих рішення: краудфандинг, фандрейзинг, аутсорсинг. Оскільки вбачаю довгострокову

перспективу розвитку аграрного сектору саме завдяки застосуванню даних методів [13].

Дані методи не лише забезпечують фінансову стабільність аграрного сектору, але й сприяють його адаптації до змін у світі. До важливих особливостей краудфандингу, фандрейзингу та аутсорсингу необхідно віднести: (рис. 3) [14]

1. Логістику та постачання:

- Зовнішні фірми можуть взяти на себе відповідальність за логістичні процеси, включаючи перевезення, зберігання та доставку сільськогосподарської продукції.

2. Маркетинг та збут:

- Аутсорсинг маркетингових функцій може допомогти фермерам залучати нових клієнтів, управляти брендом та розширювати ринкові можливості.

3. Обробка даних та аналітика:

- Спеціалізовані компанії можуть надавати послуги з обробки даних та аналітики, щоб допомогти фермерам приймати більш обґрунтовані рішення.

4. Технічна підтримка:

- Залучення експертів для технічної підтримки, наприклад, у використанні сучасних агротехнологій, може покращити продуктивність та результативність сільського господарства.

5. Управління ризиками:

- Зовнішні консультанти можуть допомагати управляти різними видами ризиків, такими як погодні умови, ринкові зміни та інші фактори, що впливають на сільське господарство.

Рис. 3. Основні особливості сучасних методів фінансування

Примітка: розроблено автором

В цілому використання інновацій у сільському господарстві є ключовим для забезпечення фінансової стабільності. Краудфандинг, фандрейзинг, аутсорсинг посередників – сучасні рішення, що відкривають нові можливості та роблять аграрний сектор більш життєздатним і реагуючим на виклики сучасності [15]. Альтернативні підходи дозволяють фермерам концентруватися на своєму основному бізнесі, одночасно отримуючи високоспеціалізовану підтримку в інших аспектах виробництва та управління. Однак важливо пам'ятати про ретельний вибір посередників та рівень довіри до партнерів. Адже необхідно укласти вигідні угоди для забезпечення взаємовигідного партнерства та досягнення фінансової стабільності.

Висновки. Фінансове забезпечення аграрного сектору є критичним компонентом для його сталого розвитку. Теоретичні аспекти цієї проблематики охоплюють не лише вивчення джерел фінансування, а й врахування ризиків та методів їх зменшення.

Сьогодні для вирішення фінансових проблем аграрного сектора необхідно використовувати різноманітні інструменти та підходи, які дозволять ефективно застосовувати локальні фінансові механізми. Серед них можуть бути самофінансування, банківське кредитування, а також державна фінансова

підтримка. Зокрема, знижені державні ставки оподаткування, як елемент державної підтримки, мають на меті створити умови доступного та своєчасного надання сільськогосподарським виробникам кредитних ресурсів. Також важливими є створення фондів підтримки кредитування, впровадження механізмів пільгового кредитування, розвиток іпотечного кредитування, підтримка кредитних спілок, чи впровадження пільгового оподаткування. Детальний аналіз підтримки аграрного сектору банківськими кредитами яскраво ілюструє, що в теперішній час – банківське кредитування є надзвичайно важливим для доступу до капіталу, збереження ліквідності, розвитку підприємств, інвестицій та підтримки стартапів. Це сприяє управлінню ризиками та стимулює економічне зростання. Крім того, банки відіграють вирішальну роль у залученні додаткових коштів для стимулювання розвитку сільськогосподарського виробництва. У процесі вивчення фінансового забезпечення аграрного сектору стало очевидним, що ця сфера є вирішальною для стабільного прогресу аграрного господарства. Застосування інноваційних підходів, таких як краудфандинг, фандрейзинг та аутсорсинг, виявилось ефективним для забезпечення фінансових ресурсів та підтримки розвитку аграрного сектору. Ці стратегії не тільки стимулюють економічне піднесення, а також сприяють побудові позитивних відносин між аграріями та споживачами.

Інтеграція аутсорсингу, краудфандингу в аграрному секторі може суттєво покращити фінансову стабільність та ефективність. Ці інноваційні підходи дозволяють аграріям не лише залучати додаткові фінансові ресурси, але й покращувати виробничі процеси та сприяти взаємодії з споживачами. Зосередження на залученні підтримки інвесторів через фандрейзинг також допомагає побудувати стійкі відносини із споживачами. Аутсорсинг, краудфандинг, фандрейзинг – інноваційні підходи, що стають визначальними для вдосконалення аграрного сектору. За допомогою цих стратегій аграрії отримують необхідні ресурси для розвитку та в усіх учасників створюється взаємовигідне середовище. Цей підхід сприяє економічному росту та утвердженню принципів сталості та прозорості в аграрному секторі.

У кінцевих висновках важливо відзначити, що фінансове забезпечення аграрного сектору вимагає інтегрованого підходу, урахування сучасних тенденцій та постійного пошуку оптимальних фінансових інструментів. Зазначені стратегії відкривають нові перспективи для розвитку сільського господарства, роблячи його більш сучасним та здатним відповідати викликам сучасності.

Література:

1. Абрамова І. В. Стан та перспективи фінансового забезпечення сільського розвитку. *Наукові горизонти*. 2018. №5 (68). С. 44–51.
2. Школьник І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС НБУ, 2008. 348 с.
3. Кривоzub В. І. Сучасний стан фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору України. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2019. № 4. Режим

доступу: <https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/media/attachments/2019/12/20/6-49-55.pdf>.

4. Андрос С. В., Герасимчук В. Г. Фінансування сільського господарства і роль банків у кредитному забезпеченні аграрного сектора України: *Economic journal Odessa polytechnic university*. 2023. № 3(25). С. 5–14

5. Ковальова А. О. Альтернативні форми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2020. № 12. С. 114–120.

6. Фінансові ресурси та джерела їх формування. Режим доступу: https://pidru4niki.com/14150823/finans/finansovi_resursi_dzherela_formuvannya#google_vignette.

7. Балдич Н., Гринчук Н., Ходько Н., Чорній Л., Глібіщук Я. «Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування»: практичний посібник. Режим доступу: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/604/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_4.pdf.

8. Северин К. М. Ефективність фінансово-кредитних важелів розвитку АПК в Україні: *Ефективна економіка*. 2016. № 5. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4980>.

9. The Global Competitiveness Report. How Countries are Performing on the Road to Recovery. The Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery. Режим доступу: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf.

10. Грищук Н. В. Особливості сучасного кредитування представників малого та середнього бізнесу. *Ефективна економіка*. 2022. № 1. Режим доступу: www.economy.nauka.com.ua. DOI: 10.32702/2307-2105-2022.1.86.

11. Огляд державної підтримки в АПК України. Режим доступу: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/10/State-support-review-20211009.pdf>.

12. Гордійчук Д. Рада ухвалила бюджет-2022. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/12/2/680330/>.

13. Краудфандинг: що це таке і як він працює в Україні. Режим доступу: <https://buduysvoe.com/publications/kraudfandyng-shcho-ce-take-i-yak-vin-prasyuuev-ukrayini>.

14. Що таке аутсорсинг і навіщо він потрібен. Аутсорсинг. Режим доступу: <http://web-city.org.ua/shho-take-outsorsing-i-navishho-vin-potriben-dokladne-rozasnennya/>.

15. Що таке фандрайзингова стратегія та навіщо вона потрібна. Режим доступу: <https://ednannia.ua/en/vse-pro-fandraizynh/znannia-pro-fandreizynh/12294-shcho-take-fandreizingova-strategiya-ta-navishcho-vona-potribna>.

References:

1. Abramova, I. V. (2018). State and prospects of financial support for rural development. *Scientific horizons*, 2018, no. 5 (68), pp. 44–51. (in Ukrainian).

2. Shkolniak, I. O. (2008). Financial market of Ukraine: current state and development strategy. Sumy: VVP “Mriia-1”, YABS NBU, 2008. P. 44–51. (in Ukrainian).

3. Kryvozub, V. I. (2019). The current state of financial support for enterprises in the agrarian sector of Ukraine. *Bulletin of Sumy State University. Series "Economics"*, 2019, no. 4. URL:

<https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/media/attachments/2019/12/20/6-49-55.pdf>. (in Ukrainian).

4. Andros, S. V., Gerasimchuk, V. G. (2023). Financing of agriculture and the role of banks in credit provision of the agricultural sector of Ukraine. *Economic journal Odessa polytechnic university*, 2023, no. 3(25), pp. 5–14. (in Ukrainian).

5. Kovaleva, A. O. (2020). Alternative forms of financial support of agricultural enterprises. *Agroworld*, 2020, no. 12, pp. 114–120. (in Ukrainian).

6. Financial resources and sources of their formation. URL : https://pidru4niki.com/14150823/finansy/finansovi_resursi_dzherela_formuvannya#google_vignette. (in Ukrainian).

7. Baldych, N., Grynychuk, N., Khodko, N., Chorniy, L., Hlibishchuk, Y. (2018). Local economic development: models, resources and financing tools. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/604/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_4.pdf. (in Ukrainian).

8. Severyn, K. M. (2016). The effectiveness of financial and credit levers for the development of agriculture in Ukraine. *Effective Economy*, 2016, no. 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4980>. (in Ukrainian).

9. The Global Competitiveness Report. How Countries are Performing on the Road to Recovery. The Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf.

10. Hryshchuk, N. V. (2022). Peculiarities of modern crediting of representatives of small and medium-sized businesses. *Effective Economy*, 2022, no. 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2022/88.pdf. (in Ukrainian).

11. Overview of state support in the agricultural sector of Ukraine. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/10/State-support-review-20211009.pdf>.

12. Gordiyshchuk D. The Council adopted the 2022 budget: monograph. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/12/2/680330/>.

13. Crowdfunding: what it is and how it works in Ukraine. URL: <https://buduysvoe.com/publications/kraudfandyng-shcho-ce-take-i-yak-vin-pracyuye-v-ukrayini>

14. What is outsourcing and why is it needed? Outsourcing. URL: <http://web-city.org.ua/shho-take-outsorsing-i-navishho-vin-potriben-dokladne-poyasnennya/>

15. What is a fundraising strategy and why is it needed. URL: <https://ednannia.ua/en/vse-pro-fandreizynh/znannia-pro-fandreizynh/12294-shcho-take-fandreizingova-strategiya-ta-navishcho-vona-potribna>.

Annotation

Vlasiuk S. A., Tsymbalyuk Yu. A., Rolinskyi O. V., Levchenko O. O.

The features of Ukraine's agricultural sector financial support in modern conditions

Financial support of the agricultural sector is a critical component for its sustainable development. The theoretical aspects of this problem include not only the study of financing sources, but also the consideration of risk and its reduction methods.

Today, to solve the agricultural sector's financial problems, it is necessary to use various tools and approaches that will allow effective application of local financial mechanisms. In particular, reduced state tax rates, as an element of state support with the purpose to create conditions for affordable and appropriate provision of credit resources to agricultural producers. The creation of lending support funds, the

introduction of preferential lending mechanisms, the development of mortgage lending, support of credit unions, or the introduction of preferential taxation are also important. A detailed analysis of the agricultural sector support by bank loans clearly illustrates that nowadays bank lending is extremely important for access to capital, preservation of liquidity, development of enterprises, investments and support of start-ups. This facilitates risk management and stimulates economic growth. In addition, banks play a critical role in attracting additional funds to stimulate the development of agricultural production. In the process of the agricultural sector financial support studying, it became obvious that this area is key for the stable progress of the agricultural economy. The use of innovative approaches, such as crowdfunding, fundraising and outsourcing, has proven to be effective in securing financial resources and supporting the development of the agricultural sector. These strategies not only stimulate economic growth, but also help build positive relationships between farmers and consumers.

The integration of outsourcing and crowdfunding in the agricultural sector can significantly improve financial stability and efficiency. These innovative approaches allow farmers not only to attract additional financial resources, but also to improve production processes and facilitate interaction with consumers. Focusing on attracting investor support through fundraising also helps to build sustainable relationships with consumers.

In the final conclusions, it is important to note that the agricultural sector's financial provision requires an integrated approach, taking into account modern trends and constantly searching for optimal financial instruments. These strategies open up new prospects for the development of agriculture, making it modern and able to meet the current challenges.

Key words: *financial support, bank, credit, state support, outsourcing, crowdfunding, fundraising.*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

В. О. КЛИМЕНКО, здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

У статті детально розглянуто сучасний стан та окреслено загальні тенденції розвитку аграрного страхування в Україні впродовж 2013–2022 рр. Увага приділена інтерпретації основних показників розвитку останнього та його динаміки, зокрема в частині перестраховування (рівень перестраховування становив 60 %), страхових премій та виплат (рівень агрострахових виплат склав 44 %), оптимального портфеля страхових послуг (аграрне страхування у структурі страхового портфеля страховиків займає близько 3 %), приросту страхових платежів (відсутність чітко окресленої тенденції, помітне зменшення у 2022 р. на 60 %).

Проведене дослідження дало змогу зробити висновок про достатній рівень розвитку аграрного страхування з суттєвим поліпшенням якісних ринкових характеристик, а також про наявність кола проблем та невирішених питань в частині функціонування останнього. Встановлено, що наразі український ринок аграрного страхування знаходився в процесі переходу на якісно новий етап функціонування, що в цілому відповідає загальносвітовим тенденціям, маючи при цьому потужний потенціал для подальшого розвитку.

Ключові слова: аграрне страхування, страховий захист, ринок аграрного страхування, агросектор, страхові послуги, ризики, тенденції розвитку.

Постановка проблеми. В умовах становлення ринкових відносин страховий захист аграрного сектору відіграє важливу роль для економічної стабільності його розвитку. Відтак, страхування може розглядатися як один із ключових інструментів в частині управління ризиками різної видової сукупності, зокрема виробничими, ринковими і юридичними, однак аграрне страхування недостатньо розвинене в країні.

Наразі Україна має великий потенціал для розвитку аграрного сектору та подальшого впливу на європейський ринок. Водночас, одним з елементів ринкової моделі для аграрного сектору є створення нової потужної системи страхового захисту з метою зниження рівня ризиковості виробничої діяльності. Спектр підприємницького ризику в аграрному секторі суттєво ширший, ніж в інших галузях господарювання, що зумовлено, насамперед, природними чинниками та полягає у відсутності гарантій отримання запланованих результатів виробничої діяльності під впливом природних чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти функціонування такого важливого фінансового інструменту, як аграрне страхування,

досліджувались низкою українських вчених та практиків, серед яких варто виділити Ю. Алескерову, С. Андрос, В. Базилевича, В. Борисову, О. Гаманкову, О. Віленчука, В. Дрануса, О. Лобову, Ю. Лупенка, М. Маліка, М. Мальованого, М. Мних, І. Михайловську, С. Навроцького, С. Осадця, О. Прокопчук, Н. Приказюк, Н. Танклевську, Л. Тулуша, Ю. Улянич та інших.

Незважаючи на значну кількість напрацювань, український ринок аграрного страхування все ще перебуває на етапі становлення і розвивається безсистемно, без чітко окресленої стратегії розвитку та належної державної підтримки, яка б забезпечила прискорення впровадження окремих страхових послуг в галузі.

Показники розвитку ринку аграрного страхування дають можливість окреслити ключові тенденції поточного стану, перебігу основних фінансових процесів та перспективних векторів розвитку як аграрного сектору, так і економіки держави в цілому. Фактично стан розвитку останнього є своєрідним барометром розвитку економіки країни. Саме подальша розбудова дієвого ринку аграрного страхування в Україні має ґрунтуватись на дослідженнях сучасних тенденцій функціонування останнього.

Методика досліджень. Для наукового вирішення поставленої у статті мети використано загальнонаукові методи наукового пізнання та дослідження економічних явищ. Теоретико-методологічним базисом статті є, в основному, напрацювання вітчизняних науковців і практиків, а також зарубіжних вчених, що займаються дослідженням практики та проблематики розвитку аграрного страхування. У статті використовувалися такі методи дослідження: абстрактно-логічний, монографічний, порівняння, графічний та наукового узагальнення.

Метою даної статті є дослідження сучасного стану та виявлення тенденцій розвитку аграрного страхування в Україні у період за 2013–2022 рр.

Результати досліджень. Страхові послуги в аграрному секторі економіки охоплюють різноманітні види страхування, спрямовані на захист агровиробників від ризиків різної видової сукупності. Зокрема, це може включати страхування врожаю, тварин, обладнання, а також відповідальності за можливі збитки чи шкоду, завдану третім особам. Мета таких послуг полягає у забезпеченні фінансового захисту аграрних виробників у випадку непередбачуваних негативних подій, зокрема таких як природні катастрофи, хвороби тварин, технічні збої тощо.

Перестраховування на ринку аграрного страхування відіграє важливу роль, перш за все, у забезпеченні фінансової стабільності та захисту інтересів страхових компаній, що надають послуги з аграрного страхування. Перестраховування є процесом, за яким страхові компанії передають певну частку ризику, що виникає від укладання страхових полісів, іншим спеціалізованим страховим організаціям – перестраховикам. Це дозволяє страховим компаніям зменшити фінансові ризики, пов'язані з виплатою значних сум компенсацій у разі настання страхового випадку.

Слід зауважити, що у сфері аграрного страхування перестраховування має свої особливості. Оскільки аграрний сектор пов'язаний зі значними ризиками, зокрема такими як природні катастрофи, посухи, епідемії, шкідники тощо,

страхові компанії, які працюють на означеному ринковому сегменті, часто звертаються до перестраховування для забезпечення достатнього рівня захисту від цих ризиків. Відтак, перестраховування на ринку аграрного страхування дозволяє страховим компаніям залучати додаткові фінансові ресурси для покриття ризиків, а також отримувати експертну підтримку та консультації щодо оцінки ризиків та встановлення відповідних тарифів. Це сприяє підвищенню стійкості страхових компаній і довіри соціальних груп, які залучають аграрне страхування.

Важливим аспектом перестраховування на ринку аграрного страхування є розподіл ризику між різними страховими компаніями і перестраховиками. Це дозволяє зменшити потенційні фінансові втрати, які можуть виникнути в результаті страхових випадків, і розподілити їх на кілька учасників ринку. При настанні страхового випадку перестраховик може брати на себе певну частку відшкодування збитків, що сприяє збереженню фінансової стабільності страхових компаній.

Перестраховування на ринку аграрного страхування є необхідним з кількох причин, що узагальнені та представлені на рис. 1.

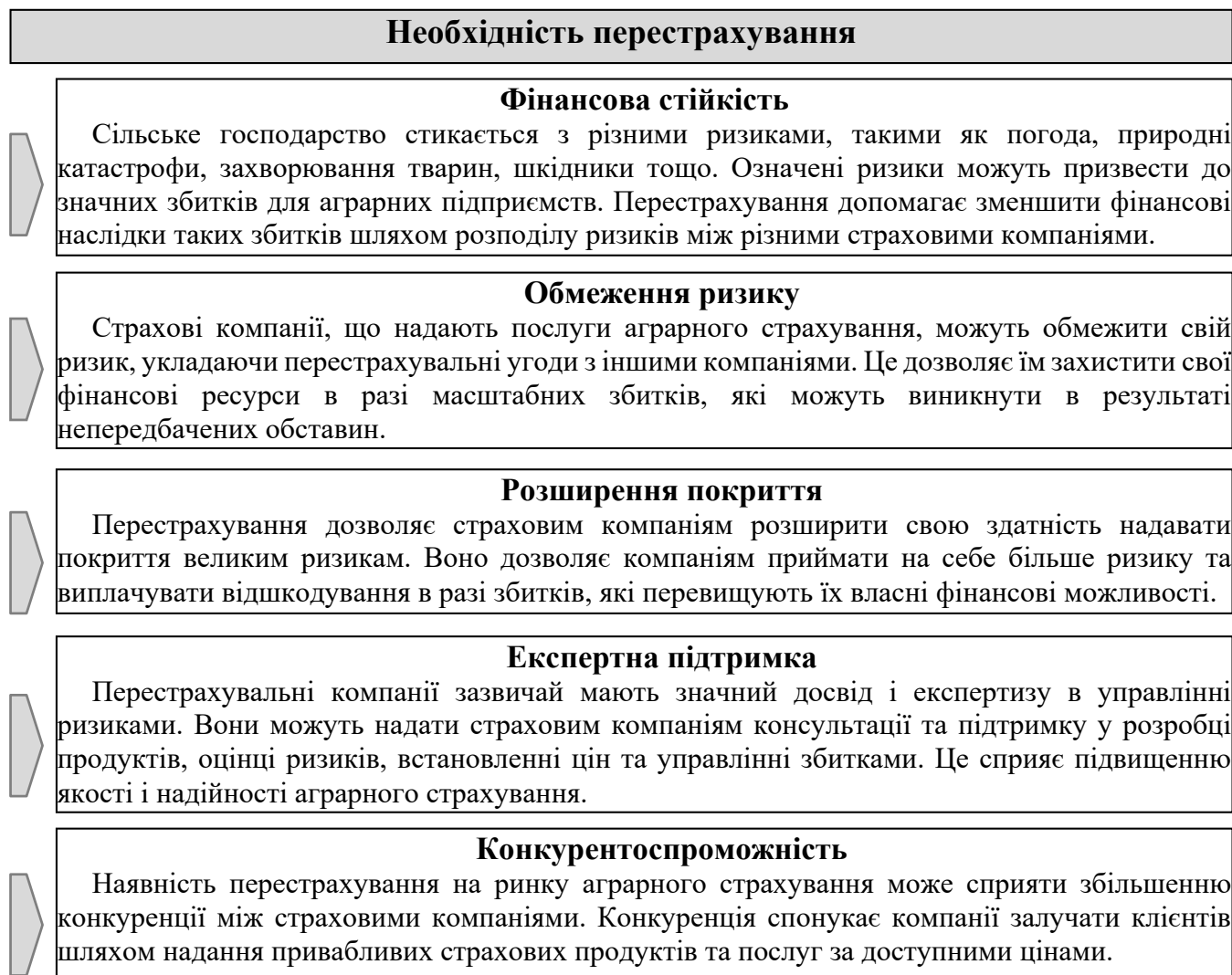

Рис. 1. Ключові причини необхідності перестраховування на ринку аграрного страхування

Джерело: власні узагальнення та дослідження автора

Отже, перестраховування на ринку аграрного страхування є необхідним для забезпечення фінансової стійкості страхових компаній, зменшення ризику, розширення покриття, отримання експертної підтримки та підвищення конкурентоспроможності.

Рівень перестраховування на ринку аграрного страхування відображає ступінь залучення перестраховувальників (компаній, які надають перестраховування) до покриття ризиків, пов'язаних з аграрним страхуванням. Перестраховування є процесом, у якому страхова компанія передає певну частку ризику іншим компаніям (перестраховувальникам), отримуючи від них фінансовий захист у разі страхових виплат.

На ринку аграрного страхування рівень перестраховування вказує на те, яка частка страхового портфеля (сукупність укладених страхових полісів) компанії застрахована перестраховиками. Вищий рівень перестраховування означає, що більша частка ризиків, пов'язаних з аграрним страхуванням, передана на покриття іншим компаніям, що сприяє зменшенню фінансового ризику для первинної страхової компанії. Це може бути важливо, оскільки аграрне страхування може включати значні ризики, пов'язані зі збитками від природних катаклізмів, погіршенням врожаю або іншими аграрними ризиками.

Важливим фактором визначення рівня перестраховування на ринку аграрного страхування є оцінка ризиків, що залежать від конкретних умов ринку, географічних особливостей та типів страхових полісів. Рівень перестраховування може варіюватися від компанії до компанії та залежати від їхньої стратегії ризикового управління.

Рівень перестраховування на ринку аграрного страхування за період 2013–2022 рр. відображено на рис. 2.

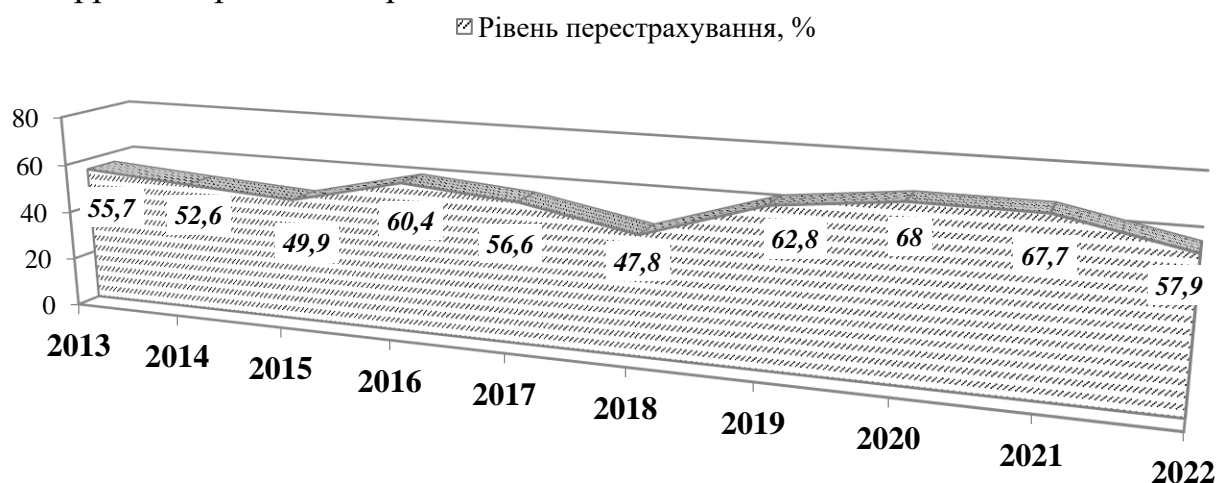

Рис. 2. Рівень перестраховування на ринку аграрного страхування за 2013–2022 рр., %

Джерело: дані Нацкомфінпослуг та НБУ (розраховано, побудовано та представлено автором)

Аналізуючи дані рис. 2 слід зауважити, що рівень перестраховування на ринку аграрного страхування України в середньому за десять років становить 60 %.

Мінімальне значення показника за досліджуваний період сягало рівня 48 %, максимальне – 70 %. Загалом слід зазначити, що високий рівень перестраховування на ринку аграрного страхування може свідчити про більшу стабільність та здатність страхової компанії впоратися зі значними збитками, пов'язаними з аграрними ризиками.

Отже, перестраховування на ринку аграрного страхування є важливим інструментом для забезпечення стійкості та надійності аграрного страхування. Воно дозволяє страховим компаніям ефективно управляти ризиками, залучати додаткові ресурси та захищати інтереси своїх клієнтів у випадку страхових подій.

Формування оптимального портфеля страхових послуг є важливим завданням для забезпечення ефективного страхового захисту з можливістю отримання максимального прибутку страховиком виходячи із прийнятного рівня ризику і максимізації вигоди для страхувальника.

Оптимальний портфель страхових послуг повинен враховувати індивідуальні потреби та обставини страхувальника, а також його фінансові можливості [1].

Основні аспекти, які доцільно враховувати при формуванні оптимального портфеля страхових послуг:

1. Аналіз ризиків: оцінка поточних фінансових ризиків страхувальника та ідентифікація областей, в яких страховий захист є необхідним.

2. Визначення потреб: ідентифікація та аналіз потреб страхувальника в страховому захисті.

3. Дослідження ринку: вивчення досвіду функціонування різних страхових компаній і їх продуктових пропозицій в означеному сегменті страхового ринку.

4. Бюджетування: визначення бюджету страхувальника щодо страхових послуг і знаходження балансу між потребами в страховому захисті та фінансовими можливостями.

5. Диверсифікація: розгляд можливостей розподілу страхових потреб конкретного страхувальника між різними компаніями, що може зменшити ризики і забезпечити більш гнучкий захист.

6. Консультація з фахівцем: розгляд можливостей звернення до професіоналів – страхових посередників (страхових агентів, брокерів), що зможуть надати особисту консультацію і допомогти обрати найкращий портфель страхових послуг, що відповідає потребам і обставинам конкретного страхувальника.

У цьому контексті важливо розуміти, що формування оптимального портфеля страхових послуг – це індивідуальний процес і залежить від конкретних потреб та особливостей як страхувальника, так і страховика.

Дані щодо питомої ваги аграрного страхування у портфелі страхових організацій, що функціонують на вітчизняному страховому ринку за досліджуваний період представлено на рис. 3.

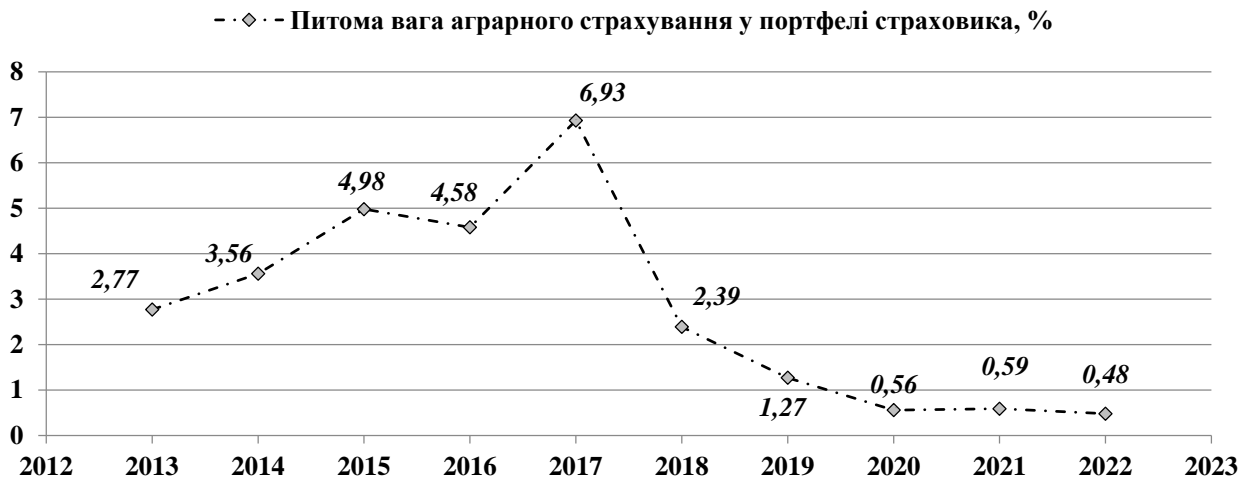

Рис. 3. Питома вага аграрного страхування у портфелі українських страхових організацій за 2013–2022 рр., %

Джерело: дані Нацкомфінпослуг та НБУ (розраховано, побудовано та представлено автором)

Як видно із даних рис. 3 частка аграрного страхування у портфелі страхових організацій, що функціонують на страховому ринку України за досліджуваний період є досить незначною: за 2020–2022 рр. аграрне страхування у структурі страхового портфеля страховика займає менше 1 %, за 2013–2019 рр. – в середньому наближається до рівня 4 %. У цьому контексті слід зауважити, що серед трьох ключових галузей страхової діяльності найбільшу *питома вагу* портфеля страхових організацій займає традиційно *майнове страхування* (75 %), слаборозвиненими залишаються галузь *особистого страхування* (15 %) та страхування відповідальності (10 %) [2–3].

Страхові премії – це платежі, які здійснює страхувальник страховій компанії в обмін на страховий захист. Іншими словами – це сума коштів, яку страхувальник сплачує за покриття ризиків, пов’язаних зі страховим полісом. Величина страхової премії визначається на основі ризиків, пов’язаних з конкретним видом страхування, індивідуальних характеристик страхувальника та умов конкретного договору.

Страхові виплати – це суми грошей, які страхова компанія виплачує страхувальникові (або іншій особі) в разі настання страхового випадку, передбаченого умовами страхового полісу. Тобто це компенсація, яку страхова компанія надає страхувальнику для покриття збитків, зазначених у полісі. Розмір виплати визначається умовами страхового полісу та обставинами, пов’язаними зі страховим випадком.

Зібрані страхові премії та здійснені страхові виплати на страховому ринку відображають фінансові потоки, пов’язані з укладанням та виконанням страхових контрактів. Зібрані страхові премії представляють суми, які страхові компанії отримують від своїх клієнтів за надання страхового покриття. Ці премії виступають основним джерелом доходів страхових компаній.

Здійснені страхові виплати відображають суми, які страхові компанії виплачують своїм клієнтам в разі настання страхового випадку або збитку, на який було надано страхове покриття. Ці виплати представляють суми, які

страхові компанії витрачають для відшкодування збитків та виконання своїх зобов'язань перед страхувальниками.

Рівень зібраних страхових премій та здійснених страхових виплат може відображати фінансову стабільність та результативність функціонування конкретної страхової компанії, а також загальну активність страхового ринку. Високі зібрані премії та низькі виплати можуть свідчити про успішну діяльність страхової компанії, тоді як низькі премії та високі виплати можуть вказувати на фінансові труднощі або значні ризики на ринку. Враховуючи зібрані премії та здійснені виплати, страхові компанії аналізують свою фінансову позицію на страховому ринку, приймають рішення щодо ціноутворення страхових послуг, оцінюють ризики та встановлюють резерви для забезпечення своєї фінансової стійкості та здатності виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками.

Розглянемо розмір страхових премій, виплат та рівень виплат в розрізі TOP- 15 страховиків, що надавали послуги з аграрного страхування спочатку за 2013 р., а потім за 2022 р. Найбільший розмір страхових премій у 2013 р. на ринку аграрного страхування був зібраний СК «ЗДОРОВО» – 51 904 тис. грн, натомість найбільший розмір страхових виплат був здійснений СК «ІНГО Україна» – 4 654,6 тис. грн. Величина рівня страхових виплат за 2013 р. є найбільшою за СК «ТЕКОМ» – 287,15 %, тобто компанія майже у тричі здійснила більші виплати агровиробникам а ніж з акумулювала страхових

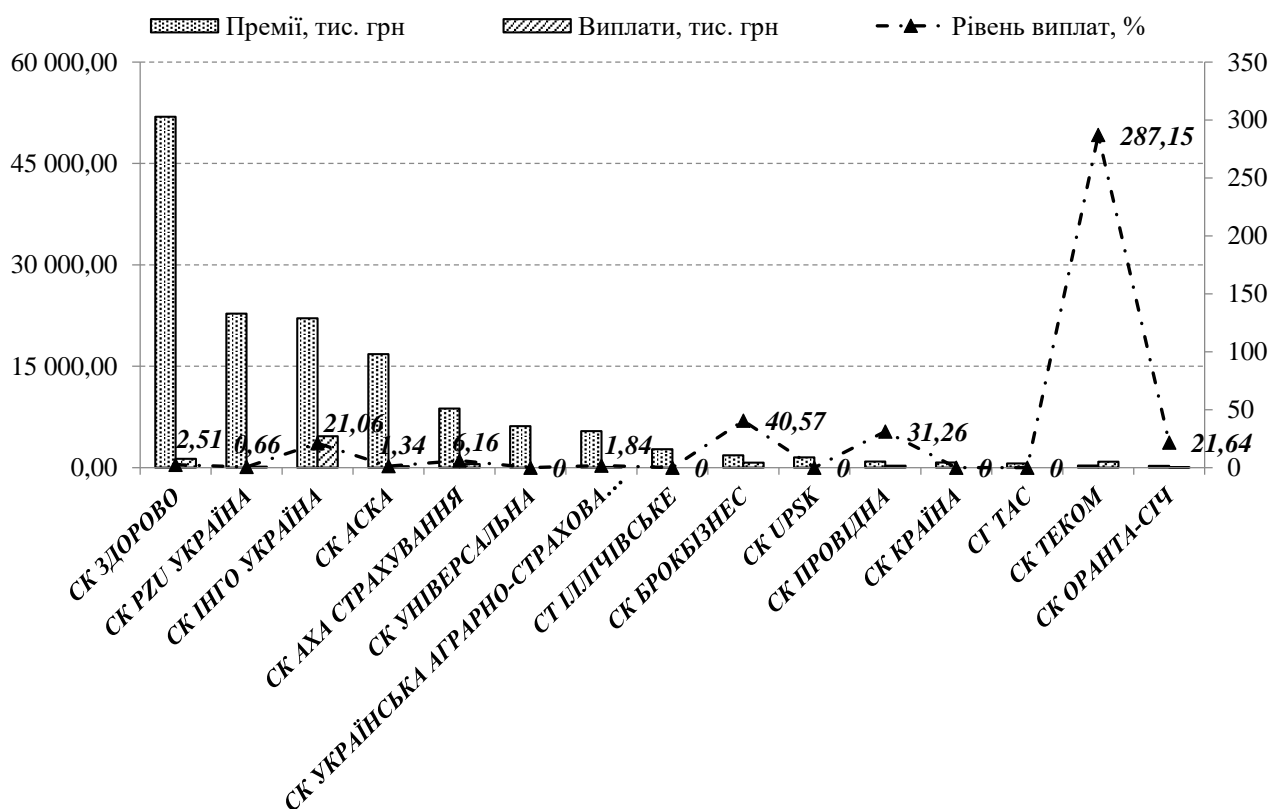

Рис. 4. Розмір страхових премій, виплат (тис. грн) та рівень виплат (%) в розрізі TOP-15 страховиків, що надають послуги з аграрного страхування за 2013 р.

Джерело: дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг та <https://forinsurer.com/> (розраховано, побудовано та представлено автором)

Слід зауважити, що у 2022 р. СК «PZU УКРАЇНА» стала лідером як за розміром зібраних страхових премій, так і за величиною здійснених страхових виплат агровиробникам. Так, розмір страхових премій, що зібрала означена компанія на ринку аграрного страхування у 2022 р. склав 43 687 тис. грн, страхових виплат, що був здійснений компанією – 2 3253 тис. грн.

Величина рівня страхових виплат за 2022 р. є найбільшою за СК «ПРОВІДНА» – 418,75 %, тобто компанія у чотири рази здійснила більші виплати агровиробникам ніж з акумулювала страхових премій від останніх. Схожа ситуація мала місце і за СК «ЕТАЛОН» – розмір здійснених страхових виплат компанією майже у двічі (177,2 %) перевищив величину зібраних страхових премій з аграрного страхування (рис. 5).

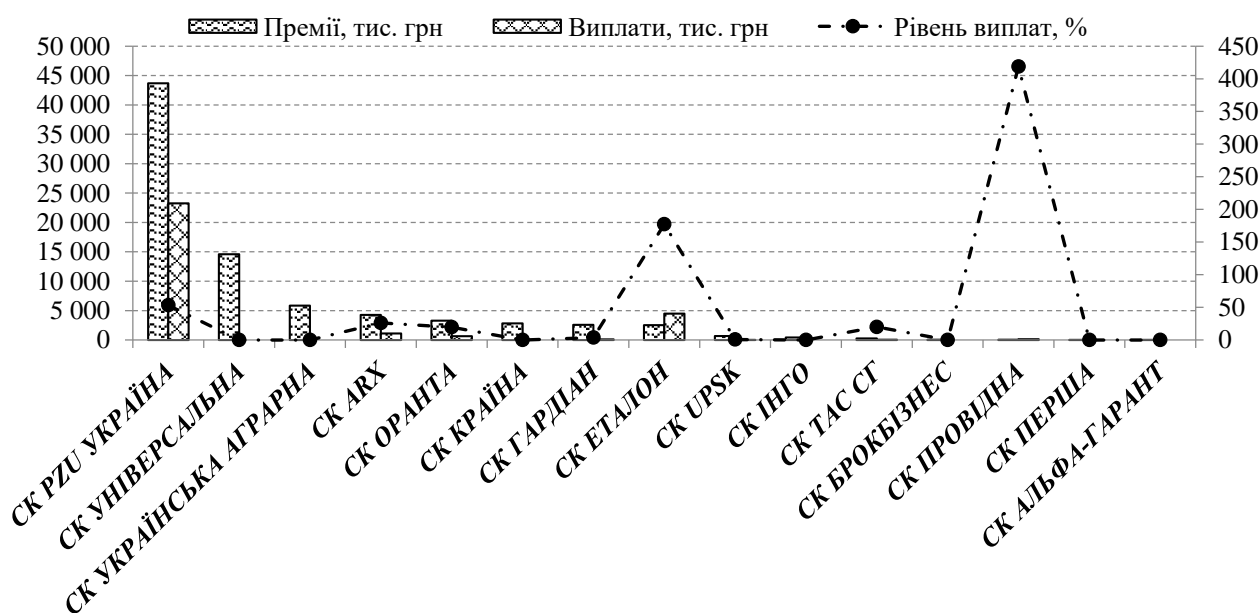

Рис. 5. Розмір страхових премій, виплат (тис. грн) та рівень виплат (%) в розрізі ТОП-15 страховиків, що надають послуги з аграрного страхування за 2022 р.

Джерело: дані Національного банку України та <https://forinsurer.com/> (розраховано, побудовано та представлено автором)

Далі зупинимося на загальних показниках розміру страхових премій, виплат, рівня виплат в розрізі ринку аграрного страхування за 2013–2022 рр. (рис. 6). Аналізуючи дані рис. 6, слід відмітити, що показники як розміру зібраних страхових премій, та і здійснених страхових виплат на ринку аграрного страхування за 2013-2022 рр. не мають чітко окресленої тенденції. Так, величина зібраних страхових премій на ринку аграрного страхування зростала з 2013 р. до 2017 р., починаючи з 2018 р. аналізований показник характеризувався спадаючою тенденцією. Показник розміру здійснених страхових виплат за означений період варіював від 15 259 тис. грн до 29 830 тис. грн, набувши максимального значення у 2020 р. – 351 849 тис. грн.

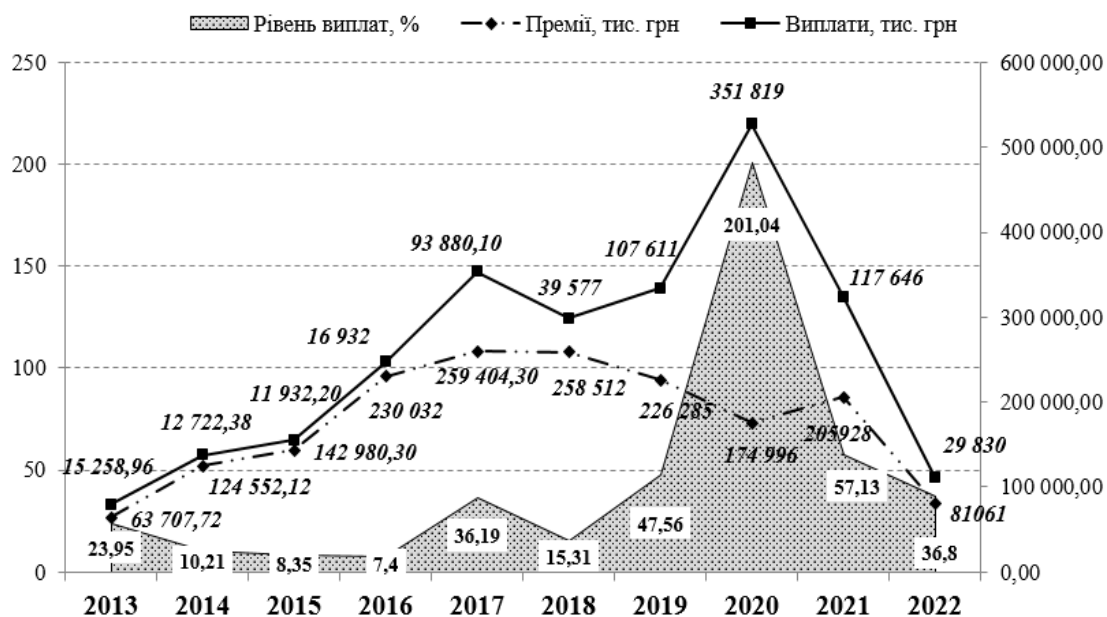

Рис. 6. Розмір страхових премій, виплат (тис. грн) та показник рівня виплат (%) в загальному розрізі страховиків, що надають послуги з аграрного страхування за 2013–2022 рр.

Джерело: дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Національного банку України та <https://forinsurer.com/> (розраховано, побудовано та представлено автором)

Рівень агрострахових виплат в середньому за 2013–2022 рр. склав 44,4 %. Максимального значення досліджуваній показник сягнув у 2020 р. склавши 201 %, тобто страхові компанії здійснили виплат аграрним виробникам, що у двічі перевищили розмір зібраних страхових премій від останніх.

Приріст страхових платежів на страховому ринку вказує на збільшення сум страхових внесків, що страхові компанії отримують від клієнтів за надані страхові послуги. Даний показник може бути як позитивним, так і негативним явищем залежно від обставин та спричинений різними факторами (рис. 7).

Рис. 7. Ключові фактори впливу на приріст страхових платежів в загальному на страховому ринку України

Джерело: авторське узагальнення на основі джерел [4–5; 7]

Варто зауважити, що показник приросту страхових платежів є важливим показником для страхових компаній, оскільки він може вплинути на доходи, прибуток і фінансову стійкість останніх. Страховики постійно моніторять приріст страхових платежів, аналізуючи причини змін, щоб приймати вчасно відповідні стратегічні рішення [9–12].

На приріст страхових платежів на страховому ринку України в розрізі послуг з аграрного страхування можуть впливати різноманітні фактори. Ключові з них згруповано та представлено на рис. 8.

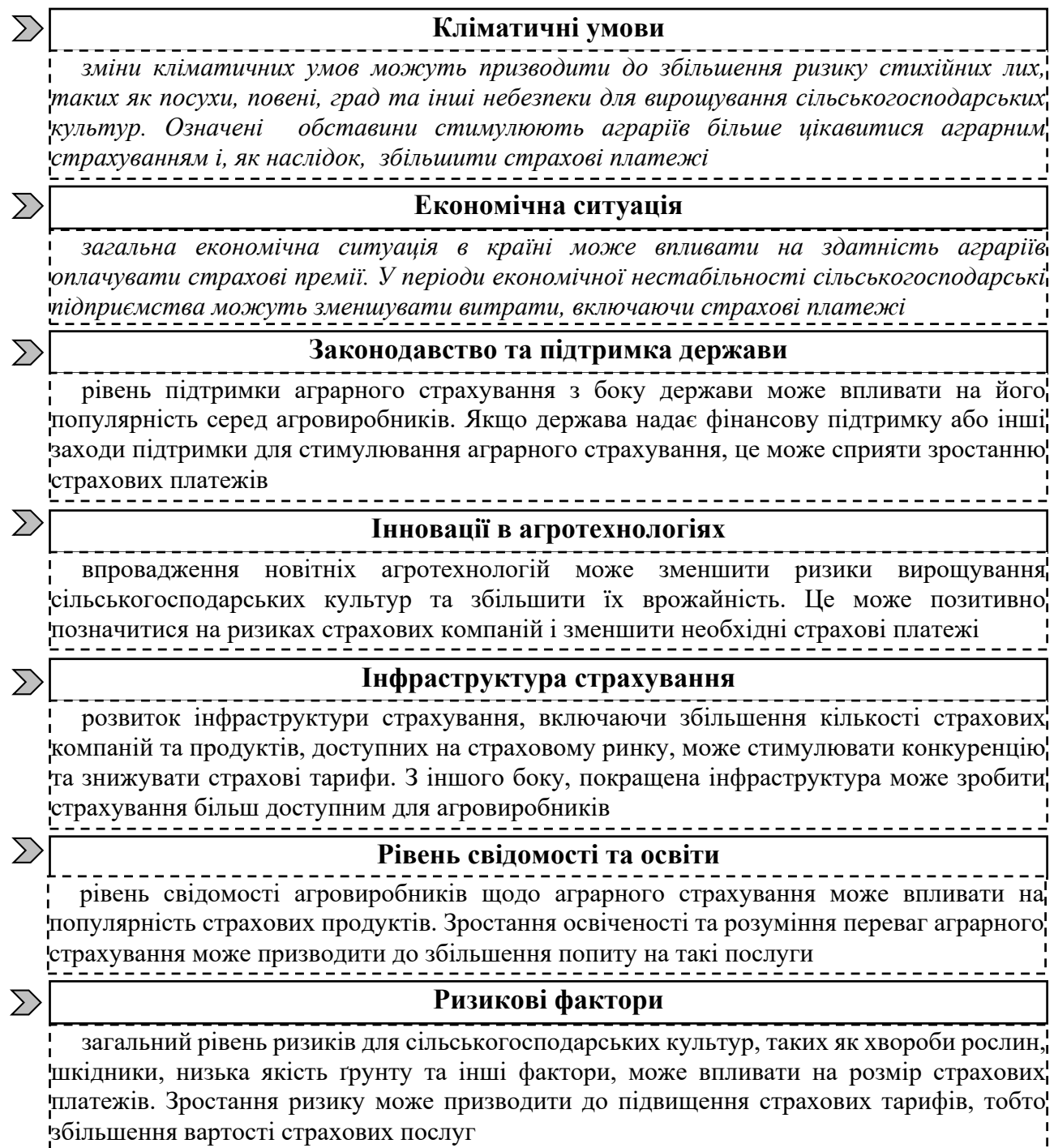

Рис. 8. Сукупність факторів впливу на приріст страхових платежів на страховому ринку України в розрізі послуг з аграрного страхування

Джерело: власні узагальнення та дослідження автора

Тенденція приросту страхових платежів на страховому ринку України в розрізі послуг з аграрного страхування за 2013–2022 рр. відображена на рис. 9.

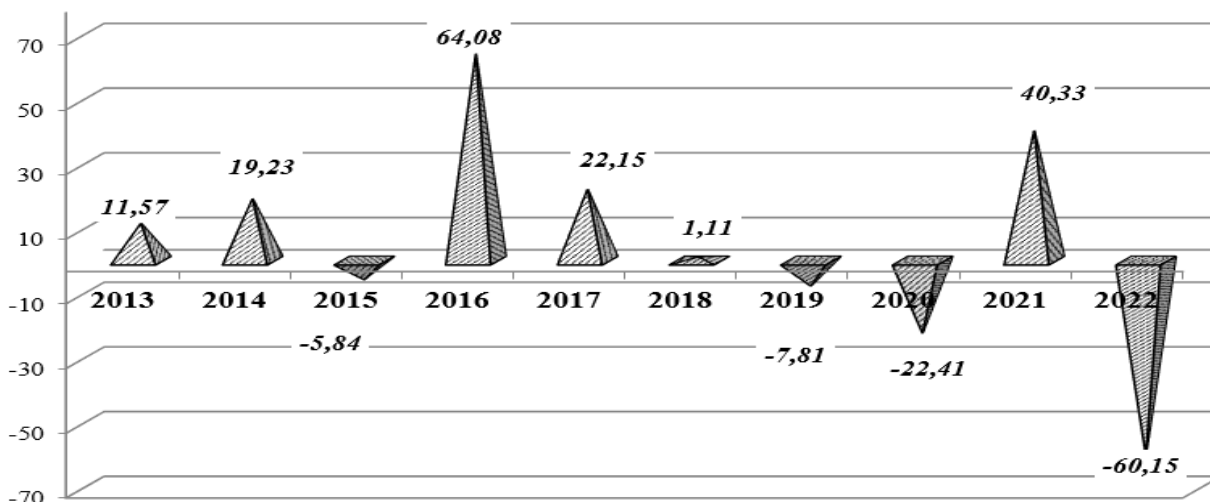

Рис. 9. Приріст страхових платежів на страховому ринку України в розрізі послуг з аграрного страхування за 2013-2022 рр. , %

Джерело: дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Національного банку України та <https://forinsurer.com/> (розраховано, побудовано та представлено автором)

Зазначені фактори є лише декількома з багатьох, які можуть впливати на страхові платежі в розрізі послуг з аграрного страхування. Складна взаємодія усіх цих чинників визначає розвиток ринку страхування в цій сфері.

Висновки. Стаття присвячена актуальним питанням пов'язаним із особливостями розвитку аграрного страхування в Україні у контексті сучасних трансформаційних змін у період за 2013–2022 рр. Результати дослідження розкривають особливості його розвитку в розрізі окремих складових, зокрема загальних показників та критеріїв, що його характеризують.

Проведене дослідження дало змогу зробити висновок про достатній рівень розвитку аграрного страхування (в розрізі детального аналізу ключових показників) з суттєвим поліпшенням якісних ринкових характеристик, а також про наявність кола проблем та невирішених питань в частині функціонування останнього. Встановлено, що наразі ринок аграрного страхування знаходився в процесі переходу на якісно новий етап функціонування, що в цілому відповідає загальносвітовим тенденціям, маючи при цьому потужний потенціал для подальшого розвитку.

Література:

1. Віленчук О. М. Оцінка потенціалу розвитку страхування сільськогосподарської продукції в Україні. *Економіка АПК*. 2017. № 8. С. 56–64.
2. Віленчук О. М., Чугаєвська С. В. Методичні підходи до оцінювання пріоритетності бізнес-процесів на ринку аграрного страхування. *Сталий розвиток економіки*. 2018. № 3 (40). С. 183–190.

3. Непочатенко О. О., Юдін В. К. Страховий захист аграрних ризиків. *Мукачівський державний університет. Електронне фахове видання*. 2016. Вип. 2. С. 572–577.
4. Приказюк Н., Моташко Т. Роль інтернету в реалізації страхових послуг. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2014. № 3 (156). С. 45–51.
5. Прокопчук О. Т. Сучасний стан та тенденції розвитку системи страхування сільськогосподарських культур в Україні. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2017. Вип. 91. Ч. 2: Економічні науки. С. 86–100.
6. Прокопчук О. Т. Розвиток українського ринку страхових послуг в контексті забезпечення економічної безпеки країни. *Збірник праць Уманського національного університету садівництва*. 2019, Вип. 94. Ч. 2: Економічні науки. С. 69-85. DOI 10.31395/2415-8240-2019-94-2-69-85.
7. Прокопчук О. Т., Клименко В. О. Параметрична схема страхового захисту для аграрного сектору економіки України. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2023. Вип. 102. Ч. 2 : Економічні науки. С. 60-71. DOI: 10.32782/2415-8240-2023-102-2-60-71.
8. Улянич Ю. В., Прокопчук О. Т., Улянич К. Ф. Зарубіжний досвід страхування аграрних ризиків та доцільність його застосування в Україні. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. Умань, 2013. Вип. 83. Ч. 2 : Економіка. С. 227–234.
9. Nesterchuk Y., Prokopchuk O., Tymbalyuk Y., Rolinskyi O., Bilan Y. Current status and prospects of development of the system of agrarian insurance in Ukraine, *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. Vol. 15. № 3. P. 56–70.
10. Prokopchuk O., Prokopchuk I., Mentel G. Index Insurance as an Innovative Tool for Managing Weather Risks in the Agrarian Sector of Economics. *Journal of Competitiveness*. 2018. Vol. 10. № 3. P. 119–131.
11. Verhoef P., Donkers B. Predicting customer potential value an application in the insurance industry. *Decision support systems*. 2001. Vol. 32. № 2. P. 189–199.
12. Zubor-Nemes A., Fogarasi J., Kemény G. Farmers' responses to the changes in Hungarian agricultural insurance system. *Agricultural Finance Review*. 2018. Vol. 78. № 2. P. 275–288.

References:

1. Vilenchuk, O. M. (2017). Evaluation of the potential for the development of insurance of agricultural products in Ukraine. *Economics of the agro-industrial complex*, 2017, no. 8, pp. 56–64. (in Ukrainian).
2. Vilenchuk, O. M., Chugaevska, S. V. (2018). We methodically go to assess the priority of business processes on the agricultural insurance market. *Steel development of the economy*, 2018, no. 3 (40), pp. 183–190. (in Ukrainian).
3. Nepochatenko, O. O., Yudin, V. K. (2016). Insurance protection of agrarian risks. *Mukachevo State University. Electronic professional Edition*, 2016, no. 2, pp. 572–577. (in Ukrainian).
4. Prikaziuk, N., Motashko, T. (2014). The role of the Internet in the realization of insurance services. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 2014, no. 3 (156), pp. 45–51. (in Ukrainian).
5. Prokopchuk, O. T. (2017). The current state and trends of the development of the system of insurance of agricultural crops in Ukraine. *Collection of scientific*

works of Uman National University of Horticulture, 2017, no. 91, pp. 86–100. (in Ukrainian).

6. Prokopchuk, O. T. (2019). The development of the Ukrainian market of insurance services in the context of ensuring the economic security of the country. *Collection of scientific works of Uman National University of Horticulture*, 2019, no. 94. Part 2: Economic sciences, pp. 69–85. DOI 10.31395/2415-8240-2019-94-2-69-85. (in Ukrainian).

7. Prokopchuk, O. T., Klymenko, V. O. (2023). Parametric scheme of insurance protection for the agricultural sector of the Ukrainian economy. *Collection of scientific papers of Uman National University of Horticulture*, 2023, Issue 102, p. 2 : Economic sciences, pp. 60–71. DOI: 10.32782/2415-8240-2023-102-2-60-71. (in Ukrainian).

8. Ulyanych, Y. V., Prokopchuk, O. T., Ulyanych, K. F. (2013). Foreign experience of agricultural risk insurance and the feasibility of its application in Ukraine. *Collection of scientific works of Uman National University of Horticulture*, 2013, Issue 83, p. 2: Economics, pp. 227–234. (in Ukrainian).

9. Nesterchuk, Y., Prokopchuk, O., Tsymbalyuk, Y., Rolinskyi, O., Bilan, Y. (2018). Current status and prospects of development of the system of agrarian insurance in Ukraine, *Investment Management and Financial Innovations*, 2018, vol. 15, no. 3, pp. 56–70.

10. Prokopchuk, O., Prokopchuk, I., Mentel, G. (2018). Index Insurance as an Innovative Tool for Managing Weather Risks in the Agrarian Sector of Economics. *Journal of Competitiveness*, 2018, vol. 10, no. 3, pp. 119–131.

11. Verhoef, P., Donkers, B. (2001). Predicting customer potential value an application in the insurance industry. *Decision support systems*, 2001, vol. 32, no. 2, pp. 189–199.

12. Zubor-Nemes, A., Fogarasi, J., Kemény, G. (2018). Farmers' responses to the changes in Hungarian agricultural insurance system. *Agricultural Finance Review*, 2018, vol. 78, no. 2, pp. 275–288.

Annotation

Klymenko V. O.

Trends in the Development of Agricultural Insurance in Ukraine

The article is devoted to topical issues related to the peculiarities of the development of insurance services in the agricultural sector of the Ukrainian economy in the context of the new transformational changes in the period 2013–2022.

The article describes in detail the current state and outlines the general trends in the development of insurance services in the agricultural sector of Ukraine's economy in 2013–2022. The results of the study reveal the peculiarities of agricultural insurance development in the context of individual components, in particular, the general indicators and criteria that characterise it.

Attention is paid to the interpretation of the main indicators of agricultural insurance development and its dynamics, in particular in terms of reinsurance (the level of reinsurance was 60 %), insurance premiums and payments (the level of agricultural insurance payments was 44 %), the optimal portfolio of insurance services (agricultural insurance in the structure of the insurance portfolio of insurers is about 3 %), and the growth of insurance payments (no clearly defined trend, a noticeable decrease by 60 % in 2022).

It is determined that reinsurance in the agricultural insurance market is necessary to ensure the financial stability of insurance companies, reduce risk, expand coverage, obtain expert support and increase competitiveness. Level of reinsurance in the agricultural insurance market reflects the degree of involvement of reinsurers (reinsurance companies) in covering agricultural insurance risks. Reinsurance is a process in which an insurance company transfers a certain share of risk to other companies (reinsurers), receiving financial protection from them in the event of insurance claims.

It is established that the share of agricultural insurance in the portfolio of insurance organisations operating in the Ukrainian insurance market during the analysed period is quite insignificant: in 2020–2022, agricultural insurance in the structure of the insurer's insurance portfolio is less than 1 %, and in 2013–2019, it is on average close to 4 %. The level of agri-insurance payments averaged 44.4 % in 2013–2022. The study has led to the conclusion that there is a sufficient level of development of agricultural insurance (in terms of a detailed analysis of key indicators) with a significant improvement in the quality of market characteristics, as well as a number of problems and unresolved issues in the functioning of the latter. It is established that at present the agricultural insurance market is in the process of transition to a qualitatively new stage of functioning, which is generally in line with global trends, while having a strong potential for further development.

Key words: *agricultural insurance, insurance protection, agricultural insurance market, agricultural sector, insurance services, risks, development trends.*

ОСОБЛИВОСТІ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Н. В. БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

Ю. В. УЛЯНИЧ, кандидат економічних наук

О. В. ПОНОМАРЕНКО, викладач

С. М. ПІДОПРИГОРА, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

І. В. АНДРУСІШИНА, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Уманський національний університет садівництва

У статті висвітлено особливості системи медичного страхування в Україні. Розкрито ключові аспекти добровільного та обов'язкового медичного страхування, а також проаналізовано важливі завдання, які стоїть перед системою охорони здоров'я країни. Висвітлено проблеми та виклики, що виникають у процесі функціонування медичного страхування в умовах сучасної соціально-економічної динаміки та політичних змін. Проаналізовано роль та діяльність страхових компаній на ринку та визначено їхній внесок у забезпечення доступності та якості медичних послуг для населення.

Ключові слова: медичне страхування; обов'язкове медичне страхування; добровільне медичне страхування; ринок медичного страхування; страхові компанії.

Постановка проблеми. Медичне страхування є важливим аспектом забезпечення доступності та якості медичних послуг у будь-якій країні. Україна не є винятком, проте існують деякі особливості, які необхідно врахувати при аналізі медичного страхування в цій країні. Україна має низький рівень страхової культури серед населення. Багато громадян не розуміють важливості медичного страхування та не бачать необхідності у його придбанні. Це призводить до обмеженої участі населення у системі медичного страхування та збільшує фінансове навантаження на державний бюджет. Також можна охарактеризувати обмеженою кількістю страхових компаній, що пропонують медичне страхування. Це знижує конкуренцію та обмежує вибір споживачів. Крім того, існують проблеми з наданням якісної медичної допомоги відповідно до умов страхового поліса через відсутність договорів з багатьма лікарнями та клініками. Отже, Україна стикається з проблемами у системі охорони здоров'я, що впливають на якість та доступність медичних послуг. Багато страхових компаній пропонують обмежений перелік послуг, які можна отримати за полісом. Крім того, низький рівень фінансування системи охорони здоров'я призводить до недостатнього забезпечення необхідними медикаментами та обладнанням. Україна стикається зі значними корупційними ризиками у сфері медичного

страхування. Це може призводити до недостовірного звітування страхових компаній, неправомірного утримання коштів та надання низькоякісних медичних послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вчені України та інші країни зробили значний внесок у вивчення проблем медичного страхування. Українські вчені, такі як М. В. Айвазова, С. М. Бервено, Я. М. Буздуган, М. М. Бучкевич, Р. А. Майданик, О. В. Манжосова, В. Ю. Стеценко, С. Г. Стеценко, Г. М. Токарєв, М. Я. Шимінова, В. П. Янишен, В. Л. Яроцький та інші, розробили теоретичні та методологічні основи медичного страхування в Україні. Зарубіжні вчені, такі як Т. Бернігаузен, Г. Каррін, А. Кацага, Дж. Куцін, Я. Медведь, А. Саган, С. Шишкін, Л. Тарантино, Г. Туркану, К. Верагерт та інші, вивчали досвід медичного страхування в інших країнах та розробили рекомендації щодо його впровадження в Україні. Їхні дослідження допомогли сформуванню законодавчої бази та системи медичного страхування в Україні. Дані дослідники зосереджувалися на різних аспектах медичного страхування, таких як: ефективність медичного страхування та його вплив на доступність та якість медичних послуг, фінансові аспекти медичного страхування, аналіз системи регулювання та нагляду за медичним страхуванням, оцінка ризиків та прогнозування майбутнього розвитку медичного страхування, порівняльний аналіз медичного страхування в Україні та інших країнах.

Дані дослідження та публікації допомагають усвідомити проблеми, з якими стикається медичне страхування в Україні, та висунути пропозиції щодо вдосконалення системи забезпечення медичного страхування в країні. Вони створюють підґрунтя для подальших досліджень та розвитку стратегій, спрямованих на покращення медичного страхування та системи охорони здоров'я в Україні.

Методика досліджень. Методика дослідження медичного страхування в Україні включала використання різноманітних методів та джерел інформації. Основні методи, що використовувалися, включали: аналіз – було проаналізовано офіційні документи, законодавство, нормативні акти та інші джерела інформації, пов'язані з медичним страхуванням в Україні; синтез – було здійснено синтез отриманої інформації з різних джерел, щоб отримати комплексне уявлення про проблеми та особливості медичного страхування в Україні, що дозволило врахувати різноманітні аспекти та перспективи; статистичний аналіз – було використано статистичні дані, які були доступні, для оцінки рівня участі населення в медичному страхуванні, фінансових показників страхових компаній, обсягу та якості надання медичних послуг, що допомогло виявити тенденції та проблеми в сфері медичного страхування; порівняльний аналіз – було проведено порівняльний аналіз систем медичного страхування в Україні та інших країнах, використовуючи дані та дослідження зарубіжних учених, що дозволило виявити схожість та відмінності, а також визначити передові практики та можливі напрямки реформ.

Застосування цих методів дало змогу отримати об'єктивну інформацію про стан та проблеми медичного страхування в Україні, а також розробити рекомендації та пропозиції щодо його вдосконалення.

Метою дослідження є ідентифікація основних проблем та визначення особливостей, з якими стикається медичне страхування в Україні.

Результати дослідження. Медичне страхування має широке поширення за кордоном, де значна частина населення Європи користується медичними послугами за рахунок страхових компаній. Утім в Україні поки що не виявлено значного інтересу до системи страхової медицини, і це аспект, який потребує додаткового вивчення та уваги. Важливо відзначити, що медичне страхування виступає однією із ключових складових для ефективної діяльності системи охорони здоров'я та є засобом захисту від ризиків, які можуть вплинути на здоров'я та життя людини.

Медичне страхування в Україні на сьогоднішній день є добровільним видом особистого страхування. З роками вартість медичних послуг постійно зростає. Однак наявність страхового поліса дозволяє мінімізувати фінансові витрати на лікування. Іншими словами, власник медичного поліса оберігає свій бюджет від несподіваних витрат на медичні послуги та отримує низку додаткових переваг. Не залежно від того, чи стикається власник страховки з хворобою чи нещасним випадком, його фінансовий стан залишається більш захищеним. Отже, медичне страхування є формою захисту від ризиків, пов'язаних із фінансовими витратами на медичну допомогу, і в багатьох країнах воно виконує функцію соціального захисту інтересів населення у системі охорони здоров'я [1, 2]. Конституція України закріплює право кожного громадянина на безкоштовну медичну допомогу, проте якісні медичні послуги, особливо у випадку складних захворювань, зазвичай вимагають значних фінансових витрат. У зв'язку з цим сучасне медичне страхування стає невід'ємною необхідністю. Воно є формою страхування особи, що гарантує отримання медичної допомоги та компенсацію витрат, пов'язаних із проблемами зі здоров'ям, що відповідають страховому випадку.

У широкому розумінні дефініція «страхування» означає гарантовану медичну допомогу для всіх, навіть у випадку, коли особа не має юридичного страхування. Нинішні системи охорони здоров'я є складними та багатокомпонентними. Фінансування через страхування в більшості європейських країн є результатом історичних подій. У розвинених країнах існують відмінні, ринкові та конкурентоздатні структури, які можуть різнитися у методі збору ресурсів, але їх основне об'єднання полягає в раціональному використанні матеріальних ресурсів. Такі системи ґрунтуються на чесній моделі надання послуг та мають доступні та прозорі правила. Отже, медичне страхування є характерною рисою систем медичного обслуговування у всьому світі, навіть якщо вони не завжди формально іменуються «страховими», і це не завжди вказує на рівень сучасності системи.

Варто зазначити, що у більшості країн із високорозвинутою системою охорони здоров'я медичне страхування є широко поширеним явищем і полягає в

забезпеченні максимальної доступності медичних послуг для широкого загалу населення та нахил до повної компенсації витрат страхувальників. За міжнародними стандартами медичне страхування охоплює дві основні групи ризиків, що виникають внаслідок стану здоров'я: витрати на медичні послуги, пов'язані із відновленням здоров'я, реабілітацією та доглядом; втрата доходу внаслідок невиконаної трудової діяльності, спричиненої станом здоров'я (як під час захворювання, так і після нього при інвалідизації) [14].

Медичне страхування в Україні так і закордоном займає важливе місце, і це визнається його високою значущістю в гарантуванні доступності та якості медичної допомоги для населення. У розвинених країнах, таких як країни Європи, системи страхування виступають ключовим інструментом у підтримці охорони здоров'я та забезпеченні фінансової стійкості медичних установ. Крім того, дане явище спрямовано на: повернення додаткових фінансових ресурсів для підтримки системи охорони здоров'я та проведення профілактичних заходів; забезпечення захисту здоров'я та працездатності працівників підприємства; зменшення фінансових труднощів, що виникають у роботодавців та співробітників, пов'язаних з організацією та отриманням медичної допомоги; створення додаткового стимулу для співробітників для збереження робочого місця та підвищення якості виконаної роботи.

Медичне страхування має на меті захистити здоров'я та життя громадян. У цьому контексті, об'єктом медичного страхування є саме здоров'я та життя громадян. Одночасно, суб'єктами цього виду страхування є різні учасники, такі як застраховані особи, страхувальники, страхові компанії, медичні установи, страхові медичні організації та фонди обов'язкового медичного страхування. Ці учасники взаємодіють у рамках медичного страхування для забезпечення надійного та ефективного покриття медичних витрат та збереження загального здоров'я та благополуччя населення.

Можна відзначити, що після повного року після вторгнення РФ в Україну ринок страхування відмінно пройшов це випробування. Багато страхових компаній впровадили можливість отримання медичних консультацій у форматі онлайн у тих регіонах, де фізично складно дістатися до лікарні. Національний банк України у 2022 році рекомендував страховикам використовувати дистанційні методи врегулювання страхових випадків. Це дозволить спростити та пришвидшити процес виплати страхових сум. Якщо добровільне медичне страхування в Україні продовжує функціонувати навіть в умовах повномасштабної війни з РФ, то питання реалізації обов'язкового медичного страхування тривалий час не може зазнати прискорення [5]. Навіть при його популяризації на рівні законодавства, ураховуючи низький рівень благополуччя основної частини населення, а також умови воєнної агресії та економічної кризи, і враховуючи відсутність реальної можливості повноцінного функціонування та забезпечення охорони здоров'я на державному рівні, вважається недопустимим перекладати всю відповідальність лише на кошти обов'язкового медичного страхування. Такий підхід призведе до втрати сутності ідеї загалом та може спричинити небезпечне соціальне напруження в суспільстві. Тому на поточному

етапі розвитку нашої держави актуальним залишається вдосконалення добровільного медичного страхування в умовах ринкового саморегулювання [8].

Зважаючи на важливість та актуальність медичного страхування в Україні, важливо ретельно розглянути його основні завдання, спрямовані на забезпечення доступності та якості медичної допомоги населенню (рис.1).

Забезпечення доступності медичної допомоги	<ul style="list-style-type: none">Гарантування можливості отримання якісної та вчасної медичної допомоги для застрахованих осіб.
Контроль за якістю та кількістю наданих послуг	<ul style="list-style-type: none">Здійснення моніторингу та оцінка наданих медичних послуг для забезпечення їхньої ефективності.
Розрахунок та формування страхових фондів	<ul style="list-style-type: none">Визначення фінансових ресурсів для виплати вартості медичних послуг та управління страховими фондами.
Організація страхових програм та покращення системи	<ul style="list-style-type: none">Розробка та впровадження ефективних страхових програм, спрямованих на поліпшення системи охорони здоров'я.
Стимулювання профілактичних заходів та збереження здоров'я	<ul style="list-style-type: none">Підтримка ініціатив та заходів, спрямованих на запобігання захворювань та підтримання загального стану здоров'я населення.
Зменшення фінансових ризиків для населення та роботодавців	<ul style="list-style-type: none">Надання фінансового захисту та зменшення фінансових труднощів, пов'язаних із медичною допомогою.
Сприяння утриманню та покращенню якості робочих місць	<ul style="list-style-type: none">Створення стимулів для співробітників у збереженні робочих місць та підвищенні продуктивності через систему медичного страхування.

Рис. 1. Основні завдання медичного страхування в Україні [13].

Саме ці завдання становлять основу функціонування медичного страхування в Україні та спрямовані на забезпечення якості та доступності медичної допомоги для всього населення. Також доцільно розглянути основні принципи медичного страхування та визначити їхню необхідність (табл. 1). Можемо визначити, що суть страхування полягає в тому, що після одноразової проплати страхового внеску, який значно менший, ніж загальна вартість всіх медичних послуг, громадяни отримують можливість протягом визначеного у

договорі строку користуватися комплексом медичних послуг в кількох платних клініках без додаткових витрат.

Табл. 1. Принципи медичного страхування [11]

Принципи	Характеристика
Добровільне медичне страхування	
Добровільність	На добровільній основі страхова компанія та клієнт самостійно приймають рішення щодо укладання страхового договору, а також вільно беруть на себе відповідальність за виконання умов угоди.
Доступність	Кожна фізична або юридична особа може укласти договір добровільного медичного страхування із страховою компанією, яка надає відповідні послуги.
Обов'язкове медичне страхування	
Загальність	Будь-який громадянин, незалежно від віку, статі, стану здоров'я, місця проживання чи рівня власного доходу, має право на отримання лікарських послуг, які включені до плану обов'язкового мед. страхування.
Державність	Кошти, які надходять від обов'язкового медичного страхування, є власністю держави, яка виступає в ролі страховика для непрацюючого населення. Держава виконує інспекцію за збором, перерозподілом і застосуванням ресурсів фондів обов'язкового мед. страхування, гарантує фінансову стійкість системи та виконання зобов'язань перед застрахованими особами.
Некомерційний характер	Усі прибутки, отримані в результаті операцій з обов'язкового медичного страхування, направляються на розширення фінансових резервів.
Обов'язковість	Місцеві органи виконавчої влади та юрособи зобов'язані виконувати визначені в законодавстві внески в територіальний фонд обов'язкового медичного страхування в установленому розмірі та порядку, при цьому вони також несуть адміністративну відповідальність за порушення умов сплати страхових внесків.

Принципи медичного страхування визначають основні засади, які керують цією системою забезпечення медичного захисту та взаємодіють, створюючи раціональну та ефективну систему медичного страхування, яка відповідає потребам різноманітного населення.

Подане групування відображає ключові принципи двох форм медичного страхування – добровільного та обов'язкового. Добровільне медичне страхування базується на принципах добровільності та доступності, де самі сторони визначають умови угоди. З іншого боку, обов'язкове медичне страхування ґрунтується на загальності та державності, гарантуючи кожному громадянину право на медичне обслуговування. Некомерційний характер

обов'язкового медичного страхування та його обов'язковість для всіх є ключовими відмінностями від добровільного страхування. Такий підхід сприяє розподілу фінансових ресурсів для забезпечення усіх громадян медичним захистом, що є важливим аспектом національної системи охорони здоров'я.

Існують різні риси, за яких класифікують медичне страхування. Залежно від джерел фінансування медичної страхової системи виділяють соціальну, змішану, бюджетну і приватну форми. Класифікація за видами показує поділ на різні види, зокрема на добровільне та обов'язкове, а також на індивідуальне (приватне) і корпоративне страхування (рис. 2).

Рис. 2. Форми медичного страхування [3]

Добровільне медичне страхування представляє собою форму особистого страхування, яка дає можливість внесення повних або часткових виплат за медичні та профілактичні послуги в разі захворювання чи розладу здоров'я, відповідно до умов укладеного договору та правил страхування [4]. Обов'язкове медичне страхування є значущим елементом системи соціального захисту населення, спрямованим на забезпечення доступу до необхідної медичної допомоги в разі захворювання [5]. Незважаючи на те, що медичне страхування вже не вважається ексклюзивною послугою, поліси Добровільне медичне страхування залишаються досить витратними. Мінімальна вартість економ-класу становить приблизно 300 доларів США на рік на одну особу, охоплюючи повний спектр необхідних послуг: лікування в лікарні, невідкладна медична допомога, поліклінічне обслуговування та надання медикаментів на всіх етапах лікування.

Проте, не дивлячись на це, добровільне медичне страхування поки не отримало значного розповсюдження на внутрішньому страховому ринку, як свідчить українська статистика. Згідно з даними, частка добровільного медичного страхування в загальному об'ємі страхового ринку становить лише 2,6 %, а загальна кількість застрахованих цим видом страхування складає 2 % від загальної чисельності населення, включаючи індивідуальних страхувальників –

менше 1 %. Однак останнім часом, особливо в умовах економічної кризи в Україні, добровільне медичне страхування починає здобувати популярність, хоча й з чимось меншим за зростання автомобільного страхування [15].

Добровільне медичного страхування є частиною особистого страхування, який складає систему страхування, як важливого виду фінансово-комерційної діяльності, і трохи відрізняється від обов'язкового медичного страхування. Відмінності обов'язкового та добровільного медичного страхування класифікують за такими критеріями (табл. 2).

Табл. 2. Відмінності обов'язкового та добровільного медичного страхування [9]

1. Класифікація галузей	ОМС – один з видів соціального страхування; ДМС – один з видів особистого страхування.
2. Коло страхувальників	для ОМС характерно загальне охоплення; для ДМС характерно вибіркове охоплення.
3. Інструменти правового регулювання	ОМС регламентується законом загальнообов'язкового страхування; ДМС регулюється чинним цивільним законодавством та спеціальним страховим законодавством.
4. Суб'єктний склад	ОМС здійснюють державні страховики і страхувальники – це є роботодавці та держава; ДМС здійснюють приватні страховики і страхувальники – це є юридичні та фізичні особи.
5. Визначення правил страхування	у ОМС визначається державою; у ДМС визначається комерційними страховими організаціями за згодою органів з нагляду за страховою діяльністю.
6. Джерела забезпечення	у ОМС – це внески роботодавців, державний бюджет; у ДМС – це особисті доходи громадян, прибуток роботодавців.
7. Об'єм страхового покриття	у ОМС – мінімальний об'єм послуг, який затверджений компетентними органами державної влади; у ДМС – програма страхування та об'єм послуг встановлюється правилами та договором страхування.
8. Моніторинг якості медичних послуг	у ОМС контроль здійснюється компетентним органом державної влади; у ДМС система контролю якості встановлюється договором страхування.

Проблемою у галузі медичного обслуговування невідповідність обсягів фінансування, які надходять з офіційних джерел, реальним потребам. Це явище стимулює поширення корупції. Система медичного забезпечення в країні знаходиться в глибокій фінансовій кризі через нерівномірний розподіл ресурсів, низький рівень розвитку первинної медичної допомоги та недостатню частку видатків на охорону здоров'я відносно до ВВП [6]. На сьогодні важливо, щоб

Україна, впроваджуючи нову систему медичного обслуговування та запроваджуючи платні медичні послуги, взяла на увагу позитивний світовий досвід і врахувала навчальний досвід інших країн, уникнувши їхніх помилок. В Україні функціонує понад 60 страхових компаній на ринку добровільного медичного страхування. Українські страхові компанії діють відповідно до норм «добровільного медичного страхування (безперервне страхування здоров'я)» та «добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби». За цими правилами формуються різноманітні страхові програми, які пропонуються українським громадянам. Найпоширеніші страхові продукти передбачають оплату страхової суми або її частини медичній установі у випадку настання страхової події. Важливим аспектом є можливість застрахованої особи обирати медичну установу, контроль якості лікування та оплата лікування, що надає почуття захищеності. Ринок добровільного медичного страхування збільшує обороти, але українці все одно ще дуже відчужені від культивування медичного страхування. Поліси добровільного медичного страхування дотепер залишаються інструментом соціальної відповідальності для корпоративних клієнтів чи ж обслуговуванням для заможних верств населення. Поміж компаній-лідерів на ринку добровільного медичного страхування у 2022 році виділяють наступні (табл. 3).

Табл. 3. Рейтинг страхових компаній з ДМС в Україні в 2022 році [7]

Страхова компанія	Величина страхових платежів, тис. грн.	Сума компенсацій за страховими випадками, тис. грн.	Співвідношення виплат до премій, %
ПРОВІДНА	272 722,4	132 467,5	48,57
УНІКА	249 820,1	130 298,9	52,16
ІНГО	184 690,8	82 205,1	44,51
ARX	151 157,9	61 844,8	40,91
АЛЬФА СТРАХУВАННЯ	115 911,1	80 823,4	69,73
ТАС СГ	109 361,9	36 636,9	33,50
УСГ	84 923,4	54 030,5	63,62
NGS	46 015,3	19 160,9	41,64
КОЛОННЕЙД УКРАІНА	45 985,0	14 249,0	30,99
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТРАХОВИЙ АЛЬЯНС	40 622,8	14 086,8	34,68

Слід відзначити, що більше 60 % загальної суми страхових премій припадає на компанії проаналізовані в таблиці 3. На першому місці серед цих страховиків виступає ПрАТ СК «Провідна», яка у 2022 році збрала понад 272 млн грн страхових премій і виплатила 48,57 % від цієї суми.

Поки що є низка проблем, що заважають впровадженню медичного страхування в Україні, поміж яких є: недостатня поінформованість громадян з

приводу можливостей страхової медицини; недопрацьована до кінця законодавча база, що б регулювала медичне страхування; недостатня підготовка спеціалістів у даній сфері, зниження престижності професії медика, низькі зарплати лікарів; застаріла матеріально-технічна база; небажання страховиків здійснювати страхування осіб з низькою платоспроможністю і високими ризиками, які є основною частиною населення України; розбіжне бачення механізму функціонування моделі чиновниками, медиками і страховиками; уникнення страховими компаніями зобов'язань з приводу оплати медичних послуг, оскільки страховики постійно відмовляють покривати витрати за різними причинами; відсутність конкуренції на ринку медичних послуг [10].

Основою запровадження системи медичного страхування є: підготовка і затвердження необхідної законодавчої та нормативної бази; оцінка вартості медичних послуг та завершення організаційно-економічної перебудови галузі; завершення роботи над медичними стандартами і протоколами лікування; залучення до фінансування охорони здоров'я додаткових джерел [12].

Висновки. Одним із напрямків вирішення проблем в системі охорони здоров'я України є впровадження системи загальнообов'язкового медичного страхування, які дозволить підвищити доступність медичних послуг. Пріоритетами в процесі впровадження системи обов'язкового медичного страхування повинні бути: залучення громадськості до діяльності органів влади в цій сфері; становлення збалансованої законодавчої бази; залучення додаткових коштів до медичної галузі шляхом стимулювання розвитку добровільного страхування; побудова ефективної системи державного регулювання ринку страхової медицини.

Україна поступово розвиває і впроваджує медичне страхування як важливий компонент своєї системи охорони здоров'я. Цей підхід сприяє не лише покращенню доступності медичних послуг, а й раціональному використанню фінансових ресурсів. Оформлення медичного страхування в Україні надає можливість громадянам зменшити фінансові ризики в разі виникнення непередбачених ситуацій зі здоров'ям та сприяє створенню більш стабільної та ефективної системи медичного обслуговування.

Загалом, в контексті глобальних тенденцій медичне страхування виступає як стратегічно важливий елемент для забезпечення сталої, доступної та високоякісної медичної допомоги в Україні, як і в інших країнах світу.

Література:

1. Медичне страхування. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>.
2. Особливості медичного страхування. Рисунки, які визначають ефективну систему охорони здоров'я. Режим доступу: <https://healthcenter.od.ua/reform/osoblyvosti-medychnogo-strahuvannya-rysy-yaki-vuznachayut-efektyvnu-systemu-ohorony-zdorovya/> (дата звернення 28.11.2023 р.).
3. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 №85/96-ВР. Київ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 11.07.2023 р.).
4. Чкан І. О. Розвиток добровільного медичного страхування в Україні. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер.: Економіка. 2012. №19. С. 395–397.

5. Бурбель Л. Шість головних викликів, з якими зустрівся страховий ринок упродовж шести місяців війни. 2022. Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/blog/856594.html> (дата звернення 23.08.2023 р.).

6. Кондрат І. Ю. Проблеми запровадження та перспективи розвитку обов'язкового медичного страхування в Україні. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип.19.3. С. 247–252.

7. Рейтинг: медичне страхування (ДМС). Режим доступу: <https://insurancetop.com/top/uanonlife/med> (дата звернення 18.11.2023р.)

8. Россильна О. В., Головачова А. С. Особливості медичного страхування в умовах розвитку персоналізованої медицини. *Київський часопис права*. 2023. №1. С. 79–85. <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.12>.

9. Вороніна О. О. Організаційно-економічні засади розвитку регіональної системи медичного страхування: дис. к. е. н. Харків: ХНУ міського господарства ім. О. М. Бекетова, 2018. 110 с.

10. Радченко О. П., Лагодієнко В. В. Сучасні тенденції та стратегічні орієнтири системи охорони здоров'я України. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2020. № 1. С. 34-48.

11. Поліщук Є. М. Медичне соціальне страхування: проблема системи потребує системного вирішення. *Соціальне страхування*. 2008. № 2. С. 13–16.

12. Що потрібно знати про медичну реформу? Режим доступу: <https://vysh.gov.ua/shhopotribno-znaty-pro-medychnu-reformu/> (дата звернення 24.11.2023р.)

13. Третяк Д. Д. Сутність та соціально-економічне значення медичного страхування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 12. С. 43-47.

14. Святошнюк А. Л. Щодо особливостей визначення «медичне страхування» та «страхова медицина» в правовому полі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2023. Т. 1. № 79 (2023). С. 232–236. DOI:<https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.40>.

15. Коваль О. А., Ночвай О. І. Проблеми та перспективи впровадження медичного страхування в Україні. *Ефективна економіка*. 2014. № 4. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2905>.

References:

1. Medical insurance. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org> (accessed 11/28/2023). (in Ukrainian).

2. Features of health insurance. Features that define an effective health care system. Retrieved from: <https://healthcenter.od.ua/reform/osoblyvosti-medychnogo-strahuvannya-rysy-yaki-vyznachayut-efektyvnu-systemu-ohorony-zdorovya/> (accessed 11.08.2023). (in Ukrainian).

3. On insurance: Law of Ukraine of 07.03.1996 №85/96-ВР. Kyiv. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed 11/07/ 2023). (in Ukrainian).

4. Chkan, I. O. (2012). Development of voluntary health insurance in Ukraine. *Scientific notes of the National University of Ostroh Academy*, 20121, no. 19, series: Economics, pp. 395–397. (in Ukrainian).

5. Burbel, L. (2022). Six main challenges faced by the insurance market during the six months of war. 2022. Retrieved from: <https://interfax.com.ua/news/blog/856594.html> (accessed 23/08/ 2023). (in Ukrainian).

6. Kondrat, I. (2009). Problems of introduction and prospects for the development of compulsory health insurance in Ukraine. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 2009, issue 19.3, pp. 247–252. (in Ukrainian).
7. Rating: health insurance (VHI). Retrieved from: <https://insurancetop.com/top/uanonlife/med> (accessed 18/11/2023). (in Ukrainian).
8. Rossilna, O. V., Golovacheva, A. S. (2023). Features of health insurance in the context of the development of personalized medicine. *Kyiv Journal of Law*, 2023, no. 1, pp. 79–85. <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.12>. (in Ukrainian).
9. Voronina, O. O. (2018) Thesis Organizational and economic principles of development of the regional health insurance system. Kharkiv, 2018. 110 p. (in Ukrainian).
10. Radchenko, O. P., Lagodienko, V. V. (2020). Modern trends and strategic guidelines of the health care system of Ukraine. *Market economy: modern theory and practice of management*, 2020, no. 1, pp. 34–48. (in Ukrainian).
11. Polishchuk, E. M. (2008). Medical social insurance: the problem of the system requires a systemic solution. *Social insurance*, 2008, no. 2, pp. 13–16. (in Ukrainian).
12. What do you need to know about medical reform? Retrieved from: <https://vysh.gov.ua/shhopotribno-znaty-pro-medychnu-reformu/> (accessed 24/11/2023).
13. Tretiak, D. D. (2019). The essence and socio-economic importance of health insurance. *Investments: practice and experience*, 2019, no. 12, pp. 43–47. (in Ukrainian).
14. Sviatoshniuk, A. P. (2019). On the peculiarities of the definition of "health insurance" and "insurance medicine" in the legal field. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 2019, vol. 1, no. 79, series: Law, pp. 232–236. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.40>. (in Ukrainian).
15. Koval, O. A., Nochvay, O. I. (2014). Problems and prospects of implementing health insurance in Ukraine. *Effective Economy*, 2014, no. 4. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2905> (accessed 23/11/ 2023). (in Ukrainian).

Annotation

Bondarenko N. V., Ulianych Y. V., Ponomarenko O. V., Pidopryhora S. M., Andrusishyna I. V.

Peculiarities of health insurance in Ukraine

This paper explores the complex aspects of the Ukrainian health insurance system, focusing on different forms of insurance and their impact on the availability and quality of health care. Both voluntary and mandatory insurance, as well as individual and corporate insurance types are studied. The main tasks of each type of insurance and their interaction with health care providers are examined. The challenges facing health insurance systems in the midst of economic crisis and military aggression are discussed.

The differences between mandatory and voluntary insurance in the Ukrainian health care system are investigated. The essence of each type of insurance is analyzed and its principles and characteristics are highlighted. Insurance coverage, contracting procedures, and the economic and social consequences for the insured are clearly explained. The advantages and disadvantages of each type of insurance are

highlighted, thus enabling the reader to understand the best choice of insurance according to the needs and capabilities of the insured.

The article analyzes the financial performance, level of payments and customer satisfaction for each company. The rating is highlighted, which serves as a useful source for people who plan to purchase health insurance and want to choose the most effective service provider in the market. The author emphasizes the importance of developing and implementing modern information technologies to improve the accounting and processing of medical data, which will facilitate faster and more efficient resolution of insurance claims. It is noted that it is necessary to work actively to increase financial transparency and control over the use of funds, increasing the responsibility of insurers and ensuring an effective system of monitoring the quality of medical services.

An important step, the authors determine, is to stimulate competition among insurance companies, which will lead to improved insurance products, lower service costs, and greater customer satisfaction. The authors suggest that when reforming the health insurance system, the focus should be on ensuring maximum coverage for the population, improving the quality of care, and creating a stable and efficient mechanism for financing the health insurance system.

Key words: health insurance, compulsory health insurance, voluntary health insurance, health insurance market, insurance companies.

УДК: 336.14.352

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-103-2-166-180

ФІНАНСОВА САМОДОСТАТНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Б. С. ГУЗАР, кандидат економічних наук,

С. А. ПТАШНИК, кандидат економічних наук

Уманський національний університет садівництва

У статті досліджено теоретичні засади фінансової самодостатності територіальних громад та децентралізації, з'ясовано причини кризових явищ та особливості їх прояву на місцевому рівні; проаналізовано тенденції забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад: вітчизняні реалії, а також тригери нестабільності та їх вплив на фінансову самодостатність територіальних громад.

Ключові слова: місцеві бюджети, територіальна громада, фінансова децентралізація, доходи місцевих бюджетів, видатки місцевих бюджетів, податки.

Постановка проблеми. Масштабні зміни в суспільному житті, обумовлені поширенням пандемії, а з лютого 2022 року широкомасштабною війною росії проти України, посилили фінансову нестабільність, порушили стійкість соціально-економічних систем різних рівнів, змусили органи влади та місцевого самоврядування по-новому підходити до формування фінансової та соціально-

економічної політики, переглядати власні прогнози економічного розвитку. З іншого боку, завдяки реформі децентралізації, яка створила передумови для формування самодостатніх громад, нечуваній здатності до самоорганізації та спроможності самостійно вирішувати поточні і непередбачувані проблеми, органи місцевого самоврядування змогли стримувати ворога, забезпечувати життєдіяльність громад, зберегти (де було можливо) організаційну та функціональну стійкість.

В суспільстві є розуміння того, що самодостатні громади та потужна система місцевого самоврядування - це основа відновлення, а відтак і сталого поступу України. Достатній обсяг фінансових ресурсів та можливість їх нарощення – запорука довгострокового розвитку територіальних громад. Разом з тим, нові виклики та нова реальність, в якій опинилися територіальні громади, потребують швидкого, дієвого реагування та оновлення механізмів забезпечення їх фінансової самодостатності як критерію ефективності адміністративно-територіальної реформи і змін, якими супроводжується децентралізація. Посилюється увага до проблем формування фінансової політики з високою адаптивною здатністю в умовах дії внутрішніх та зовнішніх викликів, зміцнення фінансово-організаційної автономії органів місцевого самоврядування тощо. Означені питання набувають особливої актуальності ще і в силу наростаючої потреби розроблення нових підходів до управління місцевим економічним розвитком в умовах війни та повоєнного відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти окресленої проблематики стали предметом наукових пошуків як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Так, особливості розвитку територіальних громад та їх фінансового забезпечення широко представлено в науковому доробку як вітчизняних (П. Жук, О. Західна, О. Кириленко, І. Луніна, В. Опарін, Х. Патицька, Н. Проць, Н. Спасів, А. Ткачук), так і зарубіжних вчених (М. Олсон, Е. Остром, А. Токвіль, П. Гураль, К. Іонассен); вплив кризи на соціально-економічні системи різних рівнів обговорюється в дослідженнях Я. Жаліло, А. Олешко, Л. Лісогор, Н. Рубіні і ін. Обґрунтування теоретичних та практичних аспектів бюджетної політики розвитку регіонів та громад є предметом наукового пошуку Г. Возняк, Т. Кізими, Л. Лисяк, Б. Пшика, К. Павлюк, Ю. Раделицького, І. Сторонянської і ін.

Мета статті обґрунтування практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в Україні.

Методика досліджень Для досягнення поставленої мети у рамках дослідження було використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, які забезпечили ґрунтовність, об'єктивність і достовірність викладених положень і сформульованих висновків, зокрема: теоретичного узагальнення, порівняння, систематизації та формалізації – для розкриття сутності фінансової самодостатності та поглиблення теоретичних основ децентралізації; статистичного аналізу, логічного узагальнення – для аналізу сучасного стану, тенденцій та змін забезпечення фінансової самодостатності громад.

Результати дослідження. Станом на 2022 р. в Україні налічується понад 90 територіальних громад (6,0 % ТГ в Україні), чисельність жителів у яких не перевищує п'яти тисяч осіб. Зважаючи на це, стверджувати про однакові вихідні можливості для саморозвитку та потенціал громад, різниця між чисельністю населення у яких ставить 838,0 разів, не можна.

З зазначеного можемо зробити висновок: саме в умовах об'єднання територіальних громад було забезпечено акумулювання в межах більшості адміністративно-територіальних формувань достатньої ресурсної бази, яка є передумовою для їх спроможності до саморозвитку і забезпечення самодостатності на довгострокову перспективу. А внаслідок децентралізації на місцевий рівень управління було передано повноваження, які дозволили органам місцевого самоврядування управляти власними ресурсами та розпоряджатися коштами, які надходять до місцевого бюджету. З іншої сторони, виникає закономірне питання: які межі можливостей громад з різним потенціалом?

У цьому контексті акцентувати лише на розмірах громад недоцільно, хоча це один з основних чинників формування потенціалу ТГ і забезпечення її спроможності до саморозвитку. Однак досягнення самодостатності громади відбувається і на основі ефективності прийняття управлінських рішень щодо розвитку території, якості людського капіталу, налагодження соціальних взаємодій, місця розташування громади тощо. Часто це питання лежить у площині розміщення на території громади потужного бюджетоутворюючого підприємства, яке забезпечує її робочими місцями, ефективно взаємодіє з органом місцевого самоврядування і є відповідальним перед громадою. Звичайно, говорити про самодостатність громади, яка значною мірою залежить від одного суб'єкта господарювання не доводиться, адже це характеризується високою ризикованістю. Проте ця ситуація спостерігається у територіальних громадах в Україні, і орган місцевого самоврядування може скористатися нею як «плацдармом» для розвитку. Дослідимо цей аспект.

Оскільки акцент у дослідженні поставлено саме на питанні забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад, звернемо увагу на особливості формування доходів бюджетів громад, напрями здійснення видатків, рівень залежності від державного бюджету та розвиток міжбюджетних відносин.

Аналіз проведено на прикладі територіальних громад Черкаської області. Обрання для дослідження рівня фінансової самодостатності територіальних громад цього регіону пов'язане з декількома чинниками.

1. Черкаська область активно включилася у реформу адміністративно-територіального устрою на її початку, і вже у 2015 році у регіоні було утворено 15 ОТГ. Це дасть змогу прослідкувати особливості забезпечення фінансової самодостатності адміністративно-територіальних формувань базового рівня на усьому шляху реформування АТУ.

2. Особливістю Черкаської області є наявність на її території порівняно великої кількості міст обласного значення, що дозволить порівняти рівень фінансового забезпечення міських, сільських і селищних громад та громад з центром у містах обласного значення.

3. Регіон доцільно обрати як об'єкт дослідження умов та дій органів місцевого самоврядування щодо збереження власної фінансової самодостатності в кризових умовах (пандемія, війна). Адже в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну, яке розпочалося з 24 лютого 2022 р., територіальні громади області є тилловими. Відповідно, органи місцевого самоврядування функціонують і надалі, громади розвиваються, проте стикнулися з абсолютно новими викликами, зумовленими переміщенням великої кількості населення з північних, південних і східних областей, релокацією підприємств, формуванням та діяльністю гуманітарних штабів тощо.

Перш ніж перейти до аналізу показників фінансової самодостатності територіальних громад Черкаської області, акцентуємо коротко на особливостях їх формування і розвитку.

Аналізуючи динаміку обсягів власних доходів бюджетів територіальних громад Черкаської області за період 2017–2022 рр. (рис. 1), помітною є тенденція до зростання надходжень.

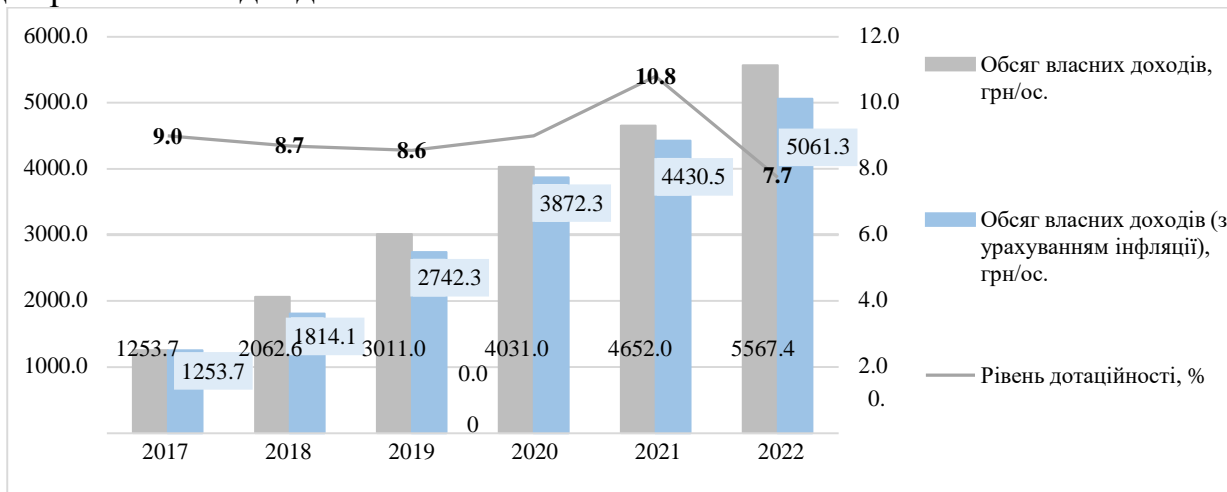

Рис. 1. Динаміка власних доходів бюджетів територіальних громад Черкаської області, грн/особу, 2017-2022 рр.

Джерело: складено на основі [1]

За аналізований період власні доходи бюджетів громад на особу зросли у 4,4 рази, з урахуванням інфляції – у 4 рази. Знизився також рівень дотаційності – з 9,0 % до 7,7 %. Зважаючи на такі тенденції, можна зауважити, що з кожним роком в області утворювалися територіальні громади з вищим рівнем фінансової спроможності, що і забезпечило позитивну динаміку.

Важливо, що 26 з 73 громад (тобто лише 35,3 %) характеризуються доходами, вищими від середнього показника, який становить 10381,4 грн на особу.

За результатами децентралізації вищий рівень власних доходів бюджетів характерний для ТГ з кращими вихідними умовами (вигідне географічне розташування – приміські громади, розвинута економіка і наявна соціальна інфраструктура – ТГ з центром у містах-районних центрах).

В цьому контексті актуалізується питання джерел наповнення бюджетів територіальних громад. В умовах децентралізації, внаслідок прийняття змін до

Бюджетного і Податкового кодексів [2, 3] наприкінці 2014 р. відбулося розширення доходної бази бюджетів територіальних громад через:

- зміну нормативів розподілу надходжень від справляння загальнодержавних податків і зборів ;
- запровадження нових податків, які справляються до місцевих бюджетів (зокрема, акцизного податку з пального та реалізації підакцизних товарів);
- передачу з державного до місцевого бюджету надходжень окремих податків (єдиного податку, майнових податків);
- формування нової системи міжбюджетних трансфертів і вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів.

Аналіз структури доходів бюджетів територіальних громад Черкаської області (рис. 2.) доводить ключову роль у їх наповненні податкових надходжень (60,0 %).

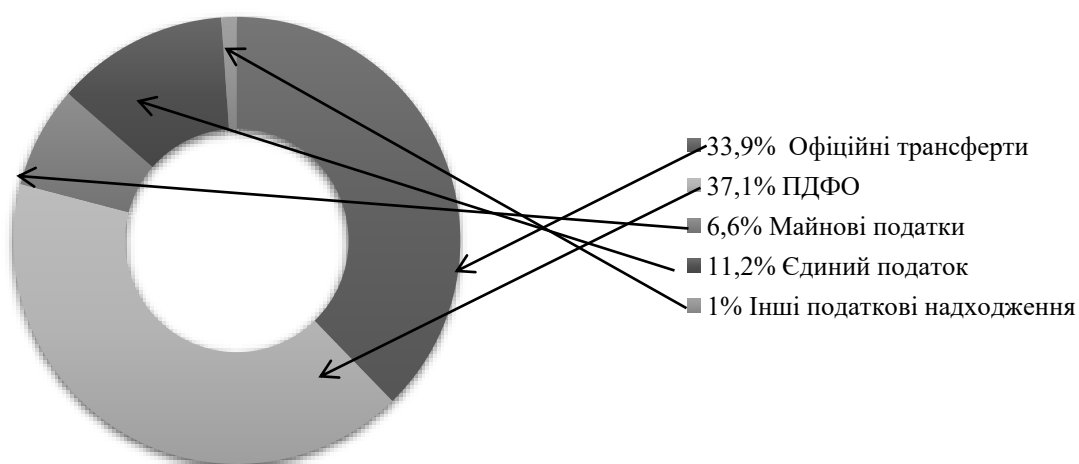

Рис. 2. Структура доходів бюджетів ТГ Черкаської області, 2021 р., %

Джерело: складено авторами на основі [1]

Значною є частка міжбюджетних трансфертів – 33,9 %, невеликою – неподаткових доходів і доходів від операцій з капіталом – 6,1 %. Бюджетоформуючими податками для громад України і аналізованого регіону є ПДФО (37,1 %) і єдиний податок (11,2 %), тобто податки, які сплачуються з доходів населення. Вагому роль відіграють майнові податки (6,6 %) і акцизний податок (4,1 %). Інші надходження забезпечують 1,0 % доходів бюджетів. Акцентуємо коротко на закономірностях, проблемах і особливостях справляння податків, які відіграють основну роль у наповненні бюджетів громад.

Аналізуючи справляння ПДФО до бюджетів громад, видно, що найбільші обсяги надходжень від податку отримують громади, на території яких функціонує велика кількість підприємств.

Висновки. Отже, за результатами проведеного аналізу забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад на прикладі громад Черкаської області, який проводився з метою визначення основних проблем цього процесу, можна виділити певні дискусійні аспекти. Виходячи з того, що в умовах реформи АТУ та утворення територіальних громад відбулося зростання диспропорцій їх фінансової спроможності та економічного розвитку, варто

виділити основні проблеми, з якими стикаються ТГ у процесі забезпечення власної самодостатності.

Основним чинником, який має переважаючий вплив на формування доходів бюджетів територіальних громад, є вихідні умови їх об'єднання (географічне розташування, пролягання через територію важливих транспортних шляхів, розвинена соціальна інфраструктура, функціонування на території потужних підприємств): в умовах децентралізації більше ресурсів отримали громади, які мали кращі позиції і до реформи. Адже більше ПДФО надходить до бюджетів громад, на території яких функціонують підприємства, акцизу – ті громади, через які проходять важливі автошляхи або які є приміськими, плати за землю і податку на нерухому майно, відмінне від земельної ділянки, - громади, на території яких знову ж таки функціонують підприємства (адже основну частку цих податків сплачують юридичні особи). Відповідно все більше зростає прірва між розвиненими та депресуючими громадами, які, через відсутність достатньої кількості потужних платників податків, не можуть забезпечити свою самодостатність.

Здавалося б, забезпечити вирівнювання диспропорцій та нівелювати вплив цього чинника покликаний механізм горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів. Проте через недосконалу систему розрахунку індекса податкоспроможності (який обчислюється виключно на основі врахування ПДФО) відбуваються перекоси у наданні базової дотації та невідповідність між потребами і отриманим ресурсом.

Водночас на базовий рівень передано доволі значні повноваження, які часто підкріплені цільовими субвенціями на їх виконання. Проте в умовах подій останніх років і низки перманентних криз навіть політика держави щодо міжбюджетних трансфертів характеризується нестійкістю, відповідно на «плечі» органів місцевого самоврядування територіальних громад покладено значне навантаження. Тому першочерговим завданням, аналізуючи видатки з бюджетів громад, місцеві ради вбачають у наданні якісних і достатніх соціальних послуг. Економічний розвиток громади (попри позитивну динаміку видатків) фінансується все ще за залишковим принципом, що теж не має суттєвого впливу на зміцнення самодостатності громад.

Література:

1. Офіційний державний веб-портал. Міністерству фінансів України. Режим доступу: <https://openbudget.gov.ua/>. (data zvernennia: 27 липня 2023 р.).

2. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин. Закон України № 79-VIII від 28.12.2014. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19#Text>. (data zvernennia: 30 січня 2023 р.).

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи. Закон України № 71-VIII від 28.12.2014. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text>. (data zvernennia: 30 січня 2023 р.).

4. Коваль В. М. Фінансова самодостатність територіальних громад: теоретичний дискурс. *Світ фінансів*. 2021. № 4 (69). С. 63–76.

5. Возняк Г. В., Капленко Г. В., Коваль В. М. Децентралізація як основа зміцнення фінансової самодостатності та розвитку територіальних громад. *Економіка і суспільство*. 2022. № 42. doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24.
6. Молодожен Ю. Самодостатність територіальних громад: системний підхід: монографія. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2010. 370 с.
7. Шаталова Л. Теоретичні основи визначення категорії «самодостатність» як дефініції державного управління. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія : Економічні науки*. 2012. Т. 1. № 5. С. 41–45.
8. Маслоу А. Психологія буття: Пер. с англ. М.: Рефл-бук. К.: Ваклер, 1997. 304 с.
9. Козак В. І. Публічне управління в системі координат: децентралізація – місцеве самоврядування – демократія. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 2(57). С. 133–137.
10. Бондаренко Т. В. Аналіз основних джерел формування власного капіталу на промисловому підприємстві. *Економіка. Управління. Інновації*. 2023. Вип. 2 (10). С. 45–51.
11. Тимечко І. Територіальна громада у транскордонному просторі: чинники, закономірності, пріоритети розвитку: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2019. 444 с.
12. Патицька Х. Територіальна громада в політико-правовій практиці сучасної України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. № 4 (108). С. 320–328.
13. Спасів Н. Я. Фінанси об'єднаних територіальних громад: детермінанти та пріоритети розвитку: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 480 с.

References:

1. Official state web portal. Ministry of Finance of Ukraine. Access mode: <https://openbudget.gov.ua/>. (Access mode: July 27, 2023).
2. On making changes to the Budget Code of Ukraine regarding the reform of inter-budgetary relations. Law of Ukraine No. 79-VIII dated 28.12.2014. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19#Text>. (Access mode: January 30, 2023).
3. On making changes to the Tax Code of Ukraine and some legislative acts of Ukraine regarding tax reform. Law of Ukraine No. 71-VIII dated 28.12.2014. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text>. (Access mode: January 30, 2023).
4. Koval, V. M. (2021). Financial self-sufficiency of territorial communities: theoretical discourse. *The world of finance*, 2021, no. 4 (69), pp. 63–76. (in Ukrainian).
5. Vozniak, G. V., Kaplenko, G. V., Koval, V. M. (2022). Decentralization as a basis for strengthening financial self-sufficiency and development of territorial communities. *Economy and society*, 2022, no. 42. doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24. (in Ukrainian).
6. Molodozhen, Yu. (2010). Self-sufficiency of territorial communities: a systematic approach. Odessa: ORIDU NADU, 2010. 370 p. (in Ukrainian).
7. Shatalova, L. (2012). Theoretical foundations of the definition of the category "self-sufficiency" as a definition of public administration. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Series: Economic sciences*, 2012, vol. 1, no. 5, pp. 41–45. (in Ukrainian).
8. Maslow, A. (1997). Psychology of being: Trans. with English M.: Refl-buk. K.: Wakler, 1997. 304 p. (in Ukrainian).

9. Kozak, V. I. (2017). Public administration in the coordinate system: decentralization – local self-government – democracy. *Theory and practice of public administration*, 2017, no. 2(57), pp. 133–137. (in Ukrainian).

10. Bondarenko, T. V. (2023). Analysis of the main sources of equity capital formation at an industrial enterprise. *Economy. Management. Innovations*, 2023, issue 2 (10), pp. 45–51. (in Ukrainian).

11. Tymeckho, I. (2019). Territorial community in the cross-border space: factors, regularities, development priorities. Lviv: State University "Institute of Regional Studies named after M. I. Dolishny National Academy of Sciences of Ukraine", 2019. 444 p. (in Ukrainian).

12. Patytska, H. (2014). Territorial community in political and legal practice of modern Ukraine. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 2014, no. 4 (108), pp. 320–328. (in Ukrainian).

13. Spasiv, N. Ya. (2018). Finances of united territorial communities: determinants and priorities of development. Ternopil: TNEU, 2018. 480 p. (in Ukrainian).

Annotation

Huzar B. S., Ptashnyk S. A.

Financial self-sufficiency of territorial communities under decentralization conditions

The article examines the theoretical foundations of financial self-sufficiency of territorial communities and decentralization, explains the causes of crisis phenomena and features of their manifestation at the local level; trends in ensuring the financial self-sufficiency of territorial communities were analyzed: domestic realities, as well as triggers of instability and their impact on the financial self-sufficiency of territorial communities.

The purpose of the article is to deepen the theoretical foundations, develop scientific and methodological approaches, and substantiate practical recommendations for improving mechanisms for ensuring financial self-sufficiency of territorial communities in Ukraine. The theoretical principles of financial self-sufficiency of territorial communities are analyzed. Provision of financial self-sufficiency of territorial communities in conditions of decentralization is considered. The challenges and the new reality in which the territorial communities found themselves require a quick, effective response and the renewal of the mechanisms for ensuring their financial self-sufficiency as a criterion for the effectiveness of the administrative-territorial reform and changes accompanying decentralization. Attention is being paid to the problems of forming a financial policy with high adaptability in the face of internal and external challenges, strengthening the financial and organizational autonomy of local self-government bodies, etc. The above-mentioned issues are becoming especially relevant due to the growing need to develop new approaches to managing local economic development in the conditions of war and post-war recovery.

The scientific principles of improving the mechanisms of strengthening the financial self-sufficiency of territorial communities in the conditions of the war in Ukraine and slowing down the pace of the decentralization reform are proposed and substantiated. The war in Ukraine increased financial instability and reduced the stability of socio-economic systems at various levels, which, in turn, are significant obstacles to the provision of public services for the population and life in general. Powerful local self-

government as an independent institution of public power and self-sufficient communities is a vivid indicator of the effectiveness of the administrative-territorial reform and the changes that accompanied decentralization.

Key words: *local budgets, territorial community, delegation of decentralization, local budget revenues, local budget expenditures, taxes.*

УДК: 336.7

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-103-2-174-180

ЕМПІРИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Л. В. БАРАБАШ, кандидат економічних наук

І. І. САВЧУК, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
(доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

Розглянуто та синхронізовано історичні етапи розвитку світового фінансового ринку та особливості глобалізації фінансової системи. виокремлено основні фактори, що впливають на розвиток світової фінансової системи, а також наведено стабілізаційні моменти до кожного з етапів розвитку фінансового ринку.

Ключові слова: *світова фінансова система, глобалізація фінансової системи, фінансовий ринок, гіпотези фінансового ринку, етапи розвитку фінансового ринку.*

Постановка проблеми. Фінансовий ринок є складовою фінансової системи держави. Його основна особливість – поєднання грошового ринку, ринку капіталу та валютного ринку з метою організації ефективного перерозподілу фінансових ресурсів між населенням і суб'єктами господарювання та державою. У кожній країні фінансовий ринок розвивається за автентичним шляхом, враховуючи акценти й умови внутрішнього фінансово-економічного середовища. Водночас беззаперечним є вплив зовнішніх умов господарювання та тенденцій векторального розвитку, що панують у світовому економічному просторі.

На даний час дослідження світового фінансового ринку посідає одне з провідних місць серед наукових розвідок як серед фахівців-практиків, так і поміж академічною спільнотою. Причина означеного – тісний взаємозв'язок національних економік зі світовим фінансовим ринком, залежність від стабільності національних економічних систем держав у рамках моделі глобального економічного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями світового фінансового ринку займалась низка вітчизняних та іноземних провідних економістів-практиків таких як Я. Белінська, Т. Богдан А. Гринспен,

В. Зимовець, М. Кастельс, П. Кругман, Д. Лук'яненко, Ю. Макогон, С. Міщенко, С. Науменкова, А. Сен, Дж. Стиглиц, А.. Філіпенко й інші.

Зосереджуючись на трактуванні й економічному розумінні дефініції «фінансовий ринок», знаходимо низку різнопланових підходів. Зокрема, І. Благун вважає, що фінансовий ринок – це «...система фінансових інститутів (суб'єкти ринку), які створюють умови для здійснення операцій з фінансовими інструментами економічних агентів (об'єкти ринку) з використанням відповідної інфраструктури та фінансових технологій» [1, с. 18].

Уманців Ю. та О. Міняйло зауважують, що під фінансовим ринком слід розуміти «...систему економічних відносин, пов'язаних з процесами акумуляції, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, які перебувають у власності економічних суб'єктів за посередництва спеціалізованих інститутів, що сприяє структурному перетворенню економіки у рамках ефективної системи інституцій» [2, с. 73].

Дещо обмеженим є підхід до трактування економічної сутності фінансового ринку, висвітлений О. Іваницькою: «Фінансовий ринок – мережа спеціальних (банківсько-фінансових) інститутів, що забезпечує взаємодію попиту і пропозиції на гроші як специфічний товар, їхнє взаємне врівноваження» [3]. Як сукупність грошового ринку та ринку капіталів, що поєднують всі інститути та процедури з метою поєднання покупців і продавців фінансових інструментів розглядали фінансовий ринок Роланд І. Робінсон, Дуейн Райтсман [4] та Джеймс С. Ван Хорн [5].

Узагальнюючи різновекторні трактування, О. Сьомченков дійшов висновку, що фінансовий ринок – це «...сукупність відносин, що виникають в процесі обігу фінансових інструментів, які здебільшого реалізуються за допомогою або при безпосередній участі фінансових установ, що забезпечують концентрацію ринкових попиту і пропозиції, сприяють перерозподілу ресурсів та формують систему управління ризиками» [6, с. 161–162].

Нині фінансовий ринок є потужною складовою фінансової системи держави, що не лише відображає внутрішній стан фінансово-економічного середовища країни, а й засвідчує її спроможність і потенціал у світовому економічному просторі.

Методика досліджень. проведення дослідження уможливило використання таких методів, як спостереження – для виокремлення відповідних етапів і гіпотез, що їм відповідають; аналітичний – для з'ясування умов і особливостей функціонування фінансового ринку протягом кожного окремого етапу його розвитку; узагальнення – для визначення сутнісних характеристик кожної теорії й етапу розвитку фінансового ринку, а також інші.

Результати досліджень. Світовий фінансовий ринок почав своє формування ще тисячоліття назад, коли з'явилися перші ознаки товарообмінних відносин. Спочатку це були взаємини торгівельно-обмінного характеру в межах одного племені, общини, що з часом вони переросли в глобальніші взаємодії. І саме ці основи вважаються базовими для фінансового ринку сучасності.

Одними з яскравих прикладів зародження фінансового ринку є Великий шовковий шлях, що ще за античних часів почав функціонувати в межах системи караванних шляхів. З II ст. до н.е. до XV століття він сприяв торгівлі товарами Китаю з іншими країнами світу, оскільки проходив через країни Євразії та Західної Європи, Близького Сходу, Індії. А оскільки товари країн Західної Європи не відповідали товарам Сходу, європейці змушені були врівноцінювати даний обмін золотом або сріблом. Таким чином з часом почали з'являтися курси обміну за товари, а згодом і валюти.

Постійна взаємодія купців спричиняла подільний розвиток фінансового ринку, а саме створення загальноновизнаних грошових знаків, використання розписок, чеків, векселів. Зі збільшення товарообмінних відносин почали розвиватися і самі країни; зі збільшення виробництва почали збільшуватись кількість зайнятого населення та зріс прибуток; зі збільшення конкурентів почала покращуватись якість товарів. Умова сталого зростання виробництва сприяли об'єднанню продавців з метою виготовлення складніших товарів, і так поступово, з розвитком товарообмінних відносин, сформувався світовий фінансовий ринок сьогодення.

На формування фінансового ринку протягом його розвитку значно впливали фінансові кризи, що виникали у світі. Фактично, вони і розподілили увесь розвиток фінансового ринку на певні етапи, що вимагали впровадження комплексних дій, припущення різноманітних гіпотез для виходу з кризової ситуації, стабілізації економіки країни, світової економіки тощо (табл. 1).

Для кожного етапу необхідний свій механізм регулювання фінансового ринку, і застосування його необхідно проводити в конкретний проміжок часу, аби вийти з неї з найменшими негативними наслідками. Тож, розглянувши дані таблиці 1, бачимо, що протягом всіх етапів вчені висували гіпотези стосовно ситуацій на ринку з потенційно можливими методами вирішення даних ситуацій.

На перших етапах формування фінансового ринку Бертон Малкієла висував гіпотези про те, що ціни на фінансовому ринку є випадковими і що прослідкувати за їх тенденціями не має змоги, оскільки фундаментальні фактори – заздалегідь оцінені та враховані в ціні раціональними інвесторами» [8]. Але Данієл Канеман спростував дану теорію і наголошував на тому, що інвестори частіше нездатні приймати оптимальні рішення, а аномальна з точки зору раціональної моделі поведінка в реальному світі часто є нормальною. Саме тому раціональне прийняття рішень слід вважати винятком [9–11]. Як на початку започаткування, так і нині сучасна теорія поведінкових фінансів стверджує, що на формування фінансового ринку значно впливає людський фактор.

У 1990 році Тоніс Веґе висунув гіпотезу когерентного ринку, що базувалася на основі соціальної імітації. Суть даної гіпотези полягає в тому, що кожен елемент діє сам по собі і не залежить від інших, але при певних умовах раціональне мислення змінюється на «групове» [10].

Табл. 1. Етапи та гіпотези розвитку фінансового ринку [7, 9].

Етап	Період	Передумова	Гіпотези		Шляхи стабілізації
			Назва	Сутність	
1.	1945–1957 р.	Паризький договір	Модель (теорія) випадкових блукань, 1953 р.	Рух цін на фінансові активи є випадковим та непередбачуваним (зміни цін – серійно незалежними), а тому у довгостроковому періоді спроби «обіграти ринок» не дадуть результатів вище середньо ринкових	Створення зон вільної торгівлі
2.	1957–1970 р.	Крах Бреттон-Вудської системи	Гіпотеза ефективного ринку, 1965 р.	В будь який момент часу ціна на фінансовому ринку є справедливою, тому що відображає всю доступну інформацію	Створення Європейського монетарного союзу
3.	1970–1990 р.	Нафтова та фондова кризи	Теорія поведінкових фінансів, 1974 р. Гіпотеза фрактального ринку, 1982 р.	Ринки не є ефективними через обмежену раціональність учасників ринку. «Люди зовсім не закінчені ідіоти, але вони і не гіперраціональні машини» (Р. Талер)	Створення національних регуляторів
4.	1990–2004 р.	Вступ нових країн до ЄС	Гіпотеза когерентного ринку, 1990 р.	В різні моменти часу стан фінансових ринків змінюється (ефективні, перехідні, хаотичні, когерентні), відображаючи зміни у групових настроях інвесторів	Делегування повноважень
5.	2004 – по наш час	Фінансова криза	Гіпотеза адаптивного ринку	Стан фінансового ринку та цінова динаміка визначаються діями конкуруючих між собою учасників, які постійно пристосовуються до ринкових змін та самі змінюються у часі	

У 1999 році Ендрю Ло висунув свою гіпотезу адаптивного ринку, відповідно до якої фінансовий на ціновий стан на фінансовому ринку залежать від дій конкуруючих елементів і не є випадковими, оскільки конкуруючі елементи постійно реагують на зміни на фінансовому ринку і від того самі змінюються [9].

Висновки. Виходячи з вище сказаного, можемо зробити висновок що світовий фінансовий ринок – це сукупність взаємовідносин між фінансовими ринками різних країн для обміну активами, пасивами, переміщення коштів з однієї галузі економіки в іншу. Тобто світовий фінансовий ринок – це глобальний ринок, на якому різні держави, міжнародні організації можуть придбавати різноманітні товари та послуги. На його формування значно впливають кризи, що виникають в світі та зумовлюють зміну векторів чи сегментарних пріоритетів розвитку. Окремо слід зауважити, що кожен етап і спонукальний фактор його формування підпадає під поле дії відповідної гіпотези, що пояснює причинно-наслідкові зв'язки формування ситуативного моменту та пропонує оптимальні варіанти стабілізаційного характеру.

Література:

1. Благун І. І. Фінансовий ринок України – сучасний погляд на сутність поняття. *Вісник Сумського державного університету*. Серія Економіка. 2019. № 2. С. 13–20. DOI: 10.21272/1817-9215.2019.2-2.
2. Уманців Ю., Міняйло О. Фінансовий ринок у системі економічних відносин. *Вісник КНТЕУ*. 2015. № 5. С. 72–82.
3. Іваницька О. М. Фінансові ринки: навч. посіб. К: Вид-во УАДУ, 1999. 95 с.
4. Robinson R., Wrightsman D. Financial markets: the accumulation and allocation of wealth. New York, McGraw-Hill, 1974. 439 p.
5. Horne J. Financial Market Rates and Flows. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, 1978. 250 p.
6. Сьомченков О. А. Сучасна концепція сутності та структури фінансового ринку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 9. Частина 2. С. 160–165.
7. Садиков С. Еволюція гіпотез фінансового ринку. *Науковий вісник мну імені в. О. Сухомлинського. Економічні науки*. Режим доступу: file:///C:/Users/user/Downloads/nvmduce_2017_2_25.pdf.
8. Malkiel B. G. (2006). Random Walk down the Wall Street; translated from English. Publishing house «Popurri», 2006. 512 p.
9. Енциклопедія фінансових ідей (2012) [Голов. ред. В. В. Фещенко ; уклад. Н. Л. Гузей та ін.]. К. : Укр. агентство фін. розвитку, 2012. 440 с.
10. Tonis V. (1990). The Coherent Market Hypothesis. *Financial Analysts Journal*, November-December 1990.

References:

1. Blahun, I. I. (2019). Financial market of Ukraine - a modern view on the essence of the concept. *Bulletin of Sumy State University. Series Economics*, 2019, vol. 2, pp. 13–20. DOI: 10.21272/1817-9. (in Ukrainian).
2. Umantsiv, Yu., Minyailo, O. (2015). The financial market in the system of economic relations. *Bulletin of KNTEU*, 2015, no. 5, pp. 72–82. (in Ukrainian).

3. Ivanytska, O. M. (1999). Financial markets: teaching. manual K: Publishing House of the Ukrainian Academy of Sciences, 1999. 95 p. (in Ukrainian).
4. Robinson, R., Wrightsman, D. (1974). Financial markets: the accumulation and allocation of wealth. New York, McGraw-Hill, 1974. 439 p.
5. Horne, J. (1978). Financial Market Rates and Flows. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, 1978. 250 p.
6. Siomchenkov, O. A. (2014). Modern concept of the essence and structure of the financial market. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, 2014, issue 9, part 2, pp. 160–165. (in Ukrainian).
7. Sadikov, S. (2017). Evolution of financial market hypotheses. *Scientific Bulletin named after V. O. Sukhomlynskyi. Economic sciences*. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/nvmduce_2017_2_25.pdf. (in Ukrainian).
8. Malkiel, B. G. (2006). Random Walk down the Wall Street; translated from English. Publishing house «Popurri», 2006. 512 p.
9. Encyclopedia of financial ideas (2012) [editor in chief V. V. Feschenko; prepared by N. L. Guzey and others]. Kyiv : Ukrainian agency of financial development, 2012. 440 p. (in Ukrainian).
10. Tonis, V. (1990). The Coherent Market Hypothesis. *Financial Analysts Journal*, November-December, 1990.

Annotation

Barabash L. V., Savchuk I. I.

Empirical foundations of financial market development

The financial market of today is one of the main components of the financial system of each state. By combining the money market and the capital market, it not only contributes to the formation of redistributive relations between the state and the population, but also ensures the interaction of domestic finances with the global financial system.

The modern financial market is based on trade and exchange relations established by trade since the time before Christ. One of these was the Great Silk Road, which not only united Europe, the East and Asia in trade operations, but also contributed to the emergence of exchange and the formation of the concepts of "currency" and "currency exchange". At the same time, active trade served as a prerequisite for the development of production and competitiveness, which laid the foundations for the modern global financial market.

There are five stages in the development of the financial market, each of which was driven by relevant drivers, supported by certain scientific hypotheses and optimal stabilisation recommendations.

The first stage, covering the period from 1945 to 1957, was triggered by the conclusion of the Paris Treaty. Its rationale was the model (theory) of random walks, and its consequent effect was the creation of free trade zones. The second stage lasted from 1957 to 1970 and was caused by the collapse of the Bretton Woods system. Its peculiarities are explained by the efficient market hypothesis, and its stabilising effect was the creation of the European Monetary Union.

The oil and stock market crises triggered the third stage of financial market development (1970-1990), and the cause-and-effect relationships were embodied in the theory of behavioural finance. The elimination of imbalances resulted in the creation of a system of national regulators. Between 1990 and 2004, new countries with

different economic development were joining the EU. The coherent market hypothesis explained the causes of the financial crisis of this period, and its elimination was achieved through the delegation of authority. Since 2004, the next stage of financial market development has been going on, which is explained by the adaptive market hypothesis, whose stabilising moments have not yet been generalised.

Key words: *world financial system, globalisation of the financial system, financial market, hypotheses of the financial market, stages of development of the financial market.*

УДК: 330.3

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-103-2-180-187

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Ю. В. УЛЯНИЧ, кандидат економічних наук

Н. В. БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

Б. С. ГУЗАР, кандидат економічних наук

Уманський національний університет садівництва

У статті здійснено аналіз роботи страхового ринку України. Зокрема досліджено: динаміка фінансових показників страхових компаній, динаміка кількості страхових компаній, динаміка кількості договорів страхування, динаміка валових і чистих страхових премій, обсяг сформованих страхових резервів та основні фінансові показники страхових компаній України. Встановлено основні проблеми, які негативно впливають на функціонування страхового ринку в Україні: повномасштабне вторгнення росії на територію України, відсутність політичної та економічної стабільності, сталого зростання виробництва, неплатоспроможність населення, слабкі зовнішньоекономічні зв'язки України у сфері страхування з розвинутими країнами; недосконала нормативно правова база, високий рівень інфляції, корупції, низькій рівень довіри споживачів до страхових компаній.

Ключові слова: *страхування, страхування життя, ринок страхування, страхові послуги, фінансові показники, страхові резерви.*

Постановка проблеми. Страхування життя як одна з відокремлених галузей ринку страхування здатна впливати на формування та функціонування фінансового сектору та на розвиток економіки. В усьому світі компанії страхування життя відіграють важливу роль у діяльності фінансового ринку, сприяють розвитку економічних процесів та є одними з найбільш ефективних його учасників, які формують істотну частку фінансових ресурсів, впливають на інвестиційний клімат, розвиток виробництва і добробут населення. Це впливає з самої природи послуг страхування життя, які, з одного боку, підвищують рівень соціальної захищеності населення та є альтернативою вирішення пенсійного забезпечення, з іншого – страховики акумулюють тимчасово вільні кошти для

подальшого їх інвестування, тобто виконують функції щодо мобілізації, переміщення та ефективного інвестування ресурсів. Тож питання сучасного розвитку ринку страхування життя та пошук напрямів його вдосконалення потребує поглибленого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ринку страхування життя та пошуку можливостей його розвитку присвячено багато наукових праць вітчизняних фахівців: Базилевича В., Гарматія Т., Говорушко Т., Залєтова О., Комадовської В., Осадця С., Пилипенка Н., Шумелди Я. та ін. Проте в умовах високого динамізму сучасного конкурентного середовища та фінансової нестабільності в Україні теоретико-практичні питання даної проблематики потребують подальших досліджень.

Методика досліджень. При здійсненні дослідження сучасних тенденцій страхового ринку України використано метод аналізу. За допомогою абстрактно-логічного методу – обґрунтовано і викладено висновки та пропозиції стосовно рекомендацій щодо розвитку потенціалу страхування життя в Україні.

Результати дослідження. Ринок страхування життя в Україні почав своє становлення у 1996 р., після набуття чинності Законом України «Про страхування», де страхування життя виділялось, як окрема галузь страхової діяльності, [1]. Становлення цього виду відносин продовжується і сьогодні. Страхова діяльність змінюється, удосконалюється й усе більше впливає на економіку країни, розширюється сфера страхування, з'являються і розвиваються нові його види. Навіть після повномасштабного вторгнення РФ на територію України ринок страхування життя продовжив свою роботу та протягом 2022 р. демонстрував відновлення показників своєї діяльності. Динаміка показників діяльності страхових компаній представлена у таблиці 1 [2].

Табл. 1. Динаміка фінансових показників страхових компаній України

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Валові страхові премії, млн грн	35170,3	43431,8	49367,5	53001,2	45184,9
Валові страхові виплати, млн грн	8839,5	10536,8	12863,4	14338,3	14852,7
Рівень валових виплат, %	25,1	24,3	26,1	27,1	32,9
Чисті страхові премії, млн грн	26463,9	28494,4	34424,3	39586,0	40350,2
Чисті страхові виплати, млн грн	8561,0	10256,8	12432,6	14040,5	14451,9
Рівень чистих виплат, %	32,3	36,0	36,1	35,5	35,8
Сплачено на перестраховування, млн грн	12668,7	18333,6	17940,7	16713,4	8487,4
Обсяг сформованих страхових резервів, млн грн	20936,7	22864,4	26975,6	29558,8	34192,1
Активи для представлення коштів страхових резервів, млн грн	35071,9	36084,6	40666,5	44609,9	46113,6
Обсяг сплачених статутних капіталів, млн грн	12661,6	12831,3	12636,6	11066,1	9748,1

Аналіз даних функціонування страхового ринку в Україні показує, що загальна кількість страхових компаній в Україні скоротилася (рис. 1) [3].

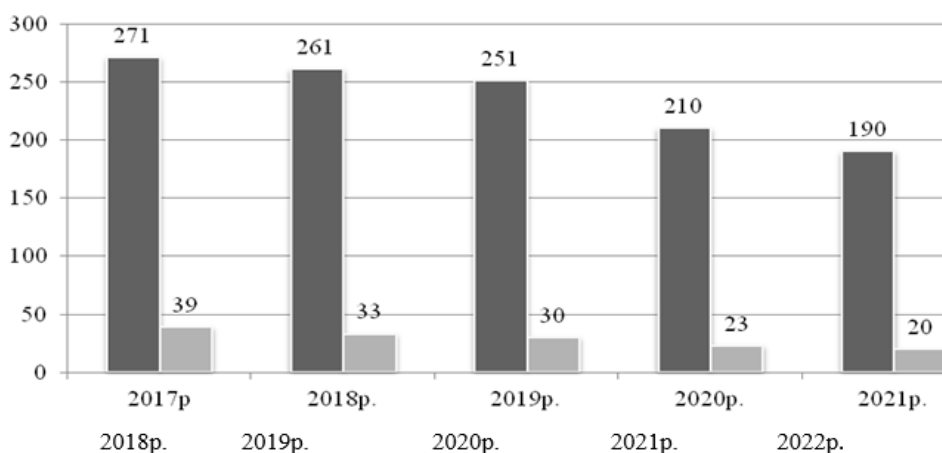

Рис. 1. Динаміка кількості страхових компаній

Спостерігається тенденція скорочення як СК «life», так і СК «non-life». Упродовж 2018–2022 рр. кількість страхових компаній поступово зменшувалась, причому з 2018 р. до 2022 р. – на 81 компанію. Хоч така тенденція і є загрозливою, в кількісному аспекті щодо страхових компаній сучасний ринок страхових послуг України повністю відповідає рівню країн ЄС. Прискорення динаміки зменшення кількості страхових компаній обумовлене станом соціально-економічного розвитку країни та підвищенням вимог до інституцій.

Результати динаміки укладених договорів страхування протягом досліджуваного періоду підтверджують, що не сформувалося стійких закономірностей при укладанні загальної кількості договорів страхування (рис. 2).

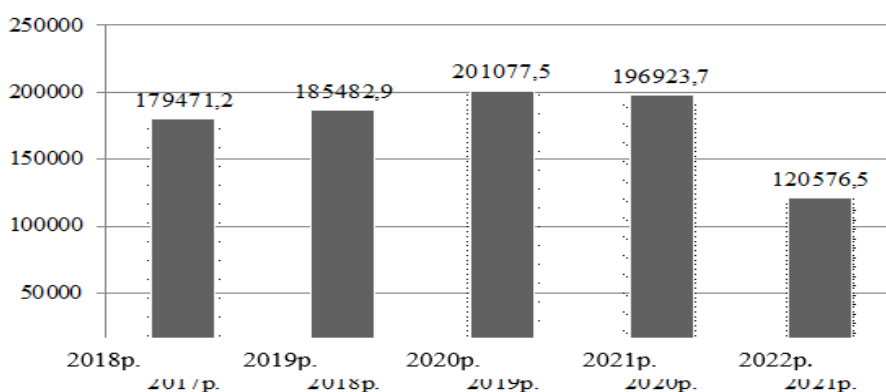

Рис. 2. Динаміка кількості договорів страхування

Загальна кількість укладених договорів страхування за досліджуваний період як і зростала (2018–2020 р. на 21606,3 одиниць) так і знижувалась (2021–2022 р. на 80501,0 одиниць), [4].

Результати функціонування страхового ринку відображає динаміка страхових платежів і страхових виплат – основних показників діяльності страховиків, рис. 3.

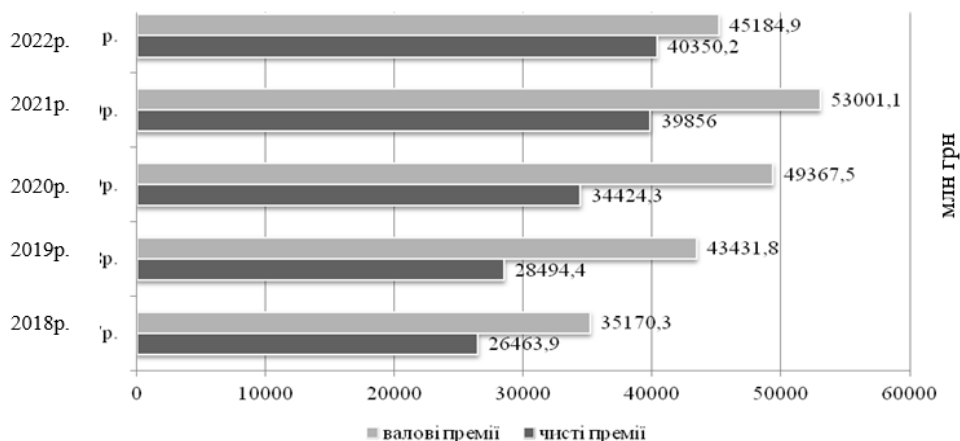

Рис. 3. Динаміка валових і чистих страхових премій

Обсяг валових страхових премій в 2022 р. збільшився порівняно з 2018 р. на 10014,6 млн грн. Чисті страхові премії зросли на 13886,3 млн грн порівняно з 2018 р. Тобто протягом досліджуваного періоду спостерігалася позитивна тенденція росту даних показників.

У 2018–2022 рр. спостерігалось щорічне зростання страхових резервів, що вказує на нагромадження коштів страховиками з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування (рис. 4), [5].

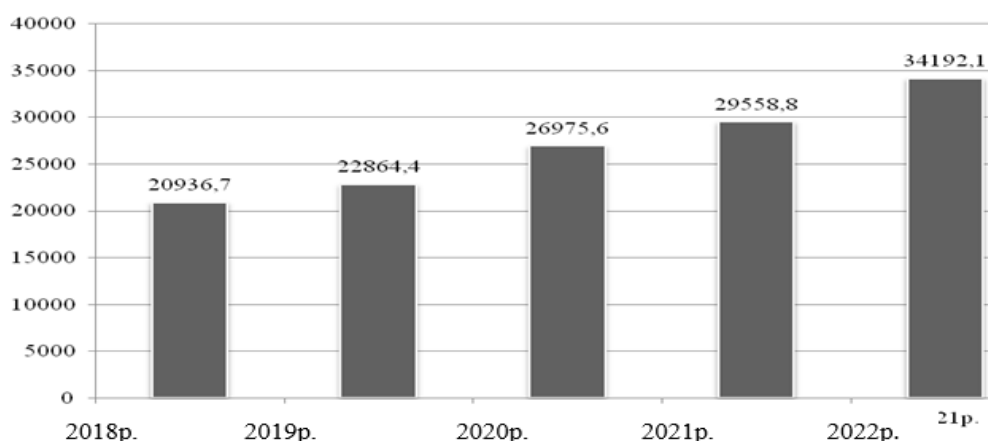

Рис. 4. Обсяг сформованих страхових резервів

Темп приросту даного показника варіюються в межах 9–18 %. У 2020 р. обсяг сформованих страхових резервів зріс на 4111,2 млн грн (18,0 %) у порівнянні з аналогічною датою 2019 р., при цьому резерви зі страхування життя зросли на 945,5 млн грн (11,3 %), технічні резерви – на 3165,7 млн грн (21,9 %).

Обсяг сформованих страхових резервів упродовж 2021–2022 рр. зріс на 15,7 %. Більше інформації про фінансово-економічну ситуацію страхових компаній демонструють дані консолідованих фінансових звітів, табл. 2 [6].

Табл. 2. Основні фінансові показники страхових компаній, тис грн

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Активи	56075597	52230145	63493287	63866000	64925000
у т.ч. оборотні активи	36618597	34559706	41479631	36222000	39367000
Власний капітал	28620887	26424618	27083916	21797000	24666000
Поточні зобов'язання	6641314	5602151	9141272	5828000	5835000
Дохід від реалізації послуг з видів страхування, інших, ніж страхування життя (зароблені страхові платежі)	18068596	21388454	25166612	–	30417000
Дохід від реалізації послуг зі страхування життя	2467424	3029630	4209192	–	3242000
Дохід від надання послуг для інших страховиків та інших послуг (виконання робіт)	36444,3	66709,5	94622,4	–	134000
Результат основної діяльності	52610,8	128628	-81018,4	–	1349000
Результат фінансових операцій	1832980	1839917	2250073	–	2956000
Результат іншої звичайної діяльності	-246961	-682791	-746167	–	96800
Результат надзвичайних подій	6484,8	37,3	-684	–	76000
Чистий:					
прибуток	2807280	2403892	2992244	–	2869000
збиток	-2118038	-2169103	-2740247	–	-714000

Загальна вартість активів страхових компаній з 2018 р. по 2022 р. коливалася в межах від 56075597 тис грн до 64925000 млн грн. Незначні зменшення вартості активів спостерігалися у 2019 р., що є негативним, оскільки це в певній мірі може впливати на скорочення можливостей страхових компаній.

Разом з тим, частка оборотних активів у загальній вартості всіх активів за весь період не була нижчою 65 %, що є позитивним з огляду на характер діяльності страхових компаній та важливості маси поточних активів у страховому бізнесі. Схожі негативні тенденції щодо динаміки активів страхових

компаній має динаміка власного капіталу. Темпи падіння цього показника мали місце у 2019 р. та 2021 р. Негативну динаміку має і частка власного капіталу у загальній масі всіх ресурсів страхових компаній. З року в рік вона стабільно зменшується: у 2012 р. частка власного капіталу склала у 2018 р. – 57,3 %, у 2019 р. – 51,0 %, у 2020 р. – 50,6 %, у 2021 р. – 42,7 %, у 2022 р. – 32,9 %.

Основою доходів страхових компаній є дохід від реалізації послуг з видів страхування, інших, ніж страхування життя; дохід від реалізації послуг зі страхування життя та дохід від надання послуг для інших страховиків та інших послуг (виконання робіт). Позитивною тенденцією є щорічне зростання кожної з цих позицій упродовж 2018–2022 рр. Виключення склало падіння доходу від реалізації послуг з видів страхування, інших, ніж страхування життя у 2022 р. Важливими показниками у діяльності страхових компаній є фінансові результати звичайної діяльності та надзвичайних подій. Незважаючи на нестійку динаміку, результати основної діяльності у 2018–2019 рр. мали позитивні значення, що вказує на перевищення величини доходів над витратами і успішне функціонування бізнесу. Однак, у 2020 р. даний показник мав від'ємне значення – 81018,4 тис. грн, що є вкрай негативним. Позитивні результати отримали страхові компанії за результатами виконання фінансових операцій (у тому числі від участі в капіталі). Однак фінансові результати від іншої звичайної діяльності та від надзвичайних подій мали негативні значення за весь період дослідження (виключення склав фінансовий результат від надзвичайних подій у 2019 р., коли показник становив +37,3 тис. грн). За даними консолідованих звітів страхові компанії України отримували і прибутки, і збитки.

Висновки. Отже, позитивні зрушення у сфері страхування життя залежать від економічної та політичної ситуації, яка складається в країні. Страхування життя є одним з найбільш перспективних напрямів страхового ринку, воно має стати потужним механізмом розвитку вітчизняної економіки.

Основними проблемами, які нині негативно впливають на функціонування страхового ринку в Україні є повномасштабне вторгнення росії на територію України, відсутність політичної та економічної стабільності, сталого зростання виробництва, неплатоспроможність населення, слабкі зовнішньоекономічні зв'язки України у сфері страхування з розвинутими країнами; недосконала нормативно правова база, високий рівень інфляції, корупції, низькій рівень довіри споживачів до страхових компаній; політична ситуація у країні.

У цілому підвищення ефективності функціонування страхового ринку залежить від ролі держави в цій сфері та її активної участі. Завдання держави полягає у введенні цілеспрямованої державної політики у цій галузі, підвищенні обізнаності населення про важливість страхування та забезпеченні конкурентоспроможності на ринку.

Література:

1. Закон України «Про страхування» 1996. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-в1р#Text>. (дата звернення 14.11.2012р.).

2. Офіційний сайт Національного банку України Режим доступу: <https://bank.gov.ua> (дата звернення 22.09.2023 р.).

3. Незалежний рейтинг страхових компаній Режим доступу: <https://forinsurer.com/rating> (дата звернення 01.08.2023 р.).

4. Клименко О. В. Методологія оцінювання стану і концентрації ринку страхування при його державному регулюванні. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2020. № 3. С. 36–42.

5. Цуркан І. М. Розвиток ринку страхування життя в контексті забезпечення соціального захисту населення України. *Економічний простір*. 2017. № 123. С. 127–143.

6. Статистика страхового ринку в Україні. Сайт інформаційного агентства «Форіншурер» Режим доступу : <https://forinsurer.com/stat> (дата звернення 02.05.2023р.)

References:

7. Law of Ukraine "On Insurance" 1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#Text>. (access date 14.11.2023).

8. Official website of the National Bank of Ukraine URL: <https://bank.gov.ua> (access date 09.22.2023).

9. Independent rating of insurance companies URL: <https://forinsurer.com/rating> (date of application 08.01.2023).

10. Klymenko, O. V. (2020)ю Methodology for assessing the state and concentration of the insurance market in relation to its state regulation. *Bulletin of the National Academy of Sciences. "Public Administration" series*, 2020, no. 3, pp. 36–42. (in Ukrainian).

11. Tsurkan, I. M. (2017). Development of the life insurance market in the context of social protection of the population of Ukraine. *Economic space*, 2017, no. 123, pp. 127–143. (in Ukrainian).

12. Statistics of the insurance market in Ukraine / Website of the information agency "Forinsurer" URL: <https://forinsurer.com/stat> (access date 02.25.2023).

Annotation

Ulyanich Yu. V., Bondarenko N. V., Huzar B. S.

Analysis of current trends of the insurance market of Ukraine

The article analyzes the robots of the insurance market of Ukraine. In particular, the following were investigated: the dynamics of financial indicators of insurance companies, the dynamics of the number of insurance companies, the dynamics of the number of insurance contracts, the dynamics of the number of insurance contracts, the dynamics of gross and net insurance premiums, the volume of formed insurance reserves and New financial indicators of insurance companies of Ukraine.

The life insurance market in Ukraine began its formation in 19196, after the Law of Ukraine "On Insurance" entered into force, where life insurance was distinguished as a separate branch of insurance activity. The formation of this type of relationship continues today. Insurance activity is changing, improving and increasingly influencing the country's economy, the scope of insurance is expanding, new types of insurance are emerging and developing. And even after the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, the life insurance market continued its work and during 2022. demonstrates the recovery of its activity indicators.

Analysis of data on the functioning of the insurance market in Ukraine shows that the total number of insurance companies in Ukraine has decreased. A decreasing trend of both "life" and "non-life" SCs is observed. The volume of gross insurance premiums in 2022 increased compared to 2018 by 10,014.6 million. Net insurance premiums increased by UAH 13,886.3 million compared to 2018. That is, a positive trend of growth of these indicators was observed during the studied period.

The main problems that negatively affect the functioning of the insurance market in Ukraine have been identified: full-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine, lack of political and economic stability, steady growth of production, insolvency of the population, weak foreign economic relations of Ukraine in the field of insurance with developed countries; imperfect regulatory and legal base, high level of inflation, corruption, low level of consumer trust in insurance companies.

In general, increasing the efficiency of the insurance market depends on the role of the state in this area and its active participation. The task of the state is to introduce a purposeful state policy in this area, increase the population's awareness of the importance of insurance and ensure competitiveness in the market.

Key words: *insurance, life insurance, insurance market, insurance services, financial indicators, insurance reserves.*

ІНФОРМАЦІЯ
ДЛЯ АВТОРІВ ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ УСАНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА

Періодичність видання – два рази на рік

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ СТАТЕЙ

1. Стаття готується українською або англійською мовою обсягом 8–12 сторінок основного тексту.

2. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження, новизну та обґрунтування наукових висновків відповідно до мети статті (поставленого завдання) і відповідати тематичному напрямку.

3. Для публікації статті у збірнику необхідно надіслати на e-mail редакції журналу sbornik-unaus@ukr.net в окремих файлах інформацію:

а) авторську довідку мовою, якою написана стаття;

б) текст статті;

в) рецензію на статтю (див. пункт 7).

4. Оформлення статті: формат аркуша А4 (210 × 297 мм.), розташування лише книжкове, верхній, нижній, правий і лівий береги – по 20 мм. Файл зі статтею подається без нумерації сторінок. Всі текстові матеріали (в т.ч. таблиці та рисунки) набираються однією гарнітурою «TimesNewRoman», розмір шрифту 14 пунктів, відстань між рядками – полуторний інтервал, абзацний відступ – 1,2. Графічний матеріал статті виконувати в доступних для подальшого редагування програмах: таблиці – у редакторі Microsoft Word; діаграми – у редакторі Microsoft Excel. Файл статті повинен бути набраний і повністю сформований у редакторі Microsoft Word, назва файлу повинна містити прізвище автора або авторів.

5. Анотація мовою написання статті подається до 5 стрічок. Розширена анотація англійською мовою повинна бути складена відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз (містити не менше 1800 символів). Переклад має бути професійним без використання інтернет перекладачів, в інакшому випадку стаття буде повернута на доопрацювання.

6. Структура статті: УДК, назва статті, ПІБ авторів, науковий ступінь, назва установи, анотація українською мовою, ключові слова. Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висновки. Література (згідно вимог ДСТУ 8302:2015). References (згідно міжнародних вимог). Розширена анотація англійською мовою.

7. Автор повинен разом із статтею надати рецензію кандидата або доктора наук, які мають статті, що входять до міжнародних наукометричних баз Scopus або Web of science. Підпис рецензента має бути завершений печаткою установи.

8. Після прийняття статті до публікації автор безстроково передає невиключні авторські права на цю статтю. Всі виняткові права залишаються у авторів.

Діордієва Ірина Павлівна,

кандидат с.-г. наук, доцент, технічний секретар Збірника наукових праць

Уманського національного університету садівництва

e-mail: sbornik-unaus@ukr.net

<http://journal.udau.edu.ua/ua/index.html>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Збірник наукових праць УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА

Засновано в 1926 році

Випуск 103

Частина 2
Економічні науки

Повні тексти статей, у форматі pdf доступні на сайтах:

<http://journal.udau.edu.ua/ua/index.html>

<https://journals.indexcopernicus.com/>

Google scholar

Підписано до друку **30.11.2023 р.**

Формат 60 × 84 1/16.

Папір офсетний. Умов.-друк. арк.

Наклад 300 прим.

Замовлення №

Видавець і виготівник «Сочінський М. М.» 20300,
м. Умань, вул. Тищика, 18/19 Свідоцтво суб'єкта

видавничої справи ДК № 2521 від 08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, (067) 104-64-88

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavi008@gmail.com